

LEOPOLD PEŘICH

SLEZSKO

NAKLADATELSTVÍ VYŠEHRADEK

LEOPOLD PEŘICH

SLEZSKO

Přehled národnostního vývoje

Nevelké území Slezska mělo odedávna velmi bohatou historií, neboť se tu stýkaly tři politické, hospodářské a kulturní zájmy. Zájmy české, polské a německé prostupují tuto zemi a dodávají jí onen zvláštní charakter, který není často mnohým jasný, ačkoli řeč dějin je jednoznačná. I když není zcela nesporné, které národy obývaly slezské území v dobách nejstarších, můžeme pro pozdější historická údobí od 4. století po Kristu mluvit o slovanském osídlení skupinou kmenů, které se nazývají Bílí Charvátí. Tento slovanský charakter slezského území je zachován, i když zde působí vlivy jiné, i když sem zprvu rušivě zasahuje t. zv. německá kolonisace ve 12. století a později neblaze působí odtržení velké části Slezska pruským Fridrichem II. r. 1742 svou prudkou a násilnou germanisací. K tomu pak přistupuje od poloviny 19. stol. vliv polský který se uplatňuje zejména při slezských probuzeneckých snahách, později však nabývá na síle a uplatňuje se na úkor zájmů českých. Připočteme-li

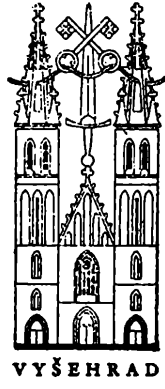
k tomu, že se germanisující i polonisující vliv objevuje v minul. století také v neznámých oblastech Hor. Slezska, které zůstaly nejdéle ve sféře vlivu českého, objevuje se zajímavý a výmluvný fakt, že se slezské poměry vyvíjejí teprve v posledních 60-80 letech v neprospěch slovanský, hlavně český. Z této skutečnosti pak vycházelí odpovědní politikové po minulé světové válce a nepřihlížejíce vůbec k historickému vývoji ukrajovali území podle daného mocenského stavu, uznávajícíce tak status quo a výbojnou politiku odnárodňovací. Autor svým vyčerpávajícím výkladem o vývoji národnostní otázky ve Slezsku přesvědčivě dokazuje, že jen uznání historických skutečností zároveň s respektováním zásad morálky a spravedlnosti může přispět k správnému řešení slezské otázky i po této válce.

*Obálku navrhl a slezský znak
nakreslil Břetislav Štorm,
mapu překreslil Fr. Měchura*

Cena brož. Kčs 54.-

Lze koupiti u všech knihkupců

Nakladatelství VYŠEHRAD
Praha II, Karlovo náměstí 5

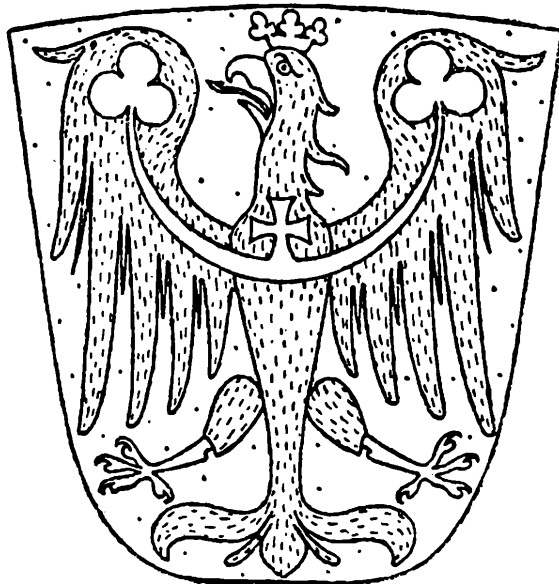

SLEZSKO

LEOPOLD PEŘICH

SLEZSKO

PŘEHLED NÁRODNOSTNÍHO VÝVOJE

NAKLADATELSTVÍ VYŠEHRADEK V PRAZE 1945

Ve dnech strašlivých hrůz a béd válečného požáru, v němž se proboujována naše vlast znovu k svobodě, vznikala tato práce. Rostla ve dnech úzkostí z pevné naděje, že přijde doba, kdy bude možno ji předložit osvobozenému národu. Vznikala za podmínek svízelných — bylo třeba sbírat prameny a literaturu, jež byly málo dostupné — a je třeba přiznati, že autoru zůstaly uzavřeny mnohé zdroje poučení, z nichž by měl a chtěl čerpati, aby lépe a jasněji vynikly pravdy, jež se pokusil prokázat. Přesto však je přesvědčen, že postavil svou práci na bezpečných vědeckých základech, aby mohla obstáti v ohni kritiky a státi se podkladem podrobnějšího studia dalšího. Bude jistě možno v mnohém doplniti vývody o nové poznatky, bude nutno některé části prohloubiti studiem pramenů a literatury dotud nepřístupné, ale nosná kostra a základní pilíře vědeckého poznání zůstanou, doufám, neotřeseny.

Neboť nebyl to jen chladný zájem vědeckého sběratele a hodnotitele zpráv o minulosti, který dal popud k této práci. Neváhám přiznati, že knížka vznikla a rostla z lásky k rodné zemi a jejímu lidu, o to vroucněji milované, oč hlouběji ponižené a beznadějněji zdeptané, ztracené a zapomenuté. A to dávalo nejen sílu, ale i zbystrňovalo pozornost a zvyšovalo citlivost k postřehnutí záchvěvů, jež jinak unikají. Přiznávám to bez rozpaků, třebas vím, že mnohý bude pokládat za odbornicky pochybené, jestliže

se dějiny dělají cum studio — ze zájmu o látku — z lásky. Nevěřím tomu, protože zájem a láska nevylučují vědeckou přesnost a poctivost. A o tu jsem se snažil v mezích svých sil a možností.

Vím, že jsem napsal mnohé, co vzbudí pochybnosti a snad i odpor a rozhořčení, ale doufám, že i odpůrci, pokud budou nezaujatí, uznají práci jako příspěvek k osvětlení problému zvláště dnes naléhavého. V jednom jsem si jist: že mne pochopí a přijmou moji krajané. Neboť jsem hledal a — doufám — našel cestou vědeckou objasnění některých záhad, jejichž kořeny jsou v nich stejně jako ve mně. A byli to přátelé z jejich řad, kteří mně byli posilou a vzpruhou k práci a poskytli rady i poučení. V nich stali se mými spolupracovníky všichni, a proto jim a rodné zemi je knížka věnována.

Autor

ÚVODEM

Slezská otázka. Historická pravdivost. Pojem národnosti v historickém vývoji. Prameny studia a jejich kritika.

Území Slezska, jehož minulostí po stránce národnostní se budeme obírat, tvoří zeměpisně téměř uzavřený celek, objímající povodí horní polovice řeky Odry. Nemá sice všude přirozených hranic horských, jako na př. Čechy — jen na jihu a jihozápadě tvoří přirozenou hranici Beskydy a jednotlivé pásy hor sudetských, oddělujících je od Moravy a rozvětvujících se v Kladsku — ale samo povodí Odry, téměř ideálně rozložené po obou stranách řeky, tvoří dostatek předpokladů pro zeměpisnou jednotu území, dávající přirozený základ i politickému a národnostnímu vývoji lidu, který zde sídlí. Jen na jihovýchodě zasahuje rušivě do této jednoty horní tok Visly a otevřena zůstává zeměpisně přirozeně celá hranice severní, ježto tudy pokračuje ve svém toku na severozápad Odra.

Politicky patřilo toto území — mám stále na mysli povodí horní Odry jako zeměpisný celek — k Německu, Polsku a Československu, při čemž Kladsko na západě a severovýchodní cíp Moravy na jihu tvoří geograficky i historickým vývojem přechodní útvary k Čechám a Moravě, jako jihovýchodní kraje Slezska Horního, Osvětimsko, Zátorsko a Sieversko se staly přechodem ke Krakovsku a na severu země Lubuská přechodem k Poznaňsku. Všecka tato území také — někdy přechodně, jindy trvale — se stala součástí území mimoslezských, ale zůstává v nich stále řada prvků geopolitických a ethnografických, spojujících je s jejich přirozeným centrem.

Zeměpisnou polohou leží tedy slezské území na rozhraní tří státních útvarů, ale co více, též tří národů, zastupujících rozdílné, někdy i protichůdné kulturní orientace. Tím byly, jsou a budou i v budoucnu dány podmínky pro zvláštní, mimořádný význam tohoto území, nehledíc ani k jeho hospodářskému bohatství a položení, s ohledem na komunikace, jež samy o sobě dávají dostatečný popud ke zvýšenému zájmu evropské a snad i světové veřejnosti politické. Zde setkávají a utkávají se ve svých kulturních větvích Češi, Poláci a Němci, zde střetává se jejich kulturněpolitická expanse, zde kříží se jejich hospodářské zájmy, ale zde také jsou dány přirozené možnosti pro vzájemný styk, přátelské vyrovnávání a sblížování protiv k žádoucímu a nutnému soužití národů i lidí, oproštěných od šílenství zhoubných teorií, jež vedly k poslední válce. Uvidíme v dalším, že pojem *přirozených možností* obsahuje mnohem více než teritoriální souvislost tří národních útvarů na jednom území. Je v něm i specifický základ a charakter lidu domácího, jeho dějinné osudy a z ní vyvěrající tradice, jeho oběti, jeho zvláštní vztah k hodnotám hmotným i duchovním, zkrátka je v něm vše, co vytváří *slezskou otázku* v politice a kultuře Evropy.

Slezský problém! V širších kruzích u nás se o něm nevědělo, a pokud někde mimo oblast českého Slezska byl nadhozen, zůstával na periferii roztržitých zájmů odbornických, stejně roztržitých, a co horšího, v základě úplně nepochopen. K čí škodě, je dnes více než jasné!

Před úvahami o národnostních otázkách je třeba objasniti některé obecné základy problému, aby se jednak zamezilo nedorozumění, plynoucímu z nesprávného chá-

pání jednotlivých pojmů, jednak vytvořily předpoklady pro historicky i sociologicky výstižné vniknutí do otázek dotud namnoze protichůdně řešených a stále velmi sporných. Jejich palčivost je dána mírou politické aktuálnosti, která je předchází, provází nebo následuje. Víme, že v těchto oblastech těžko uplatňovat objektivitu. Ale jen s ní a přes ni lze se blížit k pravdě a jen na základě pravdy lze volat po spravedlnosti a budovat ji. Jestliže věříme, že věda má vyšší cíl než stavět své poznatky ve vzduchoprázdném prostoru, jsme si též vědomi, že ne-usiluje o efemerní užitek chvilkový, nýbrž o dosažení pravdy v mezích lidské možnosti a o vítězství spravedlnosti.

Holá fakta lze vykládat různě. Lze jich podle potřeby užívat a řadit v souvislosti tak, že výsledek se podobá pravdě, a přece v různé interpretaci vyznívají tyto „pravdy“ velmi odlišně. Jen tehdy, jestliže poznatky chápeme v jejich soudobé platnosti, jestliže zašlé činy necháváme ožít v té podobě a v tom duchu, v jakém existovaly v době svého vzniku a trvání, zmocňujeme se jich v podobě historicky pravdivé a získáváme obraz nejen věrný, ale i průkazný pro potřeby současného života. V tom smyslu pak může se historické pojednání stát podkladem pro spravedlivé řešení problémů dnešních i budoucích.

Studium historického vývoje národnostní otázky v tom kterém území naráží na zvláštní překážky, dané povahou zkoumané látky. Pojem národnosti nemá totiž v historické perspektivě stálý, trvale platný obsah, a jestliže ho užíváme v dnešním běžném smyslu pro období starší — mám na mysli středověk i raný novověk — vystavuje-

me se nebezpečí zkreslení pramenů nebo neporozumění jim. Jestliže naše definice národnosti klade hlavní důraz na jazyk jako na hlavní charakteristický znak národa, byla to v starší době více státní, resp. zemská příslušnost, která rozhodovala o tom, ke kterému národu je kdo počítán. Je známo na př., že na pražském vysokém učení Karlově byli členové university rozděleni ve čtyři národy podle svého původu a ten byl určován ne podle jazykové, nýbrž teritoriální příslušnosti toho kterého člena. Tak se stalo, že ve všech čtyřech „národech“ se vyskytovali jednotlivci, jejichž mateřský jazyk i obcovací řeč byla na př. německá a naopak, že v národu německém na universitě mohli býti lidé, jež bychom v dnešním pojetí směli počítat jen k Slovanům.

Teritoriálnímu hledisku národnostnímu odpovídá však mnohdy i stanovisko těch, které můžeme považovati za představitele středověkého nacionalismu v jeho podobě modernímu pojetí blízké: kronikáře rázu Dalimilova, satirické skladatele a politické mluvčí stavovské, kteří na sněmech prosazují a uzákoňují požadavky nacionálně-politické. Jejich nacionalismus je založen hlavně na protikladu člověka domácího a cizozemce; první je jim blízký a má být přednostním účastníkem práv, kdežto druhý je vetřelec, proti němuž má domácí živel nejen právo, nýbrž i povinnost se bránit. Je přirozené, že obě takto postavené protivy člověka domácího a cizozemce se z valné části kryly s představou člověka mluvícího domácím a cizím jazykem: cizozemec mluvil jen cizí řečí a domácí příslušník jiného národa se brzy alespoň naučil řeči lidu, ale důležité a rozhodující jest, že vcelku středověký nacionalism kladl daleko větší váhu na vlastenectví v užším smyslu, t. j. příslušnost k vlasti, než na to, kterým jazy-

kem kdo mluví, zvláště šlo-li o jazyky příbuzné nebo dokonce odlišná nářečí téhož jazyka. Tu už vůbec nezáleželo na přesnosti odlišování. Pro středověkého člověka bylo rozhodně více než teritoriálním označením, mluvili-li o někom, že je Bavor, Šváb, Sas či Polák; myslel současně na rodovou, státní i národní příslušnost, a to vše mu splývalo v jedno.

Pravděpodobně to souviselo s významem latiny jako obecného dorozumívacího jazyka v oblasti středověké kultury a středověkého práva, že význam jazyků národních ustupoval do pozadí. V latinském universalismu rozlévaly se a splývaly jednotlivé národnosti, jakmile se dotkly oblastí vyššího kulturního stupně. Potom zůstávala přirozeně jako dělítko jen státní příslušnost, případně původ z té které země. A protože to byli lidé vyššího kulturního stupně, kteří se účastnili veřejného života, vytvářeli jej a zprostředkovali mezinárodní styky, nehrála ani u nich, ani v jejich očích otázka jazykové příslušnosti tu roli jako skutečnost, čím země a jakého politického a hospodářského kruhu reprezentantem je osoba, s níž se na neutrální půdě latiny stýkali. Kancléři, rádci panovníků a vyslanci byli často lidé cizího jazyka. U nás na př. Němci, v Uhrách Češi, v Německu Italové, ale vždy to byli lidé, snažící se nějak o aklimatisaci.

Jiným velmi silným jednotícím prostředkem pro národy středověké byla idea křesťanského universalismu, spojující národy i jednotlivé členy lidské společnosti k transcendentálnímu cíli. Toto vědomí znemožňovalo, případně brzdilo snahy po prohloubení diferenciací a na druhé straně přijímalo ji a počítalo s ní jako s danou skutečností, odpovídající přirozenému stavu světa. Druh jazyka byl přirozený jako sama lidská řeč, jazyk sloužil

vzájemnému dorozumění lidí. Teprve tehdy, až vnitřní jazykový vývoj dospíval takového stupně, že začal vedle latiny spoluvytvářet národní kulturu a pronikal i do právního jednání, vznikalo vědomí vyšší jazykové jednoty a výlučnosti, ale i to pomalu a poznenáhlu. U Němců nastal tento vývoj v XIII. stol., u nás koncem XIII. a ve XIV. stol., u Poláků ještě o jedno století později.¹ To vše jsou ovšem počátky jazykového uvědomování národního, které dlouho ještě později stálo v pozadí za hlavním a rozhodujícím vědomím národní příslušnosti teritoriální, dávajíc mu v jistých obdobích a situacích zvláštní zabarvení a zesilujíc někdy ve svém smyslu jeho důraz.

Uvědomujeme-li si tyto skutečnosti, chápeme, že při zkoumání národnostního vývoje musíme stále rozlišovat jazykovou stránku problému od otázky teritoriální příslušnosti. Chápeme však také, že musíme pod zorným úhlem těchto poznatků přistupovat ke zkoumání pramenů, vážit jejich údaje, chápat jejich mezery a vysvětlovat jejich nedostatky.

Nelze na př. žádat, aby doba, přehlížející jazykovou stránku národnostní otázky, dochovávala nám doklady — ať už o jednotlivcích, či o celcích obyvatelstva — jaké byl kdo mateřské řeči, či jak se mluvilo v tom kterém městě nebo kraji. Zde jsme odkázáni jen na doklady nepřímé: jména místní, osobní, zkomoleniny jmen původních atp. Ale ani tyto doklady nemůžeme přijímati bez náležité opatrnosti, neboť při jejich stanovení hrála v určitých dobách rozhodující roli panující móda nebo kul-

¹ Nelze ovšem zapomenouti, že zvláštní a mimořádné místo v jazykovém vývoji slovanském zaujímá od údobí cyrilometodějského písmo a literární jazyk církevněslovanský.

turní orientace, či dokonce osobní záliba a snad i zvláštní okolnosti nám neznámé, jako jsou mimořádné události místní, které se vryly v paměť lidu svou cizokrajnou zvláštností. Tak by bylo jistě omylem soudit z německého názvu hradu v Čechách, postaveného v 1. polovici XIV. stol., že majitel jeho, nebo dokonce lid okolo něho, byl německé národnosti. Karlštejn nebo Rychemburk nese svědčí o ničem jiném než o módě z konce XIII. a v XIV. stol. dává hradům německá jména a tím nanejvýš o pronikání západní kultury rytířské k nám prostřednictvím německým.

Novější německé bádání o jménech místních a osobních klade arci velký důraz na jejich význam pro zjištění národnostních a jazykových poměrů, ale při tom naráží na řadu protichůdných skutečností, jež prokazují kusost a nespolehlivost závěrů, ovlivněných vždy záměrem prokázat stanovisko autora.² Vidíme ostatně nejlépe v době

² Ukázkou takové práce je studie W. Krause: Zur Volkstumsfrage der mittelalterlichen Bürger von Beuthen-Oberschlesien, ZGSch. LXIX. O metodě své práce píše: „Sie beruht auf der Zusammenstellung aller irgendwie erreichbaren Bürgernamen einer Stadt, um aus der Form der Vor- und Zunamen, den Berufen, der Herkunft, der Urkundensprache und ähnlichen Momenten Schlüsse auf das Volkstum der Bürger zu ziehen“ (str. 122). Na základě této metody uvádí pak z různých pramenů 214 jmen měšťanů z období téměř 250 let do 1499 a zjišťuje, že z nich 50% bylo Němců, 25% Slovanů a 25% neurčitých. Jaké však závěry z takového nepatrného zlomku obyvatelstva. Zde se pracuje jen na základě analogie, že se z jednoho procenta usuzuje na stav ostatních 99%, ale zapomíná se při tom, že i z toho 1% jde jen o vrstvy majetnější, které zlistiňovaly svá právní jednání, a pravděpodobně o živel spíše cizí nebo jím ovlivněný, který novou, dosud zde nezvyklou formou právní zajišťoval si svá práva a majetky. Průkaznější jsou už jména místní, ale i tu zjišťuje správně A.

novější i v době současné, jak různorodé jsou vlivy, které dávají vznik jménům, přezdívám a označením a k jak mylným závěrům bychom došli, kdybychom na jejich vysvětlení šli s touže methodou, jakou bez rozpaků uplatňujeme pro dobu starou. Německé přezdívky se dostane na př. výbojnému českému vlastenci, křestní jméno si dítě přinese s datem narození nebo s kmotrem a místní označení vznikne na základě mimořádné události, jež právě svou mimořádností a cizotou se vtiskla v paměť lidu. Toho všeho je nutno dbát i pro minulost. Není již proto třeba zavrňovat studium jmen jako pomocného pramene, ale vždy si musíme býti vědomi, že jde jen o pomocný pramen, stejný jako na př. sociologie.

Důležitější pro zjišťování národnostních otázek v minulosti jeví se mi už studium jazyka v dochovaných pramenech ze starší doby, jak na ně ostatně i výše citovaná práce Krausova ukazuje. I tu však je třeba míti na paměti, že jazyk rukopisu, listiny nebo spisu — též není přímým svědectvím o národnosti zúčastněných stran, protože i on podléhá vlivům dobových zvyklostí, právních formalit, kulturního ovzduší a individuálních zá-

Lattermann v referátě o knize W. Kuhna: Die deutsche Besiedlung Oberschlesiens, ZGSch. LXVIII, str. 225—228, že jazyk si jména uzpůsobuje podle svého. (On ovšem přirozeně uvádí jen případy, kde německá jména byla slavisována, ale víme stejně dobře, jak ze slovanského břeh vznikl někdy berg, jinde brieg.) Tím ovšem nechci zavrňovat zásadně výsledky bádání o jménech; jistě mohou být pomocným pramenem velmi vítaným, ale stále si musíme býti vědomi, že zde postupujeme na půdě velmi vratké a že musíme své soudy stále kontrolovat a uvádět v souvislost s kulturně-historickým stavem té které doby (móda ve jménech, právní zvyklosti, sociální rozvrstvení atp.) a s poznatky historického studia obecného.

sahů, které nedovolují jednoduchou generalisaci na obecné poměry. Nelze tedy činiti bezpečných závěrů o jazykové příslušnosti lidí, případně společenských celků, najdeme-li písemné doklady o jejich právních jednáních, případně jimi samými psané v jazyce národním, nepřihlížíme-li současně k době, z níž ony doklady pocházejí, a v souvislosti s dobou i ke kraji, kde vznikly. U nás na př. obecně jsou psány listiny do počátku XIV. stol. latinsky, odtud se vedle nich vyskytují listiny psané německy a od 2. polovice XIV. století česky. Nelze tedy před koncem XIV. stol. činiti z jazyka listiny žádných závěrů o národnosti, protože nebylo zvykem psát listiny jinak. Ale ani potom nejsou úsudky z jazyka listin bezpečné, protože u církevních listin se latina udržovala déle a při spisování listin se braly ohledy na zvláštní poměry třeba jen malé části smluvních stran. Nesmíme opět zapomenouti, že ve středověku jazyková stránka nebyla pojímána s hlediska prestiže, nýbrž s hlediska praxe. Pokud pak později v XV. a XVI. století i otázky jazyka listin a zápisů byly projednávány jako prestižní, souviselo to namnoze s právními zvyklostmi a s bojem o zachování stavovských svobod.

Naproti tomu ovšem je otázka jazyka jak v listinách, tak spisech a knihách, pokud pocházejí z doby, kdy se v tom kterém území užívá už psaní v různých jazycích, jistě velmi závažná jak pro poznání kulturní orientace osob, kterých se písemnosti týkají, tak pro seznámení se s poměry, jež v té či oné oblasti vládly.

Nejprůkaznější doklady jazykové jsou ovšem dochované záznamy a zápisy o výpovědích a svědectvích osob z lidu, případně jejich přímé projevy písemné.

Takových dokladů však máme pro naše země ze

středověku velmi málo. Stejně málo je přímých svědectví o tom, jakým jazykem se kde mluvilo, a jsou-li, pak jsou to zmínky buď nepřímé a neúplné, nebo zkreslené pro nedostatečnou informovanost. Staré údaje statistické si otázek jazykových nevšímají vůbec. Teprve nová doba s novým oceňováním jazyka jako podkladu a základu národní příslušnosti začíná se zajímat o jazykový problém. První ukázky jazykových bojů a především první organisované a cílevědomě prováděné odnárodňování dává nám v odlesku dochovaných zpráv a šetření spolehlivé a přímé údaje o jazykové příslušnosti obyvatelstva jednotlivých krajů a zemí. Jsou to zprávy namnoze pozdní, ale jsou jisté a určité. Uvážíme-li, že odnárodňovací nebo asimilační proces v dobách, kdy správní organisace nebyla rozsáhlá a kdy zásah do přirozených práv lidských nebyl věcí snadnou, aby se přes ni původcové lehce mohli přenést, nutně trval dlouho a že jeho postup byl i teritoriálně velmi pomalý, můžeme i stav z doby novější — mám na mysli asi polovici XVIII. stol. — použít za východisko pro zpětné usuzování do doby starší, zvláště známe-li tendence jazykového vývoje. Spěl-li tedy na př. celkový vývoj ke germanisaci, pak stav z XVIII. stol. je stavem, až kam v té době germanisace pokročila. Doba starší — můžeme s velkou pravděpodobností soudit — znamená nižší stav germanisačního vývoje, t. j. v té době ještě bylo méně obyvatelstva a méně krajů, které germanisaci podlehly.

Jistě je třeba přihlížet též k hospodářskému, sociálnímu a kulturnímu dění, jež mohlo uspíšit nebo zabrzdit jazykový a národnostní vývoj. Nelze zapomenout na př., že války a epidemické nemoci byly a jsou činitelem významným, který měl vliv na stav populace, ale to vše

působilo a mohlo působit ne jako faktor rozhodující, nýbrž jen podporující, případně brzdící vývojovou tendenci, jež vyvěrala z přirozených životních sil lidu na jedné a umělých administrativních zásahů na druhé straně. To jsou dvě hlavní síly, které rozhodují o národnostní příslušnosti lidu v tom kterém území: populační a vitální síla národů obývajících jistou oblast a zásahy politické, usměrňující veřejný život a určující do značné míry i kulturní orientaci obyvatelstva. Lid početně a vitálně silnější absorbuje — někdy to trvá krátce, jindy déle — živly cizí, byť snad byly kulturně vyspělejší, a naopak může vláda radikálními opatřeními silně zapůsobit na jazykový vývoj obyvatelstva. Obojí ovšem zanechává po sobě stopy, jež nelze vyhladit a jež v jistém souhrnu vytvářejí spolu s řadou jiných činitelů to, čemu říkáme charakter nebo duše národa či lidu.

Mnohé důkladné a podrobné práce ztrácely pro svoji specialisovanost přehled po celé šíři takto vznikající národnostní problematiky a tím i možnost odhadnouti sílu účasti, jakou jednotlivé složky na jejím vzniku měly. Odtud ony spory o dosah a význam středověké německé kolonisace, odtud též prestižní řešení otázek názvoslovných, jak o něm byla zmínka, ale odtud též základní nepochopení vlastnímu jádru slezského problému, pozorovaného vždy s hlediska zájmů toho či onoho souseda. A přece můžeme, myslím, vniknouti do záhady jen tehdy, sledujeme-li její růst z kořenů v zemi, z níž ssaje svou nenapodobitelnou, jedinečnou příchut', dělající z ní právě to, co jest: problém Slezska. Ne tedy s českého, polského či německého stanoviska lze jej řešiti správně, nýbrž jedině se stanoviska slezského. Všechny tyto tři národy spolupůsobily na jeho vytváření, ale žádný se

svého hlediska mu nemůže býti práv; už proto ne, že právě spoluúčast jich všech vytvořila — mimo jiné — onu jedinečnost problému.

OBYVATELÉ SLEZSKA V DOBĚ NEJSTARŠÍ

Osídlovací páteř sudetská. Keltové, Hyrové, Germáni, Lugiové, Vandalové, Silingové. Prameny k otázce příchodu Slovanů.

O národní příslušnosti nejstarších obyvatel Slezska v době předhistorické můžeme ovšem uvést jen údaje srovnávací — a zase o jazyku těchto obyvatel nevíme nic bližšího — ale i tato zjištění jsou zajímavá. Nejstarší, poměrně husté osídlení ve Slezsku zanechalo nejvíce stop v severní, nížinaté části pozdějšího knížetství Opavského, tedy na Hlubčicku a Opavsku, jak o tom svědčí nálezy od střední doby kamenné, t. j. od konce 4. tisíciletí před Kristem. Výskyt i ráz těchto nálezů nasvědčují podle mínění praehistoriků tomu, že toto obyvatelstvo tehdy i ve všech následujících praehistorických údobích bylo totožné nebo blízké lidu sídlícímu na druhých, jižních svazích Sudet, které netvořily dělítko, nýbrž páteř území obývaného lidem jednotného rázu a jednotné kultury.³

Naše vědomosti zůstávají neurčité i na prahu údobí historického, pokud jde o zjištění národnosti obyvatel slezského území. Starší a valná část novějších badatelů soudí, že jimi byli Keltové, kteří měli osazenu celou střední Evropu a od VI. století před Kristem počali ustupovati tlaku Germánů, kteří ze svých původních

³ W. Latzke: Schlesiens Südgrenze bis zum Anfange des 13. Jahrhunderts, „Alle diese Funde zeigen nicht nur die Verbindung des neolithischen Siedlungsgebietes in Oberschlesien mit dem in Mähren und Böhmen, sie beweisen auch, dass die neolithischen Bewohner dieser Gebiete jeweils Abkömmlinge des gleichen Blutes waren. ZGSch. LXXI, str. 63.

sídel na dolním Labi, Veseře a Odře se počali rozšiřovati na jih a východ.⁴ Mezi první z těchto bojovných a toulavých kmenů germánských patří Bastarnové, ocítající se už v polovici III. století před Kristem na březích Černého moře u ústí Dunaje. Jejich cesta vedla určitě územím slovanským v Zakarpatí, ale sotva přes území slezské.

Nověji se vyskytl názor, opírající se o linguistický výklad názvů řek a hor, že východní část střední Evropy byla v nejstarší době osídlena Illyry, jimž se přisuzuje vytvoření kultury lužické.⁵ Zastánci toho názoru musí ovšem předpokládat, že po odchodu nebo vytlačení Illyrů na jih byly země české a s nimi i Slezsko alespoň po levém břehu Odry osídleno kmeny keltskými, z nichž území Středního a Dolního Slezska by zaujímali od počátku VI. století Bojové, Slezsko Horní pak Volkové.⁶ Je zajímavé, že opět zde narážíme na osidlovací souvislost území českomoravského s Poodřím, jak je zjišťováno hluboko do minulosti starší a jak nás provází i do doby pozdější, kdy toto území vstupuje do plného světla dějin.

Germánský tlak od severu zasáhl do Slezska, nepřijímáme-li nepravděpodobnou domněnku o pobytu Bastarnů na pravém břehu Odry, poměrně pozdě. Nej-

⁴ Srv. L. Niederle: Slované starožitnosti I, str. 313—314.

⁵ Tento směr je reprezentován německým praehistorikem G. Kossinou a jeho názoru se přidržuje valná část mladších německých praehistoriků.

⁶ Srv. W. Latzke l. c. ZGSch. LXXI, str. 64, který v téže době až do počátku IV. stol. na pravém břehu Odry předpokládá Bastarny. Toto mínění se dá ovšem těžko srovnat s nepochybným zjištěním Bastarnů u Černého moře okolo polovice III. stol. př. Kr. Srv. Niederle: Slované starožitnosti I, str. 292.

dříve ve III. století př. Kr. dostávají se do styku s usedlými Kelty, žijící s nimi společně — neznámo v jakém poměru — a dosahující skrze ně vyšší civilizační úroveň, jak se to jeví v přejímání názvů a slov. Teprve ve II. a I. století př. Kr. zesiluje se příliv germánských kmenů tak, že počínají vytlačovati Kelty, kteří ustupují k jihu, zůstávající omezeni na Slezsko Horní, až okolo narození Kristova mizejí i zde. Ještě César je zaznamenává jako obyvatele úrodných krajů po obou stranách Sudet.⁷

Z germánských kmenů, které nám zpravodajové o národopisných poměrech Germanie ve slezské oblasti jmenují,⁸ jsou nejvýznačnější Vandalové a Lugiové. Obojí jsou umísťováni do končin na sever od Krkonoš a odtud postupem doby pronikají na jih, kde o jejich bojích zaznamenávají prameny zprávy. Zda a v jakém byli vzájemném poměru, je nejisto. Málo se mi zdá pravděpodobné, že by Lugiové byli nějaký kmen širšího národa vandalského, jak se domnívají někteří badatelé němečtí, když Ptolemaios uvádí jmény větší počet lugijských kmenů, naznačuje takto, že pojem Lugiů je vyšší společenskou jednotkou než kmen; mimo to jsou výslovně jmenováni jako lid velmi početný. Uvidíme dále, že i příslušnost některých jejich částí k národní skupině germánské lze bráti v pochybnost; v žádném případě však je nemůžeme považovati za jednotný národní celek. Vandalové naproti tomu vystupují vedle Lugiů jako nepochybně germánský lid, rovněž v území za Krkonošemi, i oni nebo jejich části bojují ve III. století po Kr. v Dácii, později v Pannonii, až počátkem V. století se vypraví na svoji

⁷ Srv. W. Jahn: *Die Kelten in Schlesien*, Leipzig 1931.

⁸ Jsou to hlavně Ptolemaios, Plinius a Tacitus.

dlouhou pouť přes Gallii až do Hispanie a severní Afriky. Též Vandalové tvoří jakousi vyšší jednotku nadřazenou nad jednotlivými kmeny, označovanými zvláštními jmény. Mají tedy dochované zprávy o obou skupinách kmenových mnoho styčných bodů vedle nepopíratelných svědectví o jejich odlišnosti.⁹

Z řady ostatních germánských kmenů, které jsou jmenovány v oné pestré mosaice kmenových a národních skupin, obývajících v době okolo narození Kristova území na horní polovici Odry, je třeba ještě jmenovati Silingy, protože od nich odvozuje jedna z nejpravděpodobnějších teorií o názvu Slezska jméno této země.¹⁰ Silingové, uvádění v jednom z pozdějších pramenů¹¹ jako kmen vandalský, seděli někde v území na západ od Vratislavě až k Lužici, je-li pravdivá domněnka, že jejich jméno souvisí s řekou Slénza, což by potvrzovalo i umístění, které jim dává Ptolemaios, i nesporná přítomnost Vandalů ve Slezsku;¹² s Vandaly odtáhli pak Silingové, nebo valná jejich část, do Gallie a Hispanie.

⁹ Zprávy pramenů o Vandalech a Lugiích shrnuje L. Niederle ve Slov. starožitnostech III, str. 25 a 27 násl., kde jsou též poukazy na literaturu.

¹⁰ Podrobný přehled studia o vzniku názvu Slezska podává úvodní práce Wl. Semkowicze: *Historyczno-geograficzne podstawy Ślaska v Historija Ślaska I*, str. 1—16. Autor nesouhlasí s dosud uznávanou teorií o vzniku jména Slezska od Silingů a uvádí řadu pozoruhodných námitek, přece však nezdařil se mu — podle mého mínění — pravděpodobnější výklad jiný. Naznačuje to i W. Taszycki v následující studii *Historja Ślaska*, str. 79, připouštěje zásadu „*in dubiis libertas*“ pro spornou otázku.

¹¹ Kronika hispanského biskupa Hydatia, *Mon. Germ. Hist. Auct. Ant. XI*.

¹² Srv. L. Niederle: *Slov. starožitnosti III*, str. 26—27.

Odchod germánských kmenů ze slezské oblasti je datován různě. Jestliže Niederle jej klade do II.—III. stol. po Kr., snaží se němečtí historikové posunout termín na konec IV. a počátek V. století. Jestliže však vidíme už r. 406 Vandaly na pochodu přes Rýn do Gallie — i když snad nebyli všichni, byla to jistě valná část jejich národa — přikláníme se raději k datu časnějšímu tím spíše, že už koncem II. stol. po Kr. nalézáme bojovníky vandalské v bojích s Římany za válek markomanských. Není nutné sice myslet hned pro tu dobu na stěhování celého národa — pro to není jiné opory než ony zmínky o bojích — ale jistě lze v účasti Vandalů, stejně jako Lugiů, jejichž skupiny nalézáme už koncem I. stol. v Pannonii — na bojích v krajinách poměrně vzdálených jejich hlavních sídel viděti příznaky nepokoje a nutkání jíti dále za výboji a kořistí do zemí, jejichž bohatství a přepych měli příležitost alespoň z dálky poznat. Odchod Germánů z Poodří jeví se mi tedy nejméně během IV. století pravděpodobným. Buď však jak buď, i německá vážná historiografie souhlasí, že v V. století mizejí stopy po Germánech ve Slezsku úplně.¹³

¹³ Za vážnou práci nelze ovšem považovat články, jak byly psány a přejímány do novějších vlastivědných knih německých o Slezsku. Jestliže K. Olbricht v knize Schlesien, Grundriss einer Landeskunde, Breslau 1933, píše vážně, že převážná část Slezska byla od III. stol. před Kristem do VIII. stol. po Kr. osídlena Germány a odvolává se na „Vorgeschichtsforschung“, lze mu klidně ukázat na seriosní německou „Geschichtsforschung“, jež ho usvědčuje z nepravdy. Pak by ovšem těžko dokazoval další tvrzení, že slovanské osídlení ve Slezsku jest „jen krátkou epizodou, v níž kulturní úroveň dokonce upadala a země kulturně zchudla . . .“ (str. 51). S takovou vlastivědou, která vychází z politických postulátů, se nepolemisuje. Uvádím-li její nehoráznosti

S odchodem Germánů ze Slezska vyvstává otázka, kdy sem přišli Slované, otázka neméně sporná než nejasné problémy staršího osídlení, protože historické prameny se o věci nezmiňují vůbec. První a jistě velmi neurčitá zpráva o slovanském osídlení ve Slezsku je z počátku VI. stol.¹⁴ Mlčení pramenů ovšem nemůže být a není zápornou odpovědí. Dějiny postupují a vytvářejí se časem bez ohledu na to, zda a nakolik si můžeme jejich tajemství odhalit pomocí dochovaných památek písemných nebo věcných, nebo — což nelze ani v historické vědě odmítnout, ač pozitivisté to často dělají — rozumovou úvahou.

Pro počátky slovanského osídlení ve Slezsku musíme se tedy opřít o archeologii a rozumové úvahy, když písemné památky mlčí. Archeologie nám ovšem zatím může říci málo o národnosti lidu, jehož věcné památky shromažďuje, nehledíc na to, že její výzkum ještě zdaleka není ukončen. Poskytuje srovnávací materiál o oblastech jednotlivých kultur a badatelé je celkem libovolně přisuzují národům, o jejichž existenci v tom či onom prostoru jsou přesvědčeni. Spolupůsobí dále materiál — jeho schopnost konservační — a terénní poměry, v nichž

v citátu, pak jen proto, abych poslední stadium německé vlastivědy, jež se chtěla tvářit seriosně, ilustroval. Píše o Němcích ve Slezsku: „Er (der Deutsche) kam endlich in ein Land, welches er vor dem kurzen slavischen Zwischenakt — etwa 700 bis 1200 — schon Jahrhundertlang besessen und schon damals ganz anders erschlossen hatte als der Slave, dessen Einwanderung sogar einen zeitweiligen Kulturrückgang bedeutete“ (str. 96).

¹⁴ Jde o zprávu o návratu Herulů z Uher do starých sídel v severním Německu územím osídleným Slovany. Má se za to, že táhli podél řek Moravy a Odry na sever v době okolo 512. Srv. V. Novotný: Čes. dějiny I, 1, str. 199.

jednotlivé kultury vznikaly. Někde se památky zachovaly v hojné míře, jinde zanikly docela. Naše závěry, nepočítáme-li s tím, jsou zkresleny. Přece se však dá očekávat, že soustavný archeologický výzkum v širších oblastech středoevropského východu, až bude po ruce sdostatek srovnávacího materiálu, přinese řadu nových poznatků, jež potvrdí, opraví nebo změní dosavadní stav našeho bádání.

S touto výhradou přistupujeme ke kombinacím o počátcích slovanského osídlení ve Slezsku.¹⁵

¹⁵ V líčení nejstarších slovanských dějin se přidržuji názorů L. Niederle, jak je shrnul ve svých prvních třech dílech *Slovanských starožitností*, monumentálním díle vzácné objevitelské fantasie, stále kontrolované kritičností přísně vědeckou. Kde se pokouším o uplatnění odlišných názorů vlastních, označím to výslovně nebo kritickou poznámkou.

DOBA STAROSLOVANSKÁ

Pravlast Slovanů. Problém lugijský a slovanské osídlení zemi českých. Jazyková diferenciac Slovanů. Nejstarší slezské kmeny.

Za pravlast Slovanů je obecně považováno Zakarpatí, t. j. ona široká rovinatá oblast severně od Karpat, jež se prostírá mezi řekami Vislou a Dněprem. Odtud počali se šířiti — puzeni pravděpodobně přetlakem vnitřního osídlení — na všechny strany a vytvořili tak tři hlavní větve pozdějšího slovanského světa: východní, západní a jižní. Ptolemaios v 2. polovici II. stol. píše o Slovanech jako o megiston ethnos — převeliký národ.

Vedlo by nás daleko, kdybychom měli sledovat alespoň hlavní rozdílné a protichůdné názory o tom, kdy a jakým směrem se Slované stěhovali; nás zajímají Slované západní, a to v době, kdy jejich hlavní proudy zaujaly území opuštěné nebo opouštěné germánskými kmeny. Při tom necháváme stranou otázku, nadhozenou především praehistorickou archeologií a opírající se o výklad místních názvů na východ od Labe, zda a do jaké míry byli Slované v prostoru oderském až k řece Labi v době předgermánské. Přece však nelze přejíti mlčením jednu teorii, jež se netýká sice přímo Slovanů předgermánských, avšak předpokládá je a umisťuje *mezi* Germány a současně s nimi právě v krajinách na Odře a na východ od Labe už v prvních stoletích po Kristu. Jde o názor, že Lugiové a současně s nimi u Strabona jmenovaní Mohylané (Mugilonos) byli Slované.¹⁶ Hlavním důvodem pro toto mínění je vedle nomenklatury — při tom se zavrhu-

¹⁶ Otázku probírá L. Niederle Slov. starožitnosti III, str. 50, srv. též, co se uvádí o germánských Lugiech na str. 27—29.

je spojitost jména Lugiů s Lužičany — okolnost, že není zpráv o tomto velkém národě, že by se kromě menších kmenových částí vystěhoval a že tedy zůstal na místech, kde později nalézáme nepochybně Slovany.

Chtěl bych k tomu upozorniti ještě na dvě, tuším nepovšimnuté stránky problému. O jméně Lugiů víme, že bylo pojmenováním souhrnným pro řadu kmenů uváděných zvláštními názvy. Mohlo by to být tedy jméno národa. Ale je ještě jiná možnost. Ethnografická jména v této době, jako i v době mnohem pozdější ještě, měla v očích cizích a namnoze vzdálených pozorovatelů často i geografický význam. Germanie té doby byla územím, kde nalézal svět římský a byzantský Germány, ale tím není řečeno, že tam byli výhradně. I území Lugiů mohlo být označením geografickým, objímajícím řadu kmenů snad si národně blízkých, ale snad i rozdílných. Tomu by nasvědčovalo, že část lugijských kmenů, nepochybně germánských a za takové označených (Burové), brala účast na germánském stěhování na jih a pak na západ a část jiná, větší, zůstala doma. To by byla slovanská část Lugiů, tvořící živel usedlejší, jako se vůbec při pohybech Slovanů nesetkáváme s oním zjevem dalekých a dlouhých výprav do končin neznámých. Slované se spíše rozšiřovali tlakem do sousedství a směrem menšího odporu.

Proti námitce, že je málo pravděpodobné, aby vedle sebe seděly kmeny germánské a slovanské, lze uvést dva doklady, naznačující, ba dosvědčující možnost přímého styku v jednom území. K prvním patří ony zprávy o pochodu Bastarnů mezi V., případně VI. stoletím a III. stoletím př. Kristem Zakarpatím, tedy krajinami tehdy osídlenými Slovany. A osm nebo devět století později máme opět určitou zprávu o pochodu Herulů slovan-

ským územím.¹⁷ Druhý velmi průkazný doklad pro nutnost přímého a delšího styku Slovanů s Germány a pravděpodobně i Kelty podává nám jazykozpyt, když vysvětluje řadu názvů horských a říčních převzetím od jednoho národa k druhému. To by bez přímého a delšího styku nebylo možné.

Tak bylo by snad možno odstranit, případně vysvětlit hlavní nesrovnalosti pro přijetí domněnky o existenci slovanských kmenů, vystupujících v pramenech pod názvem Lugiů. Přiznávám ovšem, že i nadále zůstává otázka sporná.

Na druhé straně však soudím, že plně a bez výhrad se podařil Niederlovi důkaz o nepochybné existenci Slovanů v Poodří od IV. století po Kr., tedy od doby, kdy Germáni opustili Slezsko úplně. Vedle zmíněných důkazů jazykozpytných mluví pro to i čistá úvaha rozumová, že při existenci tak početných národů slovanských, které už v VII. stol. po Kr. zaujímaly tak rozsáhlá sídliště ve střední Evropě od Dunaje až k Baltickému moři, nemohlo zůstatí území, sousedící s jejich přelidněnou pravlastí prázdné.¹⁸

Ale i bližší přihlédnutí k pozdějšímu vývoji nutí nás, abychom předpokládali slovanské osídlení Slezska delší dobu před VII. nebo dokonce VIII. stol., jak uvádějí novější německé práce o Slezsku.¹⁹ Slovanské osídlení

¹⁷ Srv. pozn. 6 a 14.

¹⁸ Považuji rozpaky, které tváří tvář před těmito skutečnostmi projevuje V. Novotný v Č. dějinách I, 1, str. 173 a násl., jen za výstřelek nadměrné akribie vědecké, zúžující dějepis na pozitivistické sbírání písemných dokladů. Jemu ovšem jde především o Čechy, kde slovanský vývoj byl nutně pozdější proti Slezsku.

¹⁹ A. Hein-W. Müller: Oberschlesien ve stati podle P. Knötel-Balduin - Möllhausen: Oberschlesien, ein Land deutscher Kul-

Čech dále se od severu a severovýchodu. V první polovině VII. století vzniká tu mocná slovanská říše Sámova, opírající se jistě o velké vojenské síly, když mohla vítězně obstát v bojích s Avary a Franky. A protože víme o bojích mezi Avary a Franky už v 2. polovině VI. stol. a tyto boje předpokládají jejich nadvládu v Čechách, musíme usuzovati, že v Čechách už tehdy Slované byli, když se ukázala neudržitelnou domněnka, že by Čechy Avari, kteří přišli do střední Evropy z nížin uherských, přivedli. Jestliže jsou však v Čechách Slované koncem VI. století, museli býti v oblastech, které jsou blíže jejich pravlasti, mnohem dříve, když víme, že jejich postup končinami horskými a málo schůdnými — nešlo o válečné výpravy, nýbrž o osidlování země — mohl být pomalý a postupný. Uvážíme-li tedy, že Slezsko se ve IV. století vyprazdňuje od Germánů a Čechy se v VI. století nejpozději naplňují Slovanů, jest jen jediný závěr možný: v tomto údobí se přes Slezsko převalila slovanská vlna na západ a jihozápad, majíc ve Slezsku svůj počátek a v Polabí a v české kotlině svůj závěr. Sporné zůstává jen, zda tu jiní Slované byli už předtím, od kdy a v jaké míře, ač věc sama je v jádru velmi pravděpodobná.

Otázka užší národnostní příslušnosti Slovanů, příšlých na západ do končin mezi Vislou a Odrou a pak dále

tur, píše: „Schwerlich hat sie (die slavische Einwanderung) vor dem 7. Jahrhundert begonnen und keinesfalls ist Sie mit einem Male erfolgt, sondern gleichsam tropfenweise im Laufe vieler Menschenalter.“ Odkud asi vzal Sámovo své bojovníky, s nimiž porazil Avary a později Franky? Že by je dopravil nad Slezskem letadly? Je opravdu těžko tvářit se vážně ke studiím toho druhu. Srv. též, co píše k věci K. Olbricht, citovaný v pozn. 13.

k Labi a do prostoru českého, souvisí úzce s problémem jazykové diferenciaci slovanské a národů arijských vůbec. Nejpopovolanější znalec slovanského jazykozpytu V. Jagić přiklonil se s menšími výhradami k theorii periferního šíření jazyků pomocí přechodních vln, jak ji vypracoval německý jazykozpytec J. Schmidt. Podle této theorie vznik jazyků arijské skupiny nenastal základním dělením, nýbrž rozrůžňováním v dialekty místně spojených skupin, přecházejících „řetězem kontinujících variet“ v plynulém jakémisi toku k novým formám jazykového vývoje. Teprve vyhynutí některých dialektů přechodných způsobilo vlastní jazykové rozrůžnění, při čemž arci spolupůsobila řada momentů průvodních. Takový byl postup nejen v pranárodě arijském, nýbrž též později v národě praslovanském.

Přijímaje tuto zásadu, doplnil ji V. Jagić ideou užší souvislosti jednotlivých dialektů ve třech velkých skupinách:

1. skupina severozápadní, k níž patří Poláci, Polabane, Lužičtí Srbové a Čechové,
2. skupina severovýchodní s obojím kmenem ruským,
3. skupina jižní se Slovinci, Srbochorvaty a Bulhary.

Tato idea tripartice v rámci zásadního vlnového rozrůžňování dialektického nalézá potvrzení, jak na první pohled zřejmo, i s hlediska geografického a historického.²⁰ Kladu důraz na Schmidův „řetěz kontinujících variet“ ve vývoji jazykovém, protože tomu plně odpovídá, co v následujícím bude na základě historického rozboru zjišťováno o národě bělochorvatském, k němuž patřilo slovanské obyvatelstvo, které osadilo od IV. stol. Slezsko.

Při nedostatku základních zpráv o příchodu Slovanů

²⁰ Celý tento předchozí výklad opírá se o L. Niederle Slov. starožitnosti I, str. 73 a 120—122.

nemůžeme arci očekávat, že se dovíme něco bližšího o jejich prvotním vnitřním životě a jazykovém stavu. Mlčení soudobých pramenů není však pro toto poznání závadou nepřekonatelnou. Jazykový vývoj je povlovný, nenásilný a plynulý, takže můžeme bez rozpaků promítnouti stav z doby, kdy prameny začínají promlouvat, do časů starších počátků, zvláště když výzkum místních názvů, zřejmě starobyklých, naše poznatky potvrzuje. Jestliže tedy nejstarší naše zprávy o slezských Slovanech z VIII.—IX. stol. nalézají ohlas a potvrzení ve zprávách z X.—XI. stol., smíme z nich se značnou pravděpodobností usuzovati, že odpovídají stavu, který nastal po vykvašení a uklidnění kmenů osadivších v plné síle zemi od V. století.

Nejstarší zprávy o názvech a do jisté míry i velikosti a významu jednotlivých slovanských kmenů v našich krajích obsahuje t. zv. Geograf Bavorský, fragment to nějakého popisu území obývaného Slovany severně od Dunaje. Účel tohoto popsání je nejasný a stejně sporná je i doba vzniku. Platilo-li do nedávna, že je to pramen z 2. polovice IX. stol., dokazují novější studie polské jeho větší stáří; jeden usuzuje dokonce na sklonek stol. VIII.²¹

²¹ O vývoji názorů na Geogr. Bav. píše W. Latzke l. c. ZGSch LXXI, str. 69—70; jeho přehled třeba doplniti poukazem na studii A. Brücknera: O počátcích dějin českých a polských ČČH XXIV, str. 13 a násl. Třebaže v mnohém nemohu s názory temperamentního historika-filologa, v článku tom projevenými, souhlasit, zdá se mi, že jeho kritika t. zv. Bavorského geografa odhaluje četné slabiny pramene; třeba ovšem přičísti nemírnému temperamentu autorovu, jestliže přehání odsudek do věty: „neocenitelný skvost bavorského geografa jest tedy v odst. A a C dosti nepatrný a slovanské země jeho oddílu B jest většinou

Z velikého množství kmenů, které jsou zde uváděny jmény často zkomolenými do nesrozumitelnosti, jsou považovány za slezské, t. j. obývající území pozdějšího Slezska: „Sleenzane, civitates XV. . . . Dadosezani civitates XX. . . . Opolini, civitates XX., Golensizi, civitates V.“ Mezi nimi se vyskytují jména určovaná do Lužice, do Čech, případně nejasná. Zůstává ovšem nevysvětleno, zda pořadí jmen je libovolné, či zda naznačuje nějakou souvislost zeměpisnou. Těžko bychom však v tom případě vysvětlovali, proč mezi Slezany a Dědošany jsou vsouváni Lunsiri a po Dědošanech řada jiných, mezi nimi i Fraganeo, umístování ku Praze, a až na konec opět vystupují nesporně hornoslezští Opolané a Holasici. Jmenované slezské kmeny byly usazeny asi takto: Dědošané nejdále na severozápad, pod nimi u řeky a u hory Slenza (Sobotka, Zobten) a Vratislavě Slezané, od nich na jih a východ Opolané a pod nimi k jihu s tendencí spíše na západ na levém břehu Odry a podél Opavice Holasici.²²

Výčet kmenů bavorského geografa nemůže ovšem být považován za úplný. Svědčí o tom nejen kusost zprávy samé, ale i důležitý dokument jiný, dochovaný sice v lis-

hledati na měsíci . . .“ Proto omezují v následujícím svůj zájem jen na kmeny v Bav. geogr. uváděné, jež jsou umístovány do Slezska a svoji skepsi k pramenu opírám poukazem na to, jak roztržitě jsou uváděna jména, související teritoriálně, a na druhé straně, jak souvislou řadu jmen je nutno lokalisovat do odlehlých míst, o počtu udávaných hradů některých kmenů ani nemluvic. Bař. geograf byl u nás otištěn A. Králíčkem v Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens (ZGMSch.) II, Der s. g. bavriscbe Geograph und Mähren, str. 217.

²² Srv. W. Taszycki: Jezyk polski na Ślasku w wiekach średnich, Historja Ślaska I, str. 77—85.

tině z 2. polovice stol. XI., ale ve svém jádru nepochybně ukazující na dobu o jedno století starší. Mám na mysli potvrzení t. zv. zakládací listiny biskupství pražského.²³ V ní uvádějí se hranice pražského biskupství, jež se na severu stanoví územím Pšovánů, Charvátů a jiných Charvátů, Slezanů, Třebovanů, Poboranů, Dědošiců až k lesu, kam sahá území Milčanů. Přistupují tedy k známým už Slezanům a Dědošanům nové kmeny Charvátů, Třebovanů a Poboranů, o nichž musíme předpokládat, že seděli na území slezském, zatím co Pšované a část Charvátů zaujíмали sídla v severních a severovýchodních Čechách. O Opolanech a Holasicích se v listině přirozeně nemluví, protože jejím úmyslem je klásti hranice biskupství pražského mnohem dále na východ. Z těchto nových kmenů musíme klásti nepochybně Poborany do poríčí Bobry a vidět v nich Bobřany, kdežto o území Třebovanů se vede spor. Myslím, že je správné jejich umístění do oblasti lehnické, takže by vyplňovali končiny mezi Slezany a Dědošany po obou březích Odry, protože jejich položení do východních Čech, jak někteří chtějí, naráží jednak na úvahu, že v pozdějším vývoji tam není pro ně místa, jednak na námitku, že zde by je bylo nemístné uvádět při vymezení severní hranice pražské diecése. Tato námitka platí sice do jisté míry i proti domněnce, kterou vyslovují, když umísťují druhou část

²³ Listina je vydána G. Friedrichem v *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, Tom I, fasc. 1, čís. 86. Její pravost či původnost celého textu je brána v pochybnost, ale údaje pro náš výklad důležité nespádají do skupiny otázek sporných. Viz V. Chaloupecký: *Čes. hranice východní koncem XI. stol.* ČČH XXXII, str. 335 a násl. Srv. též V. Hrubý: *Původní hranice bisk. Pražského ČMM* 50.

Charvátů do Kladska, případně i na severní svah Krkonoš, protože i tito Charváti by nebyli — alespoň z valné části — kmen přímo pohraniční, ale přece jen lze připustit i pochopit, že byli pojímáni do oblasti vymezující s hlediska Prahy periferii diecése,²⁴ přistupuje nadto, že — jak uvidíme dále — název Charvátů měl význam daleko širší a objímal v době starší celý velký národ, k němuž patřily jednotlivé jmény uváděné kmeny.

²⁴ Srovnej, co o Bobřanech a Třebovanech uvádí W. Taszycki l. c. (viz pozn. 22). Zůstává mi ovšem nepochopitelné, že autor se vůbec nezmiňuje o Charvátech, ač listinu Jindřicha IV. o hranicích biskupství pražského zná a se jí dovolává. Znamená to, že je do Slezska vůbec nepřijímá?

BÍLÍ CHARVÁTI

Zprávy císaře Konstantina a jiných pramenů. Sídla Charvátů. Kritika námitek Brücknerových. Charváti v 8.-10. stol. Charvátština základem slezských nářečí. Souvislost hmotné kultury. Podhalané. Problém Lachů. Rozbor znaků slezské jednoty a odlišnosti.

Zmínkou o Charvátech narážíme na novou spleť otázkou nejstarších slovanských dějin, otázku, již považují pro počátky národního vývoje slezského za nesmírně důležitou. Proto se jí musíme zabývatí šíře a důkladněji.

Základním a nejdůležitějším pramenem pro poznání slovanských Charvátů v územích slezských a přilehlých jsou zprávy, jež napsal císař Konstantin VII. Porfyrogenetos v díle o řízení státu, nazvaném „O národech“ (peri ethnón).²⁵ Hlavní zájem tohoto byzantského panovníka byl přirozeně upřen na otázku po příchodu Charvátů a Srbů na Balkán. Líčí, jak Charváti, žijící dotud na druhé straně Bagibareie, kde jsou dotud Bělocharváti, přišli do Dalmacie za císaře Herakleia a porazili na jeho rozkaz Avary a dostali jejich zemi k osídlení. Po nich přišla k témuž císaři Herakleiovi část Srbů, sídlící dotud za Turkií v místě jmenovaném od nich Boiki, s nimiž sousedí stejně i Frankie i veliké, nepokřtěné Charvátsko, zvané též „Bílým“, a dostali příkázáno u Soluně území k obývání. Později se chtěli vrátit, ale cestou u Dunaje si to rozmysleli a žádali o přidělení jiné země. Ježto

²⁵ K vrocení tohoto pramene, který v částech pro Slované důležitých přetiskuje L. Niederle: Slov. starožitnosti II, str. 245 a násl., uvádím, že císař Konstantin VII. zemřel 959. Bližší údaje o jeho liter. práci u L. Niederle l. c. str. 244. Níže citované části jsou ze str. 245 a 247.

končiny, jimiž se právě ubírali, byly od Avarů vylidněny, usídlil je císař tam. Tyto zprávy jsou, jak uvidíme dále, nesprávné a zmatené a pro náš výklad celkem bez významu. Ale jsou provázeny zmínkami o domnělé původní vlasti Chorvatů přišlých na Balkán a ty obsahují informace jednak pro nás velmi zajímavé, jednak — což je důležitější s ohledem na zprávy hlavní — i spolehlivé a správné. Přetiskuji alespoň nejdůležitější z nich.

„Druzí Charváti zůstávali nadále vedle Frank a zovou se dnes Bělocharváti neboli Bílí Charváti a mají svého vládce. Jsou však podřízeni Ottonovi Velikému, králi franskému a saskému, a nepokřtěni, majíce s Turky svazky a přátelství . . .“ „Velká Chorvacie, zvaná též Bílá, jest dosud nepokřtěna a rovněž tak i sousedící Srbové. Jízdy a rovněž pěšího vojska mají méně než pokřtěná Chorvacie, poněvadž jsou stále vydáni útokům Franků, Turků a Patzinakitů. Nemají ani sagen a kondur, ani obchodních lodí, poněvadž jsou vzdáleni od moře. Neboť odtamtud k moři je cesty 30 dní. Moře pak, od něhož jsou 30 dní vzdáleni, jest t. zv. moře Temné.“

Nesprávnost názorů Konstantinových na otázku příchodu a vzniku Chorvatů a Srbů balkánských, jak se jeví v jeho díle, uvedla novější badatele, mezi nimi i Jagiče, k naprostému a rozhodnému odmítnutí celé zprávy. Považují Velké Bílé Charvátsko i Bílé Srbsko za výmysl autora nebo nějaké balkánské tradice, z níž Konstantin čerpal. Jižní Slované přišli na Balkán přímo ze Zakarpatí jako společné pravlasti nerozrůznění v Srby a Chorvaty, takže nemohlo tam býti Charvátska a Srbska, o tom že by přišli z končin západních od Zakarpatí, jak tomu chce Konstantin, ani nemluví. Tato odmítavá kritika badatelů z valné části jihoslovanských má však

pravdu jen po stránce věcné, a to jen zčásti, t. j. v popírání nesprávných dohadů a soudů Konstantinových o původu Slovanů balkánských, ale je přehnaná jak po stránce zásadní, t. j. v zavrhování celé zprávy jako výmyslu, tak v některých tvrzeních věcných, pokud se týkají Slovanů západních. To poznal už Niederle, opíraje se o nezávislé prameny jiné, ale to vyplývá i z bližšího přihlídnutí a rozboru Konstantinovy zprávy samé.

Při kritice pramenů vycházíme ze zásady, zda autor pravdu povědět mohl a chtěl. Díváme-li se pod tímto zorným úhlem na zprávy Konstantina Porfyrogeneta, shledáváme nejprve, že mohl nepochybně být informován dobře o současném stavu slovanských národů na Balkáně a že také mohl míti poměrně dobré zprávy o Slovanech západních. V jeho době byly styky Byzance se střední Evropou ještě dosti čilé — nezapomínejme, že jsme necelých sto let vzdáleni od doby cyrilometodějské, znamenající dokonce kulturní připoutání našich zemí k byzantskému kulturnímu světu. Zápis židovského obchodníka Ibrahima ibn Jakuba k X. stol. uvádí o Praze, že „Rusové a Slované přicházejí tam se svým zbožím z města Krakova a moslemové, Židé i Turci přicházejí z území tureckého s koupěmi a byzantskými mithkály i směňují za ně od Slovanů i bobroviny i jiné kožišiny.“²⁶ Územím tureckým jsou míněny Uhry, ale přes ně šel k nám obchod z Balkánu a Orientu, jak nasvědčuje zmínka o moslemech a byzantských penězích (to jsou asi ony mithkaly). Vedle styků obchodních máme prokázány ovšem také poměrně značné styky politické, dané zprvu společnými zájmy, později rivalitou obou nej-

²⁶ Citováno podle Jirečkova překladu vydání De Goejova, otištěného v ČČM 1880, str. 293 a násl.

větších mocností křesťanského světa, uplatňujících nárok na prvenství moci a významu: císařství římského a byzantského. Do vlády Konstantina VII. spadá období společných zájmů, jež spočívaly v boji proti nebezpečí maďarskému v 40. a 50. letech X. století.²⁷

Od svých poslů ke králi Otovi I. mohl míti tedy Konstantin VII. zprávy o západních Slovanech. Ježto pak zde neměl žádných zájmů politických, nebylo také důvodu, proč by tyto zprávy zkresloval nebo přibarvoval. Podával je prostě jako zajímavost, jež ho přivedla na myšlenku, že Slované balkánští, mluvící jazykem příbuzným — v jeho očích snad stejným — jako oni Slované západní, kteří nadto mají stejná jména, Charváci a Srbové, jsou totiž nebo alespoň příbuzní. Protože však z domácí tradice a z nejasných dějin balkánských věděl, že tamní Slované tam přišli odjinud, usoudil, že přišli od oněch Slovanů západních. O historii Slovanů balkánských nemohl být dobře a spolehlivě informován; zde se mohl opírat jen o tradici, místní zkazky a případné zprávy kronikářské o Avarech, jež si kombinoval v obraz podle jeho mínění nejpravděpodobnější. I když tedy smíme předpokládat pro jeho líčení příchodu Slovanů balkánských snahu o pravdu, není zde dána druhá podmínka hodnověrnosti: není dokladů pro to, že mohl být spolehlivě informován. Rozpadají se nám tedy jeho zprávy ve dvě skupiny: hodnověrné líčení poměrů současných a pochybné, případně pochybené domněnky o událostech starších.

²⁷ Srv. studii P. E. Schramma: Kaiser, Basileus und Papst in der Zeit der Ottonen, *Hist. Zeitschrift* 129, str. 424 a násl. O poselství Řeků ke králi Otovi obsahují záznam k r. 945 též letopisy pražské *Fontes rer. boh.* II, str. 376.

Už tedy pouhým rozborem zpráv Konstantinových docházíme k závěru, že v jeho době žili v krajinách na sever od Maďarů, — je třeba připomenouti, že Maďarům tehdy patřila pravděpodobně i Morava — dva velké slovanské národy, Charváti a Srbové, sídlící v sousedství Němců, t. j. Franků a Sasů. S jejich vzájemným poměrem si náš zpravodaj zřejmě neví rady: obojí jsou někde na sever od Maďarů a sousedí s Němci. O Charvátech však ví, že mají svého vládce a že jsou podřízeni vrchnímu panství krále Oty. Není snad ani odvážné vztahovat toto určení na Boleslava I., knížete českého, poplatného Říši. Srbové bydlí prý rovněž na sever od Maďarů v sousedství Charvátů a Němců v místě zvaném od nich Boiki. To by ukazovalo tedy na Čechy, ale při nepřesnosti tehdejšího zpravodajství a nejasnosti geografického určení zemí smíme u tak vzdáleného pozorovatele připustit chybu, kladoucí Srby, zřejmě lužické, do Čech místo severně od Čech.²⁸ Přistupuje ještě nejasnost problému, ke které národní skupině patřily kmeny české, či zda tvořily národní skupinu zvláštní, jak o ní bude ještě zmínka níže.

Otázka Srbů není však předmětem našeho zájmu, který omezujeme na Charváty, protože je považují za tehdejší obyvatele Slezska a přilehlých krajin haličských. Jediné sem smíme jejich jádro totiž umístit jak podle

²⁸ Při tom ponechávám stranou otázku, nadhozenou V. Hrubým l. c. ČMM 50, str. 94, zda Pšované nebyli kmenem srbským. Jeho domněnku by podporovala zmínka Konstantinova, jež mu pravděpodobně ušla, ač ten pramen zná a velmi si ho váží, že Srbové severní obývají Boiki. Lze z ní alespoň soudit, že kmeny srbské zasahovaly až do Čech, nechceme-li údaj považovat za omyl. K velmi pro nás důležitému článku V. Hrubého se později ještě vrátím.

zpráv Konstantinových, tak s ohledem na údaje Ibrahima ibn Jakuba. Konstantin zdůrazňuje na několika místech, že Bílí Charvátí jsou pohané a výrazně je odlišuje od pokřtěných Charvátů, mysle jimi Chorvaty balkánské. Obsah zprávy není nijak nápadný; odpovídá patrně stavu věcí, i když nelze mít za to, že by sem křesťanství ještě vůbec nezasáhlo. Snad už v době velkomoravské a jistě v době Boleslavově dopracovaly se tu už jistých úspěchů misionářské snahy o šíření víry Kristovy, ale široké vrstvy obyvatelstva zůstávaly ještě v pohanství. Mimo to informace Konstantinovy byly jistě z pramenů německých, jimž východní slovanský svět splýval v pohanskou jednotu. Přece však stává se trochu nápadnou jakoby snaha po zdůraznění jejich pohanství i v místech, kde bychom předpokládali spíše opak. Mám na mysli první z výše citovaných zpráv, kde v souvislosti se zmínkou, kterou vztahují na Boleslava, se v další větě píše, že Charvátí jsou „nepokřtěni, majíce s Turky svazky a přátelství“. Věděl-li Konstantin o Boleslavovi i o jeho lenním poměru ke králi Otovi, mohl snad vědět o tom, že křesťanství proniklo do jeho říše, kde právě v těchto dobách počínal kult prvního světce českého sv. Václava. Ale snad právě okolnost, že tento český kníže umřel nedávno smrtí mučednickou, způsobila, že u vzdáleného pozorovatele vznikla nebo byla posílena představa o pohanství Slovanů v těch končinách, tedy i Charvátů. Novotný upozorňuje s odkazem na Marquarta, že bratrovražda Boleslavova snad způsobila, že nebyl Konstantinem v jeho díle jmenován.²⁹ Nuže, myslím, že obě

²⁹ V. Novotný: Čes. dějiny I, str. 571, pozn. 1. Dodatečně jsem se přesvědčil, že v citovaném díle Marquartově jsou vysloveny obě domněnky: jak moje, tak ona, kterou cituje V. Novotný.

domněnky: o důvodech, proč je zdůrazňováno pohanství Charvátů a proč není jmenován Boleslav, spolu souvisí a se doplňují, ukazující na ohlas smrti sv. Václava až v Byzanci. Obě zůstávají ovšem domněnkami a nemůžeme je tedy považovati za doklady průkazné.

Závěry, vyplývající z rozboru zpráv Porfyrogenetových o západních Charvátech, nabývají na jistotě a přesvědčivosti zmínkami jiných, na sobě nezávislých pramenů. Rozepisuje se o nich — zvláště o zprávách arabských — důkladně Niederle a ježto nemám k jeho zprávám co doplňovati, stačí, uvedu-li je v stručném výtahu.³⁰ Charváty v končinách na sever od Karpat nalézáme v pramenech VIII.—X. století, ale jejich umístění je kladeno do širokého pásu končin rozprostírajících se od severovýchodních Čech až po východní Halič, kde se dostali v X. století do styku s Rusy kyjevskými. V Čechách a v končinách přilehlých, t. j. ve Slezsku, je zcela nepochybně dokládá nejstarší v Čechách vzniklá slovanská legenda o sv. Václavu z doby okolo r. 940,³¹ když píše, že kněžna Drahomíra po smrti Václavově uprchla do Charvát. Na tyto Charváty vztahuje se též patrně údaj v citované zakládací listině pražského biskupství, kladoucí je či jejich část v pohraniční oblast pražské diecése a k nim dlužno počítati i neurčitě umístěné Hority v zeměpisném přehledu končin germánských od anglosaského krále Alfreda ze sklonku stol. IX.

V oblasti východohaličské dokládají nám Charváty vedle nespolehlivých i zcela věrohodné zprávy letopisu Kyjevského, jež zaznamenávají pro X. století spojenec-

³⁰ L. Niederle: Slov. starož. II, str. 262—280.

³¹ M. Weingart: Svatováclavský sborník I, 1, str. 981.

ké i nepřátelské styky Charvátů s kmeny ruskými a knížetem Vladimírem.

Zcela zvláštní a nezávislou skupinu zpráv o Charváttech v Zakarpatí obecně představují nám zprávy, dochované v cestopisech arabských, jejichž čtení i určení naráží sice na četné obtíže, ne však tak nepřekonatelné, aby z nich kombinacemi různých čtení nedaly se prokázati závěry odjinud již potvrzené. Jde o zprávy ve spise Mas'udiho z pol. X. stol. a údaje v kronice Kardíziho a Ibn Rosta ve spojitosti s perskou anonymní geografíí z 2. polovice X. stol., jež vznikla na základě staršího pramene nejméně z počátku stol. IX. Čtení těchto zpráv — zvláště jmen vzdálených arabskému jazyku — naráží na velké obtíže jednak proto, že zprávy jsou dochovány v pozdějších přepracováních a kolikátých už opisech, jednak je možný i z povahy písma kolikaterý výklad, jak převést jméno do naší transkripce. Přece však téměř úplně shodují se badatelé v tom, že Mas'udi uvádí Charváty vedle Moravanů a Čechů, případně Sasů — podle toho, jak se kdo přiklání ke čtení slova Sáčín nebo Sásín — a bystrý rozbor Niederleho ukázal nejpravděpodobnější výklad dalších uvedených zpráv v tom smyslu, že mluví o dvou hlavních zemích slovanských na severu, o zemi Antů a Charvátů (Vántít a Chardáb). Antové jsou prokázáni v pramenech byzantských k VI. a VII. stol. v území od dolního Dunaje k Dněpru, Charváti byli, jak ostatní prameny naznačují, od nich na západ.³²

³² J. Marquart: Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, str. 115, píše výslovně, že ve spise Mas'udiho „die Morava (Mähren), Charvaten und Čechen bilden eine geschlossene Gruppe“. Kousek dále za svou zprávou o kmenech Charvátů píše Mas'udi o říši al Firag — jméno je ztotožňováno s Prahou — a pokračuje,

Smíme tedy závěrem považovat za bezpečně prokázáno prameny historickými, že koncem IX. a v X. století sídlila na horní Visle, horní Odře a odtud podle Jeseníků až do severovýchodních Čech národní skupina, zvaná Charváty nebo Bílými Charváty. Pravím národní skupina, protože pro tak rozlehlou oblast jednak nemůžeme v té době předpokládat osídlení jedním kmenem, jednak máme v těchto končinách zjištěny kmeny, nesoucí vlast-

že nejbliže této říši leží území Turků, označuje je za „národ nejkrásnější postavou, nejpočetnější a nejstatečnější ze Slovanů“ (str. 102). Marquart soudí (l. c., str. 144—145), že tito Turkové jsou Maďaři, neboť tak zvou Maďary jak byzantští spisovatelé, tak Gaihani a Ibrahim ibn Jakub. Proti tomu ovšem stojí, jak uznává sám Marquart svědectví západních pramenů, že Maďaři byli ošklivého a odporného vzhledu. Rozpor snaží se vysvětlit poukazem na to, že Maďaři mohli míšením s Čerkesy zušlechtit vzhled své rasy. Výklad ten je nejen násilný, ale i zcela nezdařený s ohledem na účel, jehož chce dosáhnout. Evropské prameny znají Maďary tak a z té doby, jak vpadli do Evropy; byli-li tehdy oškliví, nemohl na ně myslet svou chválu Mas'udi, když psal o národě sousedícím s říší Pražskou. Druhou námitku vyslovil V. Hrubý (l. c., str. 116 a násl.), poukazuje na to, že Mas'udi nazývá Maďary krátce předtím Bazkarda. Podle jeho mínění jsou Turky míněni Charváti. Svůj názor opírá hlavně poukazem na zprávu Ibrahima ibn Jakuba, který označuje prý Boleslava pana Fragy, Buimy a Trkua, při čemž poslední je prý nepochybně Charvátsko. Slabinou této domněnky je — nehledíc na linguistické obtíže výkladu — že řada badatelů čte ono sporné jméno Krakua a i Westberg (Komentarii na zapiski Ibragima ibn Jakuba o Slavjanach), který čte Trkva, přiklání se k opravě na Krkua; všichni pak vztahují jméno na Krakov, který dále v textu Ibrahimově je nepochybně uváděn ve znění Krakua v protívě k Praze. I když tedy věcný rozbor zprávy přisvědčoval by důmyslné kombinaci V. Hrubého o totožnosti Mas'udiho Turků s Charváty, nechci je přijímati mezi nepochybné doklady, pokud filologické bádání nevnese sem další světlo.

ní jméno v užších kmenových územích.³³ Předchozí úvahy o příchodu Slovanů z pravlasti do těchto končin nasvědčují dále, že tito Charvátí sem přišli asi koncem IV. století ze svých původních sídel, prostírajících se na sever od Karpat téměř po celém jejich svahu západovýchodním. Hory, při nichž sídlili, daly jim jméno. Jiné části toho lidu hnuly se při šíření Slovanů z pravlasti na jih na Balkán a menší skupiny východní zůstaly na místě, případně se posunuly dále na východ, kde pak splynuly s ostatními Slovany.

Omezil jsem dosud svůj výklad jen na rozbor zpráv z pramenů přímo nebo literatury jich se týkající a vědomě jsem nechával stranou úvahy pojednávající o spletité otázce v celé její šíři, t. j. v souvislosti s dějinami sousedních národů. Je přirozené, že zde dospívají autoři k řadě kombinací často odchylných, často protichůdných a při větší nebo menší pravděpodobnosti vždy více méně pochybných a vyvratitelných doklady opět více méně pochybnými a vyvratitelnými. Nám však záleží na tom, abychom vyloupili jádro otázky, v němž se i všichni ti autoři, nebo valná jejich část, shodují, protože jest o přeno o pevné doklady jasných nebo méně určitých, vzájemně se však doplňujících zpráv pramenných. Tím ovšem nechci a nemohu tvrditi, že by kombinace historiků, zvláště českých, o IX. a X. století českých dějin, jež v posledních letech tak převratně zapůsobily na dosavadní naše názory o počátcích našich dějin, postrádaly oprávnění; znamenají zajisté pokrok v znalostech naší

³³ Opolini a Golensizi Bavorského geografa, případně i Vislané krále Alfreda a kníže na Visle Života sv. Metoděje (Fontes rer. boh. I; 48).

nejstarší minulosti, ale zůstávajíce v řadě svých vývodů sporné a nejisté buď se Slezska přímo netýkají, anebo kde tomu tak je — se navzájem i s našimi poznatky shodují, ale v souvislosti s otázkami spornými ocítají se v nebezpečí, že budou pojmány rovněž jako sporné.³⁴ Proto záměrně zůstávám zdrženlivým v dohadech o věcech nejistých, aby tím spíše bylo možno obhájit poznatky nepochybné nebo alespoň velmi pravděpodobné.

³⁴ Mám tu na mysli především citovanou už studii V. Hrubého: Původní hranice biskupství Pražského ČMM 50 a soubor studií V. Chaloupeckého Prameny X. století, vydané jako Svatováclavský sborník II, 2. Nemohu se podrobně obírat oběma pracemi, třebaže — zvláště studie Hrubého — znamenají pro otázku nás zajímavější úplný převrat dosavadních názorů; přesahovalo by to rámec našeho „přehledu“. Přece však musím upozornit na některé stěžejní otázky, s nimiž nemohu zatím souhlasit, a na jiné, jež otvírají nové správné výhledy. Tak u Hrubého pomíjím příliš odvážné dohady o spojení Boleslava se Slavníkem pro výboje východní a považuji za neprokázané, jestliže v Charvátsku Bílém vidí útvar politický, ne národní. Zprávy arabské o Antech a Charvátech naznačují spíše opak a svědectví Konstantina Porfyrogeneta jednak není určité, jednak nebývá vždy, jak víme z jiných případů, přesné. Tím padá ovšem i domněnka o obnovení říše Charvátské Boleslavem. Ale i jeho říše Charvátská, předpokládaná už Westbergem i Marquartem (l. c.), zůstává jen domněnkou, opírající se pevně sice o Konstantina, ale jak musím znovu zdůraznit — nepřesného, byť v základě pravdivého. Do oblasti dohadů sice možných, ale neprokázaných patří též tvrzení o charvátské příslušnosti Lachů. Je možný a pravděpodobný, jak uvidíme dále, výklad jiný.

Naproti tomu rozpoznává bystře a objevitelsky Hrubý v protivě k Niederlovi národní svébytnost kmenů charvátských a jejich odlišnost od kmenů polských, a to nezávisle a skorem v rozporu se svou teorií o politickém významu Charvátska. Zde udeřil opravdu na hlavičku hřebíku, stejně jako skvělým rozborem sporné nejstarší polské listiny Dagome iudex přispěl k rozřešení její

První a základní z nich jest pro nás existence národní skupiny charvátské v horním Poodří a Povislí na úsvitě dějinného údobí našich dějin. Jestliže proslulý slavista A. Brückner chce překonati v pochybnostech svého vědeckého předchůdce V. Jagíce a napíše, že „jest na čase, aby Bílé Charvátsko zmizelo navždy z map . . . a z titulů knih . . .“ není to než silácké prohlášení, dokud výše zmíněná svědectví pramenů nejsou vyvrácena.³⁵ Pokouší-li se však kdo je vyvrátit tak, jak to činí Brückner, t. j. nevhodnými analogiemi a novými, rovněž nedoloženými prohlášeními, pak nutno viděti v tom jen potvrzení prav-

záhadnosti v počátku i dalšího obsahu v údajích o hranicích.

Těžisko úvah, které Chaloupecký na základě rozboru nejstarších legend jak českých tak moravských spřádá, spočívá v dokazování rozmachu českého státu už za Vratislava, nikoliv teprve za Boleslava. Není naší věcí, abychom se pletli do sporných otázek, kdy a v jakém rozsahu byla Morava získána českými knížaty. Ale v jednom odstavci věnuje autor pozornost i Slezsku a v jiném Krakovsku, přejímaje a novými úvahami doplňuje Holtzmanův názor, že už kníže Vratislav získal Slezsko. Rozchází se s ním ovšem — aniž by to uváděl — v názoru na příslušnost Krakovska k panství českému, jež podle Holtzmannova bylo získáno spolu se Slezskem Horním teprve Boleslavem I. Zdá se vůbec, že Chaloupeckému unikají při jeho kombinacích z dohledu základní poznatky o nejstarší minulosti slezské. Při Dětmarově zprávě o válce r. 990 mluví o ztrátě Slezska pro Čechy, jako by šlo o celé pozdější Slezsko, ač do něho až do pozdního středověku nebylo počítáno celé horní Poodří, tedy celé Slezsko Horní. Tóto území pravděpodobně Boleslav II. proti Měškovi uhájil a jen tak mohl zůstat i v držení Krakovska. Charváti jsou mu na jiném místě kmenem českým, uváděným v protivě ke kmenům slezským, ač zde v pozdějším Hor. Slezsku bylo nepochybně jádro charvátského lidu.

³⁵ A. Brückner: O počátcích dějin českých a polských ČČH. XXIV (1918), str. 19. Následující polemika vztahuje se k vývodům tohoto článku o Charvátech.

divosti našich poznatků, protože nemá-li odborný odpůrce nic jiného, co by namítal, jest jeho postavení velmi slabé. Myslím, že nebude od místa, všimneme-li si námitek Brücknerových blíže, protože jejich poznáním a rozborem — byť stručným — doplníme a vyvrcholíme své důkazy o historické existenci Bílých Charvátů.

Brückner zahajuje své protidůkazy správným a obecně dnes uznaným tvrzením, že Srbové a Chorvati jižní nepřišli od Charvátů západních. Naznačili jsme už, že omyl Konstantina Porfyrogeneta, našeho hlavního zpravodaje v té věci, je vysvětlitelný a pochopitelný stejně jako pozdější omyl našeho Dalimila. V jejich době už byly ony slovanské národy ze svých původních sídel vystěhovány. Jako Konstantin hledal původ Chorvatů balkánských u západních Charvátů, tak řešil Dalimil tutéž otázku cestou přesně opačnou: jeho Slované západní přišli z Balkánu. Jiného vysvětlení základní pravdy, že Charváti přišli odjinud, kterou uchovala snad tradice, při svých vědomostech najít ani nemohli. Brückner přechází pak k další námitce, popíráje Velké Srbsko vedle Velkého Charvátska. Zde dopouští se ovšem nepřesnosti, mírně řečeno. Potírá these, které si postavil sám v podobě zcela výstřední, takže je pak snadno může porazit. Jen málo badatelů přijímá domněnku, že existovaly velké státní útvary Srbů a Bílých Charvátů. Více jich už je, kteří jsou přesvědčeni o říši bělocharvátské, ale i jejich stanovisko jest ještě odlišné od východiska, které nutno uznati obecně a o které vlastně jde, že totiž na západě žily na úsvitu slovanské doby historické národy Srbů a Charvátů. Jestliže je tedy snadné pro Brücknera rozmetat jeho z valné části vlastní konstrukci států západních Srbů a Charvátů, hůře by mu šlo, či spíše, jak mys-

lím, vůbec by nešlo prokázat, že v IX. a X. stol. nebyla na západě vedle sebe souvislá území obývána kmeny srbskými a charvátskými. Srbsko a Charvátsko v tomto pojetí pak existuje jako geografický a ethnografický pojem bez ohledu na to, zda nabyl kdy i obsahu politického a státního.

Podobného, ale ještě sofističtějšího rázu je polemika Brücknerova, když pro oslabení napadané základní věci ukazuje na rozdílnost a protichůdnost jednotlivých teorií vyslovených během dob a snažících se najít v minulosti politické útvary, které by odpovídaly oněm ethnografickým pojmům. Jestliže někdo se domníval, že Velkým Charvátskem byla říše Sámova, či Svatoplukova, či později Boleslavova, a prokázalo se nebo prokáže se, že je to omyl, nevyplývá z toho ještě, že nemají pravdu prameny, které dosvědčují, že Charváti tu byli. I my mluvíme o Turkestanu bez ohledu na to, zda to je říše, politický útvar či zeměpisný název; proč bychom to měli zvláště zazlívát Konstantinovi?

Nakonec vytasil se Brückner s důkazem zdánlivě nejsilnějším. Ukazuje na to, že u Slovanů se táž kmenová jména vyskytují porůznu i na místech velmi od sebe odlehklých (Dulebi, Volyňané), tvrdí, že něco podobného je i při výskytu jmen připomínajících Charváty a uvádí několik topografických názvů od Halle po Krakovsko. Na to dobře odpovídá Niederle — ne sice přímo jemu, ale všem podobným — ve svém už citovaném díle: „Zejména samo společné jméno (Charvátů), je-li neslovanského původu, stojí proti tomu. To není jméno jako Polané, Smoljané, Lužané a podobná, jež v slovanské ethnologické nomenklatuře jsou tak obyčejná, že není divu, setkáme-li se s Polany na různých stranách, aniž

měli původ společný.“³⁶ Brückner sice popírá, že by jméno Charvátů bylo odvozeno od Karpat, ale podpírá to jen poukazem na „rozptýlenost Charvátů daleko na sever od Karpat“, což není pravda. Jejich původní sídla hledá Niederle a po něm i jiní v oblasti karpatské, odkud se tlačili nebo byli tlačeni podél hor na západ a na východ. Jinde jich prameny neznají. K etymologii topografických názvů má pak Brückner, sám filolog, oprávněnou nedůvěru, ač ani ta — až snad na případ hallský — by nemluvila proti.

Zakončili jsme svůj přehled zpráv o západních či Bílých Charvátech, potvrzujících jejich existenci a udávajících jejich sídla do Slezska jako územního centra (geograficky) v X. stol., vyvrácením námitek, jež byly v novější době z odborných kruhů proneseny. Nejnovější citovaná literatura historická existenci Bílých Charvátů a kompaktního území, jimi osídleného, už uznává. Vystává tedy nyní před námi úkol sledovati další osudy této národní skupiny, po případě vysvětliti, kdy, kde a jak zanikla, jestliže v průběhu dějin zmizela z dohledu současných pozorovatelů.

Před tuto otázku byl přirozeně postaven i Niederle, když pojednával o nejstarším osídlení jednotlivých národů západoslovanských, když byl předtím v jiné souvislosti prokázal historickou existenci Bílých Charvátů, případně i jejich říše. Odpověděl si na ni ku podivu nedůsledně a rozpačitě. V odstavci, věnovaném vzniku národa polského, rozeznává tři velké kmeny, jež vytvořily národ polský, a k nim přidružuje jako nejasný a sporný

³⁶ L. Niederle: Slov. starožitnosti II, str. 272.

problém svoji domněnku o vzniku jména a existenci lidu lašského.³⁷ Za nejstarší historické kmeny polské považuje Polany vlastní v pozdějším Velkopolsku s ústředím v Poznani a Hnězdně, kteří se stali v čele s knížetem Měškem zakladateli a strůjci polského státního sjednocení. Druhým velkým a starým kmenem byli Mazovjané, sedící na východ od Polanů až k střední Visle. „Třetím velkým kmenem byli na jihozápadě Slezané. Zprvu tvořili jen skupinu kmenů při horní Odře od Bobry k Visle a teprve později rozšířilo se na ně jméno jednoho z tamějších kmenů, jehož sídlo se nalézalo od Odry směrem k horám při řece Slěze (dnešní Lohe) a hoře Slězu (dn. Sobotka), připomínané tímto jménem už ve XII. století mezi Katzbachem, Odrou a Nisou.“ Vislany, uváděné v Geografu Bavorském a dotčené i v popisu krále Alfreda názvem Visleland, nepovažuje Niederle za zvláštní kmen, nýbrž považuje je za souborné označení Poláků v Pověslí. Tak prý byl lid v Pověslí zván, dokud nevešly v známost speciální kmenové názvy Polanů, Lenčycanů, Mazovjanů atd. Zapomíná ovšem, že žádný z jmenovaných kmenů neseseděl na horní Visle, kam klade, ovšem neurčitě, Visleland král Alfred, kde však také podrobuje si i Svatopluk knížete vislanského podle legendy o sv. Metoději.

Po takovém rozvržení polských kmenů nezbývá ovšem Niederlovi místo pro Charváty, jež byl předtím pracným studiem a jemnou kritikou pramenů dokázal. O Charváttech v Čechách a ve východních oblastech ruských soudí, že se počestili a porušili během doby v prostředí jim jinak jazykově blízkém. „Méně jasná je (jemu) věc Chorvatů polských, totiž nějakých Chorvatů na Visle zacho-

³⁷ L. Niederle l. c. III, str. 215 a násl. Níže citovaná část je ze str. 221.

vaných. Práví-li Alfred, že vedle Daleminců a Moravanů sedí Horiti, mohou to býti Chorvati čeští, tak jako v zprávě Mas'udiho, a připomíná-li biskupská listina pražská Chrouati et altera Chrouati, lze to sice vyložit zčásti za horami Krkonošskými a Orlickými sedící, ale že by z toho vycházeli v X. neb XI. století nějakí zvláštní Chorvaté polští, není nijak zjevné. Vše ukazuje pouze na jedno: že při horní Odře a horách českoslezských nějakí Chorvaté byli zčásti za horami, zčásti před nimi, že to byli dále všechno zbytky kdysi velké oblasti chorvatské při horní Visle, po níž zůstalo několik matných vzpomínek („Bílé“ Chorvatsko — Churdáb Arabů), z níž přišli i adriatičtí Chorvaté a k níž náleželi původně i Chorvaté čeští, — ale zbyla-li nějaká část popoštěná i mezi Slezany a Poláky při horní Visle, z dokladů posavadních náležitě nevysvítá. Byli-li tu nějakí, splynuli brzy se Slezany.“³⁸

Výklad ten je už na první pohled málo pravděpodobný a při bližším prozkoumání zcela neudržitelný, neboť stojí v příkrém rozporu jak s prameny, tak se závěry, k nimž Niederle na jiných místech při zkoumání otázky charvátské dospěl.³⁹ Zprávy všech pramenů, západních, východních, byzantských i arabských, ukazují totiž ne na nějakou dávnou minulost, ale na stav v IX.—X. stol. Zvláště je třeba upozorniti na pramen nejdůležitější, dílo Konstantina Porfyrogeneta; jeho nesprávné a mylné

³⁸ L. Niederle l. c. III, str. 224.

³⁹ Za řadu jiných možných dokladů uvádím větu, již Niederle shrnuje poznatky nearabských pramenů o Charvátech ve II. díle Slov. starož.; na str. 266 písmem zčásti proloženým: „Slovem zakarpatští Charváti v IX.—X. stol. představují nám ještě značnou ethnologickou vrstvu, která seděla po valné části Zakarpatí . . .“

dohady o původu Chorvatů balkánských od Bílých Charvátů západních nemohly vzniknouti na základě nějaké předpokládané mlhavé tradice domácí — jak by také stará tradice k nim přišla? — nýbrž pod přímým vlivem soudobých zpráv o stavu, jaký informátoři Konstantinovi shledali v 1. polovici X. století. O Bílých Charváttech pověděli císaři tíž zpravodajové, kteří mu vykládali o tom, že „mají své vládce. Jsou však podřízeni Ottonovi Velikému, králi franskému a saskému.“ Zprávy Arabů a krále Alfreda nejsou o mnoho starší. Nejvýše o 50—100 let a vztahují se vždy ne k minulosti, nýbrž k době jim současné. Zprávy pramenů ruských a českých patří do 2. polovice stol. X. Zkrátka vše ukazuje na to, že i Charvátí západní byli ještě v X. století „značnou ethnologickou vrstvou“ ve svých nových sídlech od horní Visly po celou severovýchodní čtvrtinu Čech. Jádro a hlavní jejich část tvořila tedy v té době obyvatelstvo Slezska, či přesněji snad řečeno, Horního a Středního Slezska. Jiný závěr není možný.

Jestliže Niederle předpokládá nějaký velký polský kmen Slezanů, nemá pro to nejen opory v pramenech, ale ani v jiných poznatcích pomocných, zvláště filologických, jak uvidíme dále. Sám uznává, že jméno Slezanů označovalo původně jen jeden z kmenů slezských a od něho přešel teprve během doby název na širší územní oblast celého horního a středního Poodří. Víme, že pro Horní Slezsko to platí teprve od konce XV. století.⁴⁰ Polští historici sice se snaží prokázat, že celé Slezsko jako celek je doloženo v pramenech už dříve, ale doklady

⁴⁰ Srv., co píše o věci G. Biermann: Seit wann sahen sich die oberschlesischen Piasten als schlesische Fürsten an? ZGSch. VIII.

jimi uváděné nepřesvědčují, že by starší kronikáři měli na mysli vždy pozdější celé Slezsko. Kadlubkova „sacra Silenciana provincia“ — což je doklad nejzávažnější, je pojem vztahující se na diecési vratislavskou, kde spojení sídla biskupství s užším územím slezským svedlo pisatele k označení celé diecése, jež se kryla s hranicemi pozdější země. I kdyby však některé z dokladů opravdu vztahovaly název Slezska na geopolitický celek pozdější země, lze si to vysvětliti jen jako označení širší oblasti — zeměpisně, politicky i národnostně jednotné — jménem užšího kraje, položeného centrálně a vyniklého nad ostatní tím, že sem — do Vratislavě — se počala soustřeďovati politická a hospodářská moc větší než jinde, jsouc podporována především okolností, že zde bylo centrum organizace církevní. Nikterak však z toho nelze usuzovati na existenci jednotného — byť vnitřně diferencovaného kmene slezského, t. j. kmene Slezanů, zahrnujícího v sobě menší kmeny, prameny uváděné (Poborany, Dědošice, případně i Opolany). Nejlépe je ostatně patrné, do jakých rozporů se Niederle se svou thesí o polském kmeni Slezanů dostává, na kmeni Holasiců (Golensizi), který je u Bavorského Geografa uváděn společně s Opolany. Opolany považuje Niederle za kmen polských Slezanů, ač přiznává, že toto jméno sem proniklo později, kdežto Holasice za kmen český. Nějaký český neb moravský kmen těsně sousedící s kmenem polským v oblasti zeměpisně jednotné a od svých národních kmenů oddělený pásmem zalesněných hor si není možno představit, i kdyby tomu nasvědčovaly některé zprávy pramenů. To by byla daleko pravděpodobnější z důvodů geopolitických these polská, považující potomky Holasiců za kmen polský, odcizené svému původu

silnými kulturními a jazykovými vlivy českými.⁴¹ Ale žádných dokladů o české neb moravské příslušnosti Holariců není, stejně jako není dokladů o tom, že by kmeny obývající Slezsko byly polské. Jedno tvrzení jak druhé by bylo něco obdobného jako *vaticinatio ex eventu*: dohadování se minulosti na základě stavu pozdějšího, případně současného. Protože jsou dnešní obyvatelé bývalého knížetství Opavského Češi, byli Holarici kmen český; protože dnešní obyvatelé valné části bývalého Opolska a některých oblastí dolnoslezských užívají jako spisovného jazyka polštiny, byli jejich praotci Poláky. Pro nic jiného, než pro takové trochu příliš přímočaré a jednoduché myšlení, nedbající mnohých možností jazykového vývoje v průběhu věků, museli vymřít znenadání nebo se nějak ztratit Bílí Charváti.

Jeví se mi totiž jako jediný možný výsledek všeho našeho předchozího sbírání a rozbírání zpráv tento závěr:

Všecky kmeny, uváděné v různých pramenech IX. až X. století rozdílnými jmény, pokud sídly v Poodří v oblastech pozdější země Slezské — snad s výjimkou okrajových pásem severních patřily ke kmenové skupině bělocharvátské. Nevystupovaly už tehdy pod svým širším národním jménem, protože žily rozděleny v menších kmenových skupinách, které přijaly samostatné jméno podle svých sídlišť (Poborané, Slezané) nebo svých náčelníků kmenových, případně jejich hradů (Holarici, Opolané). Jen v případech, kde z důvodů nějakých, nám už neznámých, některá kmenová skupina nebo kmen neměl ještě svého užšího pojmenování (snad že byl do-

⁴¹ Wl. Semkowicz: *Historyczno-geograficzne podstawy Ślaska*, str. 43—44 a W. Taszycki: *Jezyk polski na Ślasku . . .*, str. 82. Obě práce v *Historja Ślaska I*.

nedávna v pohybu, anebo neměl pevnější knížecí moci), zůstalo pro něj pojmenování Charvátů. To je případ Chrouati et altera Chrouati, t. zv. zakládací listiny pražského biskupství.⁴²

Závěr tento, jakkoliv přirozeně z rozboru pramenů vyplývající, zůstával by jen domněnkou, sice velmi pravděpodobnou, ale ne zcela přesvědčující pro toho, kdo chce míti všecko doloženo černé na bílém, kdyby nebyl přímo nápadně potvrzován poznatky z oblasti příbuzných věd: jazykozpytu a národopisu či lidopisu. Je zajímavé, že ani tyto průvodní a pomocné doklady neušly bystré pozornosti Niederlově, a přece nezlomily v něm zastaralý předsudek, pocházející bohužel od české filologie, o původní polskosti Slezska.

Po výše vylíčeném rozkladu o základních starých kmenech polských pokračuje Niederle tímto zajímavým zjištěním: „Srovnáme-li nyní toto historické rozdělení na kmeny s výsledky dosavadních bádání o polských dialektech a podíváme-li se na novou mapu těchto dialektů uveřejněnou Kar. Nitschem, jenž v tomto směru nejvíce a nejsoustavněji pracoval, pak nás překvapí na první pohled, že kmenové historicky jmenované dialekticky se nepředstavují. Celá dnešní Polska rozpadá se především

⁴² Názorům zde uvedeným blíží se V. Hrubý l. c., str. 108 a násl., když prokazuje totožnost Vislanů s Charváty, ale jeho domněnky o totožnosti Lachů s Charváty, jak uvidíme dále, nesdílím; a W. Latzke l. c., str. 79, když Charváty t. zv. zakládací listiny pražského biskupství ztotožňuje s Opolany a Holesici. Nesouhlasím sice s ním ve věci samé — Charváti listiny jsou nepochybně kmeny ležící po obou svazích Krkonoš a hor Orlických — ale postřeh, že za jménem Charváti se mohou skrývati kmeny s rozdílnými vlastními jmény, je jistě správný.

na dvě oblasti: 1. velkopolskou . . . 2. na oblast dialektů mazurujících (vyslovujících místo š, č, ž, dž, — s, c, z, dz), jež obsahuje nejen staré Mazovsko, nýbrž i Sieradzsko, Lenčycko, sev. část Slezska a skoro celé Malopolsko; jen jižní část Slezska a kus země na východě Sanu a na Wieprzi ztratily znak ten stykem se sousedy. Ze všeho lze souditi, že tyto dvě velké oblasti stály už odedávna proti sobě, tedy na jedné straně v bližším jazykovém příbuzenství Polané a Kujavjané, na druhém Mazuři a Hornovislané. Jak dalece Lenčycané, Sieradzané a Slezané původně náleželi mazurské skupině, netroufám si pověděti vzhledem k tomu, že dialekt mazurský, jak z výkladů Nitschových soudím, byl výbojný a zabral část území teprve postupem času.“ Tolik Niederle.⁴³

V podání Z. Wojciechowského věc vypadá poněkud jinak. I on cituje Nitsche⁴⁴ ale v tom smyslu, že „všecka nářečí dnešního jednolitého prostoru polského dělí se především na dvě skupiny: pomořsko-polskou a skupinu kontinentálně-polskou, rozpadající se znovu na nářečí: 1. velkopolsko-kujavské, slezské a malopolské, 2. mazovské . . . Je známo totiž, že Polsko povstalo z tří kmenů: Polanů, Mazovjanů a Pomořanů; k Polanům náleželi též Vislané, později zvaní Malopolany, a Slezané“⁴⁵ Wojciechowski sám pak pokračuje, navazuje na názory Nitschovy: „Nedotýká se otázky příbuznosti mezi nářečími velkopolským, slezským a malopolským, nemohu souhlasiti s určením těch nářečí jako nářečí kmene Polanů.“ Zdůrazňuje dále, že v pohledu historickém nelze

⁴³ L. Niederle: Slov. starož. III, str. 225.

⁴⁴ Nitsch: Mapa narzeczy polskich, str. 1—2.

⁴⁵ Z. Wojciechowski: Najstarszy ustrój plemiennie-szczepowy Historja Śląska I, str. 140—141.

Polany vidět mimo Velkopolsko a „že nazíráno s hlediska politického nemůže být řeči v dobách předpiastovských o státě objímajícím skupiny mluvící nářečím velkopolským, slezským a malopolským.“ Usuzuje z toho dále na kmenovou osobitost Velkopolska, Slezska i Malopolska, jíž odpovídají jednotlivá nářečí, ač se nemíní dotýkati jejich vnitřní nadřaděnosti a seskupení v celky vyššího řádu. V jeho pojetí pak pět nářečí: pomoršské, mazověcké, velkopolské, slezské a malopolské dává východisko pro hledání kmenových celků.⁴⁶

Nesmíme ovšem zapomínat, že naše bádání jazykové, jmenovitě výzkum nářečí, může se opírat jen o stav současný, případně o prameny jen něco málo starší. To platí především o Slezsku, kde germanisace od XIII. stol. v míře ne tak podstatné, ale od XVIII. a hlavně XIX. stol. ve velkých prostorách od základu změnila národopisný obraz země. Přistupovalo ještě v XIX. století značné přistěhovalectví z východu, souvisící s překotným rozvojem hornictví a průmyslu v Horním Slezsku a na Těšínsku, které jistě také hluboce zapůsobily na národnostní rozvrstvení obyvatelstva a tak změnily více nebo méně jazykovou tvářnost některých území.

Jestliže však přesto vidíme na mapě slezského nářečí, jak ji nakreslil W. Taszycki, že toto nářečí ovládá velké prostory Slezska, podivujeme se houževnaté odolnosti lidu, který za tak nepříznivých podmínek politických uchoval si svůj jazykový svéráz. Je to území od končin slovenských, přiléhajících k průsmyku Jablunkovskému přes Těšínsko na sever do kraje u Namyslova, tedy asi do výše Vratislavě, při čemž východní hranice je dána

⁴⁶ Historja Ślaska I, str. 73.

téměř přímou linií od Bílska přes Zábře ke slezským hranicím východně od Olešna a pak podél nich, kdežto západní ponechává t. zv. přechodnímu nářečí českopolskému oblast frýdlantskou a frýdeckou, odtud postupuje k Mor. Ostravě, uprostřed mezi Ostravou a Ratiboří přechází Odru a táhne se v přímé linii na severozápad až východně od Prudníku a odtud se otáčí na sever s mírným sklonem k východu do prostoru východně od Břehu, kde dostává směr severovýchodní, navazujíc východně od Namyslova téměř na hranici východní. Píšu téměř, protože od hranic u Namyslova vine se podél slezské hranice na sever až k Sycovu ještě úzký pruh území vyhrazeného ještě nářečí slezskému. Celá tato oblast slezského nářečí není jazykově jednotná; její jižní část — asi dvě třetiny celku — t. j. valná část Hor. Slezska, patří k nemazurující skupině nářečí, zbytek — t. j. severní pruh Hor. Slezska jižně od Opolí a příslušné končiny Slezska Středního — je počítán k mazurující oblasti nářečí slezského. I když připustíme, že mapa je dělána s hlediska polského a že tedy počítá k Polákům i slovanské sousedy, kteří i na základě dnešního stavu k nim nepatří — hlavně na Slovensku a Těšínsku — v základních obrysech je správná.

Vidíme tedy, že slezské nářečí, počítané do oblasti jazyka polského, tvoří jednotnou skupinu lidu, obývajícího území Slezska, diferencovanou jen vlivem, jehož směr jde od severu k jihu a ukazuje stopy nářečí velmi výbojného, které ovládlo tímtež postupem i přilehlé polské oblasti východní až hluboko na jih, tedy celou oblast horního Povislí. Srovnáme-li pak poznatky historické, jak jsme k nim dospěli výše, se stavem, jaký nám i pro přítomnou dobu ukazuje jazykozpyt, dochá-

zíme k překvapujícímu souhlasu obou vědních oborů, ústícímu v závěr, že *nejstarší historicky doložený slovanský lid ve Slezsku, Bělocharváci, zachovali si svoji svéráznost a etnickou individualitu v nářečí, jež je odlišuje od sousedních slovanských národů, vytvářejíc v jejich kulturní a jazykové oblasti zvláštní osobitou skupinu nářečí si blízkých. Proto* nemůže odpovídat kmenový vývoj polského národa se vztahem k Slezsku rozložení jednotlivých nářečových oblastí, *proto* však také nářečová oblast českého jazyka, zvaná lašskou — a dodávám hned, že nesprávně tak zvaná — má mnoho prvků připomínajících polštinu a svádějících polské i české jazykozpytce k domněnce, že jde o nějaké přechodné nářečí česko-polské. Nikoliv, u obou nářečí jest příbuznost dána společným původem z jedné, etnicky zvláštní a svérázné kmenové skupiny jazykově jednotné a dnešní rozdílnost byla způsobena tím, že politický vývoj oblasti, osazené kdysi jednotným národním celkem, vedl k jejímu rozdělení a v důsledku toho — vedle celé řady momentů jiných — k přiklonění do kulturní oblasti příbuzného národa sousedního. Nejsem filolog, abych mohl tyto poznatky prokázat v podrobnostech s hlediska jazykozpytu, ale nelze očekávat také, že by studium na základně dnešního stavu jazykového mohlo přinést podrobné potvrzení filologické. Kulturní vývoj v nové době, zvláště škola a kniha zapůsobily hluboce na začlenění jednotlivých nářečových skupin do příslušného jazyka spisovného, takže jejich odklon je dnes mnohem větší, než byl ještě před sto lety, a pokud by i nářečový materiál z té doby byl, pochází od lidí uvědomělejších, hlásících se národně k jednomu z obou sousedních celků národnostně vyhraněných a tudíž ovlivněných silně touto orientací. Jen

v jednotlivostech — arci velmi charakteristických — jako je na př. výskyt slov v určitém významu, odlišném od významu slova v jiných nářečích nebo ve spisovném jazyce, společně v polské i české oblasti slezského nářečí, lze vysledovati dávnou jednotu původního jazyka.⁴⁷ Nepochybuji ovšem, že podrobnější studium nářečí — hlavně se zřetelem k historickému vývoji jazyka — přinese další ověření našich poznatků, vytvořených z jevů základních.

Víme ovšem, že Bílí Charváti nebyli jen ve Slezsku, nýbrž také v severovýchodních Čechách a v oblasti Horní Visly. Jestliže osvědčili v jádru svého osídlení takovou odolnost vůči okolí pro zachování své individuálnosti, dalo by se očekávat, že i tam můžeme nalézt stopy, jež by svědčily o jejich původní národní jednotě s lidem slezským. Je přirozené, že bezprostřední styk a ještě i silné míšení s lidem sousedního národa stíralo odlišnost a podporovalo úplné splynutí, přece však nemohly je setřít úplně a beze stopy. A vskutku! Už Niederle upozorňuje v souvislosti s „českými“ Charváty, že Podkrkonoší tvoří středisko zvláštního českého dialektu, jehož srovnávací výzkum bohužel dosud proveden nebyl.⁴⁸ Vím však také z příležitostných a nesoustavných zpráv, jež se mi podařilo sehnat o různých projevech kultury hmotné v Podkrkonoší (stavby, jídlo, některé zvyky), že nám ukazují na souvislost vnitřní, nejsou-li namnoze totožné se Slezskem. Uvážíme-li však, že mezi oblastí

⁴⁷ Jako příklad uvádím slovo kyška, značící v polské i české části Slezska kyselé mléko. Ve spisovné češtině je to jméno neznámé, leda že by proniklo nověji sem ze Slezska, v polštině je výraz kiszka označením pro jelito, jitrnici.

⁴⁸ L. Niederle: Slov. starož. III, str. 225.

českého Slezska a českého Podkrkonoší leží široký a mocný klín osídlení německého, který počal sem vnikati už ve XIII. stol., nemůžeme si tuto souvislost nebo totožnost vysvětliti vzájemným ovlivněním, které v jiných případech u sousedních oblastí bývá časté, nýbrž musíme usuzovati na společný kořen, společnou minulost, z níž tyto projevy hmotné kultury vyrostly a v obou prostředích, třeba ztratila vzájemný styk i vědomí společného původu, se po dlouhé věky udržely. Bližší lidopisné prozkoumání obou oblastí a jejich srovnání přinese, jak jsem přesvědčen, i s této strany větší jasno.

Mohl bych dále pokračovati poukazy na zajímavé shody při pozorování lidu v oblasti od Krkonoš na východ k Odře s hlediska sociologického, což by poskytlo příležitost k nalezení příbuzných rysů i u naturalisovaného lidu přistěhovalého národnosti německé — tím ovšem nemyslím ony přistěhovalce nové a příležitostné, byť jejich zájem o Slezsko byl sebevětší, nýbrž ony Němce středověké, kteří smíšením s domácím lidem a jeho kulturou přejali i řadu typických rysů domácích, působíce na druhé straně hlubokou národní, hospodářskou a sociální změnu domácích poměrů — ale to jsou závěry sice velmi zajímavé, avšak též pružné a dosud málo průkazné, zvláště v souvislosti s vědeckou metodou našeho zkoumání dosavadního. Ostatně vrátím se k nim zčásti ještě v úvaze závěrečné.

Zbývají ještě Charváti hornovislanští, jejichž osud či přeměnu by bylo třeba vysvětlit. Nějsme ani zde beze stop, ač musím přiznati, že doklady a zprávy, jež tu mám, jsou nepřímé a vyžadují dalšího odborného studia. Polské bádání otázku Charvátů ve vztahu k dnešnímu obyvatelstvu buď přehlíželo nebo zamlčovalo, jako do

nedávna české. Polskost kraje — nejen dnešní, ale i dávná — jest mu mimo každou diskusi. A přece zůstává i pro polskou ethnografii a jazykozpyt nejasná a nevyvětlená otázka t. zv. Goralů, skupiny nářečově i ethnograficky značně odlišné od ostatních nářečí polských. Niederle o nich píše s odkazem na studii J. Talko-Hrynecwicze toto: „Zato z národopisných anthropologických příznaků je zjevno, že polští Goralé jsou částí zvláštního typu a kmene, jehož však stará historie nevzpomíná.⁴⁹ Nevzpomíná Goralů — stejně jako nevzpomíná jiného kmene blízko nich sídlícího: Podhalanů — ale zná jejich dávné předky — Bělocharváty; pokládám totiž t. zv. polské Podhalany za hornovislanský zbytek původních kmenů charvátských, který se vyvíjel za odlišných podmínek politických a klimatickogeografických samostatně, ale zachoval si se Slezany mnoho příbuznosti. Jejich dialekt je podle zpráv, jež mám od přítele, který tam konal vojenskou službu, tak příbuzný slezskému nářečí těšínskému i opavskému, že budí dojem větší příbuznosti než se spisovnou polštinou. Jsem si ovšem vědom, jak jsem podotkl výše, že bude třeba tyto zprávy, třeba jasné a určité, postavit ještě na vědeckou základnu. Snad se k tomu odhodlá nezaujatá polská věda.

Ukáže-li se má domněnka o bělocharvátském původu Podhalanů správnou, je třeba k ní připojit ještě výklad další o původu a příchodu Lachů do oblasti pozdějšího Malopolska.

Přehled zpráv k problému polských Lachů, či Ljachů, jak jsou ruskými prameny zvaní, podává Niederle, který

⁴⁹ L. Niederle: Slov. starož. III, str. 226 a násl.

také popisuje různé překonané theorie o jejich cizím původu. Nejstarší zprávy o Laších vyskytují se v pramenech východních. Tak zejména letopis kyjevský zahrnuje pod toto jméno Slovary severní, ležící od Rusů na západ, tedy Mazovjany, Polany, Pomořany a Lutice, na jiném místě ve zprávě k r. 981 píše, že kníže Vladimír dobyl Přemyšlu a jiných hradů na Laších, byzantský historik z polovice XII. stol. mluví o knížatech slovanských, z nichž jeden vládne nad Čechy, druhý nad Lechy. Do polské historiografie zavádí jméno v podivném znění Lechitae teprve Kadlubek v kronice vzniklé na předělu XII. a XIII. stol. Staré názvy pro Poláky u národů východních rovněž ukazují na odvozeniny od jména Lach: rusky Ljach, litevsky Leňkas, maďarsky Lengyel, perský a turecký název pro Polsko Lechistan. Západní prameny pojmenování Lach pro Poláky neznají.

Z toho vyplývá jako jediné možné vysvětlení domněnka, že východní národy přišly do styku s polskými kmeny pod jménem Lachů, nebo je tak samy pojmenovaly — ale kde pak najít společného jmenovatele pro Litevce, Rusy a Maďary? — a národy západní setkaly se s polským státem, vytvořeným z kmene Polanů. Pozdější stát, sjednotivší kmeny v národ, byl nazýván od sousedů starým jménem bez ohledu na to, jak se vyvinuly jeho poměry vnitřní. Tato pravděpodobná domněnka nám ovšem nepřináší vysvětlení, odkud se vzalo jméno Lach. Niederle soudí se značnými výhradami, že jméno souvisí s názvem lada, značícím neobdělanou zemi a označuje tedy lid spíše lovecký a pastýřský v protivě k lidu Polanů, věnujícímu se rolnictví. Tato domněnka by nasvědčovala nezávisle na tom, zda etymologický výklad jména je správný, že Lachové byli kmen nebo skupina

kmenů polských, sedících na střední Visle, tedy v území, kam byli a jsou umisťováni Mazovjané. Soudím, že tato domněnka je správná. Laši seděli buď na jih od Mazovjanů v těsné souvislosti s nimi, nebo byli vůbec s nimi totožní, tvoříce jejich jižní část.

Jako skupina středních kmenů polských nepřišli do styku se sousedy, až poté, kdy puzení vnitřním přetlakem na jih, dostali se do styku s Rusy, když byli zatlačili dále do hor Bílé Charváty. Laši by tedy byli ony polské kmeny, které způsobily roztržení Charvátů na část východní a západní, ponechávající jen v horách úzký pruh původním obyvatelům, při čemž ovšem není třeba myslet na vývoj násilný. Po rozchodu jednotného — snad i poněkud vnitřně diferencovaného národa charvátského — začaly se tlačiti kmeny lašské do opuštěného či spíše řídko osazeného území mezi Sanem a horní Vislou východně od Krakova. Na horách Karpatských se jejich postup zastavil a pomalý tlak rozvíjel se dále směrem západním, až objal celou oblast Malopolsky, při čemž pohltil i případně zbylé pozůstatky Charvátů, jejichž hlavní jádro se soustředilo ve Slezsku. Měl by tedy pravdu letopisec Kyjevský, když psal, že r. 981 dobyl Vladimír Přemyšlu a jiných hradů na Laších, ač tento doklad nepovažuji pro svoji domněnku za rozhodující. Vznik letopisu kyjevského je velmi složitý a pisatel mohl užít názvu pozdějšího označení obyvatel jiných, kteří tu seděli předtím.

Svoji domněnku opírám především o kmenový obraz území, jak se projevuje v dialektech a o historicky pravděpodobnou skutečnost, že i v tyto kraje směřovaly první sjednocovací snahy Měškovy, vytvářející první velký polský stát soustředěním všech polských kmenů až k hrani-

cím kmenů ruských.⁵⁰ V té době — 2. pol. X. století — snad ještě Krakovsko bylo charvátské, ale prostoupeno už živlem lašským, který po dobytí Krakova Boleslavem Chrabrým dosáhl převahy a ovládl brzy i jazykově nížinatou část země.⁵¹ Charváti sami zůstali omezeni na Slezsko a na hory Karpatské.

Připouštím ovšem, že můj výklad o Laších nepatří do skupiny prokázaných historických skutečností jako předcházející výklady o Charvátech, nýbrž zůstává zatím domněnkou, sice pravděpodobnou, ale vyžadující dalšího zkoumání. Rozhodně však nepatří k protidůkazům existence t. zv. Lachů na Opavsku, Těšínsku a v přilehlých končinách Moravy. Název ten je umělý, v nové době vědeckými kruhy nesprávně vytvořený a nemá nejmenší opory ani v historickém vývoji země, ani v domácí lidové tradici. Naopak i zde potkáváme se se zjevem, obdobným přilehlým krajům ruským, že jméno Lach je cítěno spíše jako nadávka, označující člověka cizího, podezřelého, něco jako pobudu. Lachové v těchto končinách nikdy nebyli a jméno je pocíťováno jako prvek cizí.

Považujeme tedy výklady o Laších za odbočku od hlavního předmětu zkoumání a vraťme se k otázce pro nás důležité: k totožnosti Bílých Charvátů s nejstaršími obyvateli Slezska na počátku historického údobí a k jejich tehdejší národní svébytnosti prozařující až do dnešní

⁵⁰ Srv. mapu říše Měškovy k r. 963 v díle H. Aubin: *Geschichte Schlesiens*, str. 66.

⁵¹ Nesouhlasím tedy s názorem V. Hrubého l. c., str. 128 a násl., že by Charváti v době Boleslavově byli obyvatelstvem celé západní polovice Haliče, ač přijímám názor, že Krakovsko tvořilo součást tehdejší říše české.

doby svérázností, zvláštností a příbuzností příslušných nářečí českého a polského.

Thesi o národní svébytnosti Bílých Charvátů nesmíme však promítati z jejího historického rámce do doby pozdější, případně do doby současné, protože bychom narazili na řadu nepřekonatelných překážek. Za dnešního stavu věcí je zajisté české nářečí slezské bližší češtině než polskému nářečí slezskému, jež má rovněž blíže k polštině než své sesterské větvi české. Ale to je stav, k němuž dospěla obě nářečí po staletém vývoji z původního jednotného jádra, vlivem politických útvarů obou sousedů slovanských rozštěpeného a vyvíjejícího se pod tlakem politických, hospodářských a kulturních poměrů k dnešní odlišnosti. Vedle těchto přirozených vlivů působila však od XIX. stol. i záměrná, cílevědomá a vytrvalá snaha polská o začlenění slezské oblasti do kulturní i jazykové sféry polské. Proti této snaze nebylo jiného odporu — germanisace nás v této souvislosti nezajímá — než odvěký, hluboký konservatism lidové tradice, podvědomě jen uchovávací odkaz předků v jazyku, zvycích a hlavně v odporu proti živlu přistěhovaleckému. Na české straně nejen že ztratil se v době politického úpadku zájem o Slezsko, nýbrž i přispělo se aktivně v údobí národního a politického obrození k posílení snah polských. Stalo se tak jednak s ohledem na mocně myslí ovládající ideu slovanské vzájemnosti, jednak z nepochopení jazykovým zvláštnostem slezského dialektu v české kulturní oblasti, jak je projevíli čeští filologové. Jazykozpyt stanovil si směrnice pro charakteristické znaky polštiny proti češtině a s těmito umělými měřítky se nemilosrdně krájelo, co odedávna bylo srostlé a patřilo

k sobě. Neznal se historický vývoj a i pokud se znal, ne-
dbalo se ho. Je na př. prokázáno, že teprve v polovici
XIX. stol. řada obcí hornoslezských přešla z české kul-
turní oblasti (Moravci) do polské, což se jistě nestalo
přehozením výhybek, označených podle jazykových
směrnic jazykozpytců, nýbrž prostou změnou kulturní
orientace. Podobně ještě dodnes nalézáme na Těšínsku
obce, téměř jednotně mluvící, hlásící se však zčásti k Če-
chům zčásti k Polákům, podle toho, který jazyk je jim
jazykem spisovným. To ovšem nepochopí nikdy páni,
posuzující poměry podle svých naučených pouček od
profesorských stolů v Praze nebo v Brně.

Chceme-li alespoň zhruba porozuměti spleťtíe proble-
maticke jazykového vývoje slezského, musíme si připom-
nouti, co bylo zdůrazněno již na počátku našeho
rozboru při výkladu o jazykové diferenciaci západních
Slovanů.

Poukázali jsme též na theorii Schmidtovu, přijímanou
i tak směrodatným slavistou, jako je V. Jagić, že dife-
renciace nastávala „řetězem kontinujících variet“ a vy-
hynutí přechodných dialektů osamostatňovalo některé
odlišné jazykové útvary. I když nové theorie jazykozpyt-
né přidávají jiné, další vlivy jako jazykotvorné, není
theorie sama ještě překonána. Musíme si dále uvědomit,
že v X. století i mezi češtinou a polštinou byla příbuz-
nost velmi úzká, tehdy znala ještě čeština i nosovky ę,
ą i g za pozdější h. Jestliže tedy mezi nimi stál jazyk Bí-
lých Charvátů, byl jistě v této době oběma velmi blízký.
Nestihl ho však osud úplného vymizení Schmidtem určo-
vaný, udržel se v lidu biologicky i ethnograficky svéráz-
ném, ale nedospěl též k rozvoji v samostatnou spisov-
nou řeč, třebas určité náběhy k tomu v XIX. století se

dály.⁵² Slezského jazyka a slezské národnosti tedy není a bylo by bláhové vyvolávat obdobu slovenského jazykového a národního autonomismu ve Slezsku — to zdůrazňuji zavčas, aby mně nebyly podkládány politické pohnutky — ale přesto zachoval si slezský lid určité atributy dávné národní osobitosti, spojující ho v jednotu přes hranice spisovných jazyků českého a polského a vytvářející z něho kulturní celek obdobný geopolitickému celku jeho vlasti. Ve Slezsku podávají si Čechové a Poláci ruce nejen obrazně jako příbuzní sousedé, nýbrž jím a skrze ně prolínají se za cenu oběti dávných předků bělocharvátských ve slezském lidu, ethnicky od obou odlišném, a přece tvořícím součást či větev jejich národní kultury.

Tento jistě velmi zvláštní a jedinečný stav poskytuje na jedné straně mnoho výhod pro navázání spolupráce ve službě vyšším politickým, hospodářským a sociálním ideám, jak je klade požadavek slovanské solidarity, ale vyžaduje též s druhé strany od obou slovanských národů jistou zdrženlivost a kázeň při uspořádávání a řešení problémů slezských. Napsal jsem už v úvodě, že ne úzce národní, nýbrž slezské hledisko musí být směrodatné pro řešení otázky slezské, neboť jediné tak může být nalezena odpověď uspokojující oba zúčastněné národy i lid, jehož oběti oba slovanští sousedé přišli v bezprostřední styk. Ne imperialism český nebo polský, ale uplatnění zásad respektujících slezskou svébytnost v rámci sousedních slovanských národních útvarů státních, doplněná auto-

⁵² Srv. zajímavý a podrobný výklad o národnostním vývoji Slezska ve studii Al. Adamuse *Opolsko, neboli Horní Slezsko*. Adamus zastává ovšem též nesprávné stanovisko o nepochybné polskosti Hor. Slezska.

nomií té slezské oblasti, jež případně by zůstala ve hranicích státu německého, může přinést řešení, které neporuší dosavadní kulturní a politické jednoty útvarů národních a vyhoví i historickým a kulturním, stejně jako hospodářským a sociálním potřebám domácího lidu. V administrativně odlišených slezských oblastech pak bude idea společného původu i společných zájmů současných působit přirozeně k užší spolupráci na vytvoření předpokladů pro upřímnou dohodu státních celků nadřazených, jež nebudou mít důvodů pro stupňování rivality až k nepřátelství. Rozhodně nelze za základ dělení vzít dnešní národostní stav, k němuž se dospělo násilným odnárodňováním. To uznávají s ohledem na Němce i Poláci. Ale tu je třeba jim připomenout, že spravedlnost má platit pro ně jako pro Čechy a že Němci negermanisovali polský ale slezský lid slovanský, na který stejné, ba větší právo mají Češi než oni. Jestliže pak nové poměry vyžadují dělení, pak mají rozhodovat ne imperialistické plány jedné části, nýbrž objektivní potřeby a zřetele, ale hlavně zájmy domácího lidu. A ty mluví nejméně na levém břehu Odry výrazně a nezastřeně pro Český stát.

Zavedly nás až k otázkám přítomnosti úvahy o původních slovanských obyvatelích Slezska, ale takový už je význam zásadních otázek historických, a myslím, že je povinností historika, aby před ním nezavíral oči. Zda a nakolik si z jeho poznatků vezmou poučení politikové, není už jeho věcí. Náš úkol nás vrací zpět do stol. XI.

NĚMECKÁ KOLONISACE

První vlivy západní. Způsob německé kolonisace. Účast slovanského lidu na venkovské kolonizaci. Výsledný národní obraz. Kolonisace městská a její národnostní výsledky. Šlechta a veřejná správa.

Pohlédneme-li zpátky na vývoj politického dění ve Slezsku, poznáme že XI. století je vyplněno válkami mezi Čechy a Poláky o Slezsko. Slovanský ráz jeho osídlení v té době je nesporný a obyvatelstvo žije ve starých formách slovanského života. Křesťanství proniká sice i do širších vrstev velmi intensivně — od r. 1000 má Slezsko vlastní diecési s ústředím církevní správy ve Vratislavi — ale nepůsobí nikterak na změnu národnostních poměrů, jak už patří k základním rysům katolického křesťanství národnost nepotlačovat, nýbrž spíše ji produševňovat a posilovat povznesením do vyšších kulturních oblastí. Starší mínění, že by teprve s německou kolonizací byla zavedena souvislejší církevní organizace farní ve Slezsku, je novějším bádáním překonáno. Už v době před kolonizací má Slezsko rozsáhlou organizaci farní — asi 150 kostelů — na základě slovanského práva.⁵³ Na druhé straně je ovšem nepochybné, že s křesťanstvím proniká sem do oblasti slovanské duch západní kultury a civilisace, který způsobuje velké změny kulturní, hospodářské i sociální. Nositeli těchto vlivů jsou cizinci, přišlí ze západu, zprvu však výlučně z Francie a Flander a Italie, později ze středního Německa, kteří přinášejí nejen novoty právního a technického rázu, nýbrž zavádějí i nové zvyky, mravy a uplatňují s kulturním vlivem i cizí jazyk. Dvojitým proudem působily na domácí život tyto cizí vlivy:

⁵³ Srv. E. Michael: Die schles. Kirche und ihr Patronat.

jednak prostřednictvím zařízení církevních, jednak přes dvory panovníků a knížat, navazujících sňatky styky s knížecími rody německými. Vidíme to v Čechách, ve Slezsku i v Polsku jako zjev dobový, odpovídající kulturnímu proudění tehdejšímu.

Je zajímavé, že přes zařízení církevní začínal do Slezska vanout bezprostředně přímo duch Francie, jež stála tehdy duchovně v čele křesťanstva. První kláštery ve Slezsku jsou osazovány mnichy z Flander a Francie. Augustiniáni, premonstráti a cisterciáci zakládají zde svá sídla a s nimi či za nimi jdou i tamní řemeslníci a obchodníci, hlavně tkalci, kteří se usazují v okolí klášterů a v podhradích významných míst, jako na př. Vratislav, kde první biskupové byli pravděpodobně Vlaši. Počátky vlivů jdou tedy do Slezska přímo od pramenů evropské kultury. Teprve druhá vlna, početně silnější a sociálně významnější — ne však kulturně — přichází ze sousedního Německa. I tato kolonisace opírá se o kláštery a statky duchovní, církevní, spravované lidmi původu německého, ale v daleko větší míře souvisící s přátelskou politikou knížat slezských ve Vratislavi vůči říši německé a jejím panovníkům. Boleslav Vysoký i Jindřich Bradatý žili nejen v dobré shodě s císaři, ale měli i úzké styky s jejich dvorem — druhá manželka Boleslavova byla Němka a chotí Jindřichovou byla sv. Hedvika, dcera franského hraběte — a tak není divu, že přáli novým proudům kulturním ze západu, jež za svého pobytu v říši osobně poznali, a jež znamenaly pro jejich země po všech stránkách to, čemu dnes říkáme pokrok. Je ovšem přehnané, jestliže Grünhagen považuje Jindřicha za Němce — takové odrodilství je v zemi starých slovan-ských řádů, jakou Slezsko tehdy bylo, nemyslitelné —

ale jeho poměr k němectví byl jistě přátelský, zvláště když byl spojen s velkými výhodami politickými i hospodářskými. A byly to především a snad jediné důvody hospodářské, které knížata a vedle nich církevní instituce a mocnou šlechtu vedly ke kolonisování neosídlené ještě půdy kolonisty z Němec. Přiznává se to obecně. „Musím se chrániti toho, abychom se na ni (koloniaci) dívali čistě nebo především jako na národní demonstraci, jako na akt smýšlení přátelského němectví, její motivy spočívají mnohem více v oblasti finanční a vyvěrají z přání po výnosnějším zhodnocení pozemkového majetku, které by bylo možno velmi ztěžka provésti bez přibrání cizích kolonistů, protože to bylo v protívě k běžným formám zemědělství ve slovanských zemích,“ píše Grünhagen a po něm i další badatelé.⁵⁴

Tento první kolonizační proud z Německa za Jindřicha Bradatého nezasáhl rozlehlých končin a týkal se především západních oblastí Dolního a Středního Slezska (Boleslavec, Grodec a Lehnice). Kolonizována byla vždy oblast obsahující několik vesnic a v jejich středu bylo jako hospodářské středisko založeno město. Hlavní kádr kolonistů dodávaly zprvu asi Franky, jejichž obyvatelé se rádi stěhovali do končin hornatějších, podobných jejich vlasti, a Vlámové, kteří zase osazovali území nížinatá a rovná.⁵⁵

Tehdy ani později nešlo při tom o zatlačování domácího slovanského živlu, nýbrž o využití půdy dotud nammnoze neobdělané nebo zalesněné.

Mimo rámeček našeho líčení by zasahovalo, kdybychom

⁵⁴ C. Grünhagen: *Geschichte Schlesiens I*, str. 36.

⁵⁵ Srv. W. Schultz: *Beiträge zur Geschichte der ältesten deutschen Besiedlung in Schlesien ZGSch. XXXIV*.

še dali do vypisování významu, jaký kolonisace měla pro hospodářský a sociální vývoj domácího obyvatelstva. Byl jistě značný, neboť kolonisace přinesla pokrok hospodářský a s ním kráčelo zlepšení sociálních poměrů venkovského lidu poddaného. Na druhé straně ovšem znamenal tento pokrok i sociální úpadek určitých vrstev domácího lidu svobodného, který stržen kolonizací přijímal půdu za lepších sice už hospodářských podmínek, přece však za cenu dosavadní svobody, omezené teď novým právem německým. Noví, cizí osadníci dostávali mimo jiné výsadu, že se mohou spravovati právem, jaké vládlo v jejich dosavadní vlasti, případně s některými zlepšeními, a jejich příklad působil i na mnohé sousední vesnice slovanské, které průběhem doby dostávaly sociálně výhodnější právo německé. Zejména to platí pro vesnice zakládáné nově a osidlované ne cizinci, nýbrž domácím lidem slovanským buď z přebytku populace nebo sociálním úpadkem chudších vrstev svobodných, jak o něm byla řeč výše. Názorným dokladem pro existenci takové slovanské kolonisace na právu německém je listina biskupa vřatislavského Tomáše I. z r. 1248, jež vysazuje novou vesnici podle práva německého a při tom výslovně ustanovuje, že má být osazena ne Němci, nýbrž Poláky nebo jinými podle práva německého.⁵⁶ O biskupu Tomášovi je známo, že nebyl nepřitelem němectví, jako vůbec nemáme dokladů, že by národnostní moment hrál při kolonizaci XIII. stol. nějakou roli; důvody jeho ustanovení byly patrně jiné, a to pravděpodobně snaha řešit sociální poměry domácí. Zůstává

⁵⁶ „Volumus eciam, quod in eadem silva non locentur Teutunici, sed Poloni iure teutonico vel alii . . .“ Jahresb. d. Schles. Ges. 1844, str. 98.

ovšem otázkou, kdo je míněn obratem „nebo jiní“. Nemyslí se tu snad na kolonizaci z Moravy, kterou máme doloženu na Opavsku, či nenaráží se na kolonizaci z Čech?

Vedle tohoto výslovného dokladu o nové kolonizaci slovanské je ovšem řada případů, kdy staré slovanské vsi byly přesazovány na novou právní základnu německého práva, výhodnějšího pro usedlíky. Tento proces byl pohnutý a postupný a přetrval období kolonizace cizí. Ještě v 2. pol. XIV. stol. dostávají staré slovanské osady nové právo, protože sociální a hospodářský vývoj to nutně vyžadoval.

Vpád Mongolů v roce 1241 přinesl jisté oslabení kolonizačního ruchu, ale brzy poté přišla nová, silnější vlna západních kolonistů, jež pronikla hlouběji do země, hlavně do oblasti od Nisy k Vratislavi a do přilehlých hornatých končin sudetských. V menší míře i ojediněle pronikala i dále, ale to bylo patrně v souvislosti s celkovým proudem kolonizačním, který přes Slezsko pokračoval dále do Polska, do Uher i do Pruska. Vzájemný poměr síly a intenzity, jaký obě kolonizační vlny měly, naznačuje poněkud zjištění, že do r. 1241 máme prokázáno dochovanými listinnými doklady 40 založení vesnic podle německého práva a pro následující dobu do konce století asi 200. Musíme ovšem přihlížet k tomu, že čím dále do minulosti, tím méně listinných zpráv bylo zachráněno před zánikem. Vcelku se počítá, že v období kolonizačního ruchu za 150 let, t. j. od počátku XIII. do polovice XIV. století, bylo na německém právu ve Slezsku vysazeno na 120 měst a okolo 1200 vesnic. Je nutno ovšem zdůraznit znovu, že pojem osazení na německém právu není totožný s představou, že místo bylo osídleno

německými osadníky. To přiznává — hlavně ve speciálních studiích — dnes i německá historiografie, když bylo polskými badateli prokázáno velké osidlování slovanské i přeměna slovanských vesnic na sociálně-právní základnu německého práva.⁵⁷ Je dnes sice těžko přesně rozlišit účast slovanského a německého živlu jak na kolonisaci nové půdy, tak na přeměně sociálně právní základny, avšak podrobnější studium otázky ukazuje stále přesvědčivěji, že bylo velkým omylem starší i nejnovější německé historiografie, jestliže podceňovala nebo dokonce přehlížela velmi silnou a podstatnou účast domácího živlu slovanského na všech těch převratných změnách hospodářských i sociálních, jež zahrnujeme do pojmu kolonisace. Jestliže na př. víme, že v oblasti kolonizační činnosti kláštera Kamence, přiděleného v r. 1247 cisterciáckým mnichům z kláštera lubuského, o nichž je známo, že horlivě povolávali německé osadníky ze západu, bylo ještě během XIII. století založeno nových 6 vesnic německými kolonisty a při tom 15 starších slovanských osad přesazeno na právo německé, nemůžeme sice z to-

⁵⁷ Tak píše na př. R. Koebner ve studii *Das Problem der slavischen Burgsiedlung u. d. Oppelner Ausgrabungen* ZGSch. LXV.: „Zumal das Element des „Deutschen“ will hier in zweifachem Sinne verstanden sein. Es bezeichnet, wie soeben gesagt wurde „die Deutschen und ihr Recht“ — d. h. einmal die deutsche Einwanderung sodann die Bildung von Gemeinden, die unter deutsches Recht gestellt wurden. Im Städtewesen der Kolonisation fallen beide Momente zusammen, in ihrem ländlichen Siedlungswerk nicht durchaus: schon sehr früh sind slavische Bauern in Gemeinden deutschen Rechts zusammengeschlossen worden.“ Uvidíme v dalším, že ani tvrzení o souřadnosti pojmu německého práva a obyvatele města německé národnosti neobstojí plně.

hoto případu usuzovati na stejný, obdobný stav všude jinde, přece však vidíme zde názorný příklad pro poměry v období nejsilnějšího kolonisačního proudu do území německému přistěhovalectví silně vysazeného. Příklad kláštera Kamence je však zajímavý ještě tím, že část slovanských obcí při přeměně na německé právo dostala i německé jméno. Vidíme zde opět tedy, jak mylné mohou být závěry pro posuzování národnostního stavu podle jména a jaké opatrnosti je třeba při používání topografických názvů pro historii.⁵⁸

Silný rozvoj kolonisačního ruchu měl jistě svůj kořen v přelidněnosti dosavadních osidlovacích středisk jak v Německu, tak zvláště v domácím obyvatelstvu, které žilo namnoze ve stavu primitivnějších hospodářských forem starých, a když populací rozrostlo, nemohlo najít dostatečnou obživu, leda osazením nové půdy. Vedle těchto vnějších popudů hrála však značnou úlohu zvláště u německých osadníků jakási dobová gründerská horečka ne nepodobná pozdějšímu evropskému vystěhovalectví do Ameriky v XIX. stol., jež je pudila k stěhování, zakládání osad a měst i z pouhé podnikatelské vášně. Tito kolonisté z povolání byli živel sice podnikavý a schopný, ale nestálé a nepokojné krve, takže současně s příchodem kolonistů do Slezska, hlavně v době jeho vrcholu, vidíme už též, jak ze Slezska vycházejí skupiny osadníků do zemí dalších na severovýchod, na východ a jihovýchod. Tento proces přiváděl sice německý živel do nových krajů, ale současně oslaboval německou národnost ve Slezsku. Ne všichni Němci, kteří do Slezska přišli a zde se usadili, ve Slezsku zůstali. Pokud pak zů-

⁵⁸ Srv. P. Knauer: Kloster Kamenz Schlesien. Liegnitz 1932.

stali, jejich populační přebytky absorbovaly země východní.

Byl-li tedy výsledek všech velkých kolonizačních převratů na slezském venkově pronikavý, byl po stránce národnostní nejméně výrazný, když okolo polovice XIV. stol. se ukázalo, že země je nasycena a další reformy i nové přistěhovalectví se stává nežádoucí. Někde stavěli mu překážky ve formě opatření zákonných, jako na př. na Svidnicku a Javorsku, kde stavové si vyžádali na Karlu IV. zakročení proti dalšímu mýtění lesů a zakládání vesnic, jinde zaráželi je méně nápadně, ale stejně účinně mnohonásobným zvýšením cen pozemků a snížením výhod osadníkům i odměn lokatorům. Koncem XIV. stol. a po něm setkáváme se se zakládáním nových osad jen velmi zřídka, a to jen v souvislosti se zvláštními příčinami, jako na př. založení nových podniků hornických nebo průmyslových (sklo).

Národnostní obraz slezského obyvatelstva byl tedy jistě na venkově zpestřen novým živlem německým, v některých oblastech vystupujícím dokonce v souvislých celcích, ale o nějakém pronikavém poněmčení slezského venkova nejen ve Slezsku Horním, jak uznávají všichni, ale i ve Slezsku Středním a Dolním nemůže býti řeč. Německá kolonisace vesnická vytvořila v domácím slovanském obyvatelstvu větší i menší ostrovy, jež v následujících stoletích byly vystaveny soustavnému, ne sice záměrnému a uvědomělému, ale přirozenému a vytrvalému vlivu asimilačnímu, kterým na ně působilo slovanské okolí. Tato assimilace mohla být o to pronikavější a účinnější, že valná část, téměř polovina cizích osadníků ze západu, kteří za hlavní vlny kolonizační do Slezska přišli, pocházela z krajín durynsko-hornosas-

kých, tedy z končin kdysi slovanských a ne tak dávno zgermanisovaných, aby v nich nebylo stop po Slovanéch.⁵⁹ Jejich odolnost v cizím prostředí byla tedy menší, ale hlavní bylo, že poměr domácího obyvatelstva k cizím osadníkům zachoval mu naprostou a ovládající většinu, domácí populace že zůstávala v zemi a přebytky cizích osadníků odplývaly zčásti mimo zemi, zčásti snad také do měst. Jen tak si můžeme vysvětlit, že po celá staletí další, až do pol. stol. XVIII., potkáváme se na celém Slezsku, i v krajinách považovaných za výhradní oblast uzavřeného německého území kolonisačního, s lidem slovanským. Tím nechci říci, že by slovanský živel strávil úplně německé osadníky na venkově. Udrželi se někde souvisleji, jinde v jednotlivých vsích, hlavně v západních a horských jižních krajích Slezska, ale i tam byli rozleptáni slovanskou diasporou. Máme ji doloženu porůznu, útržkovitě, ale zcela přesvědčivě v krajích považovaných za kompaktní osidlovací německé území do XVIII. stol.⁶⁰ Zůstal tedy slezský venkov ve své převážné

⁵⁹ J. Klapper v Aubinově *Geschichte Schlesiens* o tom píše, arcs jiným výkladem: „Denn der grösste Teil von ihnen (rozuměj kolonistů) war nach Schlesien aus den Landschaften jener Elb-Saale-Linie abgeströmt, an der einst in slavischer Gegend mitteldeutsche Bauern angesiedelt worden waren, die auch dort schon grundständige Volksschläge aufgenommen hatten“ (str. 395).

⁶⁰ Jako příklad toho uvedu markantní případy z území nejen dnes zněmčeného, nýbrž i považovaného za hlavní kolonizační pásmo: z oblasti mezi Vratislaví a Javorníkem: Podle článku dra Kopietze: *Die Pfarr- u. Collegiatkirche von St. Nicolaus in Ottmachau ZGSch. XXIV* stěžovala si kolegiátní kapitula v Ottmachově na kurata kostela sv. Mikuláše Jana Stelného u biskupa, že v kázání prohlásil: Vos, Poloni, nolite vos mittere vel expellere de vestra ecclesia; si Tewtoni volunt habere ecclesiam, edificent

části po celý středověk slovanský a větší ztráty počáteční vyrovnal přirozeným vývojem asimilačním v XV. a XVI. století, při čemž jistou, ne podřadnou roli hrály války husitské a následující boje s Jiříkem Poděbradským.

Poněkud jinak tomu bylo u měst. Nelze sice říci, že by instituci měst zavedli do Slezska němečtí kolonisté, ale je nesporné, že s jejich činností souvisí jak založení celé řady nových měst, tak zavedení nových městských práv, obdobných německému právu pro vesnice. V podhradí významných vojenských a správních opěrných bodů vyrostly už před kolonizací ve Slezsku jakási města — tržní osady, kde soustřeďoval se obchodní a s ním poneháhu i řemeslně výrobní život oblasti, jsa provázen obyčejně též příslušným zařízením církevním, buď jen farou nebo vyšším církevně organizačním útvarem, ale teprve

eam. A přece že prý kostel patří kapitule. „Aus dieser Beschwerde ersehen wir auch,“ píše autor článku, „dass im J. 1466 die polnische Bevölkerung in der Ottmachauer Pfarrei noch sehr zahlreich war, denn nur auf eine solche hatte sich Curatus dem Capitel gegenüber stützen können, dass ferner das Verhältnis zwischen dem deutschen und dem polnischen Theile der Gemeinde ein ziemlich gespanntes gewesen sein muss. Diese nationale Abneigung bestand noch mehrere Decenien später und auf sie ist sicherlich auch der Befehl zurückzuführen, den der Bischof Johann 1495 den polnischen Bauern in dem zur Ottmachauer Pfarrei gehörigen Dorfe Woitz gab, sie sollten entweder binnen 5 Jahren die deutsche Sprache lernen, oder würde sie von dort verjagen.“ Vidíme tedy na tomto případě, nejen že Otmuchov byl tehdy převážně slovanský, nýbrž i počátek způsobů, jimiž dostával německý nátěr.

Město Svidnice jedná a koresponduje v době velkých sporů o některá práva v letech 1522—1523 česky. Dokonce braniborský markrabí Jiří píše Svidnickým česky. (Viz archiv města Svidnice.)

Podle referátu o knize K. Engelberta: Geschichte der Stadt Wansen und des Wansener Haltes — knihu samu jsem si bohužel

německá kolonisace začala zakládati města už záměrně jako střediska obchodní a řemeslně výrobní, uzpůsobujíc tomuto účelu od počátku jejich stavební plán a vytvářejíc už předem zařízení a právní předpoklady pro jejich rozvoj. V tom je, myslím, podstatný rozdíl mezi staršími tržními osadami slovanskými a novými městy, jež přišla k nám z Německa, tak jako se tam vytvořila pod vlivem západu. Tržní osady slovanské vyvíjely se ponenáhlu, nestejně a jejich vnitřní růst k charakteru města byl podmiňován tlakem hospodářské nutnosti, jejich právní základna nebyla pevná, výsady dílčí a organizace nejednotná. U nových měst kolonizačních naopak při vši diferencovanosti shledáváme se s plánovitým stavěním základních požadavků pro splnění určitých správních, hospodářských a sociálních úkolů.

nemohl prohlédnouti — píše se tam o církevní visitaci v r. 1721, která shledala ve Starém Wansenu (Altwansen), že většina obyvatelstva mluví polsky.

Poslední příklad je z Javorníka, z oblasti na hranicích bývalého Rakouska a Pruska. Grünhagen v poznámkách k Biermannově *Geschichte der Herzogtümer Troppau und Jägerndorf (Bemerkungen, Ergänzungen . . . ZGSch. XII, str. 491)* píše o zajímavém případě, zachovaném v zápiscích taj. rady v. Nüssler, který byl účastníkem jednání rozhraničovací komise při stanovení hranic mezi Rakouskem a Pruskem v r. 1742. Tehdy vznikl mezi občany sousedních vsí Weiswasser a Kamitz — uvádím názvy, jak jsou v pramenech — spor o kostel. První ze vsí měla připadnout totiž Rakousku, druhá Německu a občané kamičtí tvrdili, že bělovodský kostel stojí na jejich katastru. K rozhodnutí sporné záležitosti byli povoláni jako svědci nejstarší pamětníci z obcí, a tu se ukázalo, že komise se s nimi nemůže dohodnout, protože mluví jen „polsky“ a německy neumějí. Musil být přivolán lesmistr, aby dělal tlumočnicka.

To jsou příklady z t. zv. uzavřeného území německého. O poměrech ve Slezsku ostatním, zvláště Horním, bude ještě řeč dále.

Tato nová kolonisační města byla zakládána osadníky německými. Hlavní kádr jejich obyvatel byl tedy cizí, zejména německý, ač pro starší dobu především pro město Vratislav — je nutno přihlížeti i ke kolonizaci francouzské (Valloni), případně italské, jež položila flanderským soukenictvím základy k pozdějšímu slezskému textilnictví. Ale už v první době a hlavně během dalšího vývoje můžeme i v těchto nových městech předpokládati obyvatelstvo slovanské, tvořící ovšem většinou jen t. zv. „spodní vrstvu“, tedy lid chudší, bez větších práv a výsad městského zřízení a hlavně bez vlivu na vedení města. Jejich existence vyplývala ze soužití venkova s městem a z přirozené potřeby přibíratí síly k podružnějším pracím, na něž kolonizátoři sami nestačili, nebo které byly pro ně s ohledem na jejich hlavní zaměstnání málo výnosné. Jestliže tedy hlavní jádro městského obyvatelstva, kupci a řemeslníci, byli zprvu někdy výlučně, později převahou Němci, neplatí to o obyvatelstvu jako celku, o pomocných silách dělnických atp., které náležely alespoň zčásti k národnosti slovanské. Avšak jejich váha politická nebyla žádná, ve městě vládli ti, kteří měli v rukou hospodářskou moc, a to byla obyčejně řada patricijských bohatých rodin, které rozhodovaly o politice města a určovaly jeho ráz.⁶¹ Nejvýrazněji se to

⁶¹ „... , das slavische Element erscheint hier (Breslau) nur gleichsam in der Peripherie oder vermischt mit dem Ballaste der unteren Volksschicht; hatte dasselbe auch die Ungunst der Zeit numerisch erwachsen lassen, so war es doch nicht in der Lage einen Anspruch auf Teilname an der Herrschaft zu erheben...“ C. Grünhagen: Schlesien am Ausgange des Mittelalters ZGSch. XVIII. Citát ukazuje vedle věcného potvrzení slovanského živlu ve Vratislavi pěkně i politické, sociální a nacionální stanovisko autorovo. Zhruba se nezměnilo nikdy ani později.

projevuje na hlavním městě země Vratislavi, kde teprve po tuhých sporech dostali i řemeslníci, sdružení v cechy, jisté menší zastoupení v radě. A řemeslníci nepatřili k chudým vrstvám městským. Jestliže tedy docházelo k otevřeným bojům mezi vrstvami bohatých o moc — lépe řečeno méně zámožných s bohatými držiteli moci — dovedeme si představit, že vrstvy chudé a drobný lid byli ze spoluúčasti na moci vyloučeni úplně.

Město a jeho lid jeví se nám však v pramenech především tak, jaká byla jeho správa. Protože ony bohaté vládnoucí vrstvy byly německé, byl i celkový vnější ráz měst německý, třebaš pod ním byl skryt i živel slovanský. S postupem doby — zvláště v oblastech, kde venkovské okolí bylo slovanské — pronikali i do zámožnějších vrstev lidé domácí a na druhé straně propadali izolovaní osadníci nenápadně, ale vytrvalé slavisci. Tak vidíme, že zejména v Hor. Slezsku se města během XV. stol. slavíjí do té míry, že jejich správa přechází do rukou slovanských. Městské listiny od 2. pol. XV. stol. jsou tu psány převážně česky. Naznačil jsem v úvodu, že jazyk listin je nám svědectvím pro národnostní výzkum teprve tehdy, když byla dána možnost sepisovati je v různých řečích. V době, kdy se ještě češtiny jako jazyka listin ne- užívalo, mohly být listiny psány jen latinsky nebo ně- mecky, avšak jestliže po německých listinách nastupují české, je to známkou nepochybnou, že nejen smluvní strany, ale především správa města byla patrně v rukou českých, či- přesněji řečeno v rukou lidí hlásících se do kulturního okruhu českého. Nelze totiž říci, že existence českých listin je dokladem českého obyvatelstva v městě, případně kraji. To by byl závěr příliš ukvapený. Na- svědčuje jen tomu, že správa města a úřadů byla v rukou

lidí, kteří jako spisovného jazyka užívali češtiny. Mohli to být Češi, mohli být však též domácí Slezané, případně i Poláci, kteří se v běžné mluvě vyjadřovali domácím dialektem, případně polštinou, ale pro právní jednání a literární práci užívali jazyka spisovného, který kulturně ovládl celý kraj. Především však jsou české listiny svědectvím, v čí rukou byla městská správa, stejně jako německé ze současné doby svědčí pro správu německou. Jen v druhé řadě a velmi opatrně smíme usuzovati na národnost širokých vrstev lidových.

Vcelku lze tedy říci, že slezská města byla německou kolonisační i po stránce národnostní ovládnuta silněji živlem německým a že v nich hlavně v Dolním a Středním Slezsku a v západních částech Horního Slezska zachoval německý lid svůj jazyk početně silněji než na venkově. Zachoval si němectví často i tam, kde okolí bylo slovanské, ale není málo případů — zvláště ve Slezsku Horním, kdy podlehl úplně. Na druhé straně nebyl všem národnostní obraz slezských měst jednotný. I do nich pronikal — tu silněji, jinde méně — živel slovanský a samo hlavní město Vratislav, které v celkové politice svých vládnoucích patricijských vrstev si vždy vedlo jako výbojná bašta němectví, bylo ve spodních vrstvách obyvatelstva prostoupeno lidem slovanským, který v jednotlivcích dosahoval i významnějších postavení.

Německý živel počal v době kolonizační pronikat silněji i do slezské šlechty, hlavně na dvory knížat dolno- a středoslezských. Početně to znamenalo málo, ale při rostoucím významu šlechty jako nositele politického života byl dosah tohoto pronikání německého jistě značný

nejen tím, že zaváděl a udržoval na dvorech knížat německý mrav, zvyky a řeč, ale s uplatňováním stavovského živlu ve správě zemské zavedl i tam a udržoval němčinu jako jednacím úředním jazyk. Tam, kam německá šlechta nepronikla, nebo jen málo — jako ve Slezsku Horním — setkáváme se tedy už během XV. století s češtinou jako úřední řečí stavů, udržovanou tradicionálně i v dobách, kdy většina šlechty propadala germanisaci — na Opolsko-Ratibořsku a Opavsku se takto udržovala čeština jako úřední jazyk stavovský do 1. polovice XVIII. stol. — ale v knížetstvích dolnoslezských s početnější šlechtou německou už proto, že území bylo vystaveno bližším stykům s přiléhajícími zeměmi německými, uhájila si vcelku úřední němčina trvale pole. Rozhodující zde bylo též, že v době vítězného postupu úřední češtiny ve většině Slezska získala zde půdu sousední knížata německá.⁶² Nebyly sice velké územní ty zisky saské a braniborské, ale politický zájem německých knížat zasahoval dále a přímo i nepřímo podporoval tím německé vlivy v zemi.

Tak nabylo území Dolního a Středního Slezska — hlavně v západní části — vnější silně německý nátěr, protože veřejná správa, representovaná šlechtou a v městech bohatými patricijskými rody německými — byla německá, a tak i prameny a doklady, jež po sobě zanechala, nesou ráz svého původu i po stránce jazykové.

⁶² Koncem r. 1472 prodal Jan II. Hlohovskozáhaňský knížetství Záhaňské bratřím Albrechtu a Arnoštu Saským. Po delších sporech o dědictví po smrti Jindřicha XI. Hlohovského získal jeden z kandidátů, Albrecht Achilles Braniborský z rodu Hohenzollernu, v r. 1482 území v oblasti Krosna koupí od krále Matyáše a přičlenil je k Braniborsku.

Avšak pod tímto nátěrem žily i v těchto navenek zněmčených oblastech stále silné skupiny domácího slovanského lidu, posilované ve své odolnosti — arci ne záměrně v duchu moderní nacionální politiky — celkovou tendencí národnostního vývoje slezského v XV. a XVI. stol., který směřoval jednak k zapojení země do kulturní oblasti české, jednak k opětovnému úplnému poslovanění jejího lidu.

Je třeba ovšem zdůrazniti, že nyní opět, jako předtím u germanisace, nešlo vcelku o cílevědomou nacionální politiku, nýbrž o přirozený vývoj, určovaný složkami rozmanitými. Jestliže se přece jen v jednotlivých případech setkáváme s konflikty národnostního rázu, jako na př. spory ve vřatislavské kapitule, nebo nacionální zaujetí Vřatislavských proti Jiříkovi Poděbradskému, šlo o případy zvláštní, spojené s motivy jinými a hlavně podněcované jednotlivci cizího původu. Sám Grünhagen v celkovém posudku o národnostním vývoji Slezska té doby píše: Mohli bychom arci stěží po celé XV. století uvésti nějaké opatření, které by bylo možno označiti jako zahrocené přímo proti němectví, ale přesto je úpadek německého živlu ve Slezsku v této době zcela patrný. Jeví se to především u venkovského obyvatelstva a přirozeně nejzřetelněji u Horního Slezska, už vždycky méně zgermanisovaného.⁶³

⁶³ Grünhagen: Geschichte Schlesiens I, str. 391.

VLIVY ČESKÉ VE STŘEDOVĚKU

Činnost kněžny Anny. Jindřich IV. a král Přemysl II. Doba Karlova a Václavova. Doba vládnoucí češtiny.

České kulturní vlivy ve Slezsku jsou ovšem už staršího data a sahají do období vrcholné kolonisace německé. Bylo by sice možno je sledovati ještě hlouběji do minulosti — od sňatku Měška I. s Doubraykou přes misijní činnost sv. Vojtěcha k pobytu vyhnaných českých knížat v Polsku a příbuzenským jejich vztahům k Piastovcům — ale to byly vztahy povahy obecnější. Soustavné a hlubší prolínání Slezska českými vlivy kulturními spadá do 2. polovice XIII. století. Základ k nim byl — zdá se — položen ušlechtilou a vzdělanou Přemyslovnou Annou, sestrou krále Václava I. a blahosl. Anežky, provdanou za Jindřicha II. Vratislavského. Jejím přičiněním byl do Slezska uveden typický český řád rytířský: křižovníci s červenou hvězdou a našel tu velkou oblibu i silné rozšíření. Nejen ve Vratislavi samé, kam přišli okolo r. 1245, ale brzy poté i v jiných městech, jako Boleslav, Minstrberg, Svídnice, Lehnice a j., vznikají jejich špitály a působí blahodárně mezi lidem. Organizace řádu zůstává připoutána úzce k ústředí pražskému a neztrácí tak styku s českým kulturním světem. Jejich činnost — později více v oblasti duchovní péče — potrvála až do r. 1810, kdy byli pruskou vládou zrušeni a jejich jmění zabaveno.⁶⁴ Vidíme tedy, jak Přemyslovnou Annou kříží se již u Jindřicha II. vlivy ně-

⁶⁴ Srv. Dr. P. Pfothner: Die Kreuzherren mit dem roten Stern in Schlesien ZGSch. XIV a Dějiny českých křižovníků s červ. hvězdou II. díl.

mecké s českými. Po jeho předčasné smrti zůstává i jeho syn a nástupce Jindřich III. ve velmi přátelských stycích se dvorem českým, kde oslnivá osobnost krále Přemysla II. přitahovala k sobě pozornost i úctu knížat okolních. Syn Jindřicha III., pozdější kníže Jindřich IV., je vychováván na dvoře Přemyslově, a když po smrti otcově r. 1266 dospěje, někdy po roce 1270 ujímá se vlády a zůstává mu věren v pozdějších konfliktech, třebaže Rudolf Habsburský nešetřil sliby a lákáním, aby ho získal. Už v té době navazují se pásy úzkého a těsného společenství českoslezského, jež nedlouho později vedly ke splynutí ve státní jednotu.

Stejně jako Slezsko bere účast na kulturním životě českém, je tomu i naopak a když r. 1267 rod Piastů vratislavských a s ním celé Slezsko oslavuje svoji světici, nově kanonizovanou sv. Hedviku, účastní se slavností král Přemysl s četnou družinou spolu s knížaty slezskými a polskými. Bylo by jistě ukvapené, kdybychom chtěli v tomto navazování styků viděti plody záměrné slovan-ské politiky národně podbarvené, ač literární tvorba v okruhu dvora Přemyslova by tomu nasvědčovala. Politika panovníků byla však tehdy příliš osobní a dynastic-ká, než aby se dávala vésti nadřazenými ideami národnými. Byla zajisté ochotna jich používat, kdykoliv se jí to hodilo, mohla býti jimi případ od případu ovlivněna, nebyla však ještě nacionalismem určována prostě proto, že tato idea jest ještě dobově předčasná.

Proto nelze ani pozdější snahy Jindřicha IV. o zvláštní řešení některých spleťtých otázek polských hodnotiti s hlediska nacionálního — jak se stávalo — nýbrž jen jako jednu z cest, jimiž se snažil uplatniti a rozšířiti svoji moc. Stejně však, ne-li s větší rozhodností, nutno odmítnouti

tvrzení o jeho němectví. I kdyby se ukázalo, že opravdu skládal německé písně minesängrovské, byl by to jen doklad jeho zájmu o rytířskou kulturu, projevující se způsobem dobově jediné možným, doklad jeho zaujetí pro módní náležitosti tehdejšího kulturního života, jimiž byl vybaven každý dvůr knížecí, který chtěl hrát roli mezi ostatními, ale nic více. O národnosti knížat rozhoduje původ rodový a národní, příslušnost jejich zemí, a ne módní způsob vyjadřování a obliba té či oné kulturní orientace. To by chlouba novodobého němectví, Friedrich II. Pruský, musil býti považován za Francouze, ač vskutku byl a zůstal proto typem pruského němectví. Zůstává tedy Jindřich IV., stejně jako jeho předkové i nástupci, knížetem rodu polských Piastovců, pokrevně i politicky spojených s králi českými, ať už psal a mluvil německy, či mluvil více česky a přátelil se s lidmi původu a jazyka českého.

Český kulturní vliv přirozeně ve Slezsku vzrostl, když země postupně v 1. polovici XIV. stol. se stala součástí českého státu. Na první pohled to patrné není, silná vlna německé kolonisace vystupuje do popředí výrazněji, takže v německé historiografii je získání Slezska pro český stát líčeno jako vítězství německé věci ve Slezsku. Oba Lucemburkové, Jan i Karel IV., jsou na př. Grünhagenovi nesporní Němci, kteří uplatňují svůj národ i v nově získané zemi. Teprve za Václava IV. obrací se prý kurs ve smyslu českém, jako by tento panovník byl kdy dělal a sledoval záměrnou politiku národně českou v protivě k politice svého otce. Považuji podobné názory za omyl, vznikající z prostého hledání příčinných souvislostí v souběžné řadě chronologického sledu událostí. Co se děje současně nebo za sebou, nemusí být v příčinném, tím méně záměrně příčinném vztahu. Vzrůst ně-

mectví ve Slezsku v 1. polovici XIV. stol. a následující po něm hospodářský rozkvět země bývají kladeny v jednoduchou příčinnou souvislost jak vzájemnou, tak s panovníky, kteří ve Slezsku vládli, ač mnohé tu bylo jen přirozeným důsledkem předchozího vývoje a jiné zase průvodním zjevem dobovým, který se projevoval nejen ve všech zemích oněmi panovníky spravovaných, nýbrž i jinde. Ani Jan, ani Karel nepečovali o rozvoj němectví, stejně jako je Václav nepotlačoval. Ale jestliže za Jana dospívala kolonizační vlna vrcholu, jestliže za Karla si zajistila mocnou hospodářskou základnu, začala za Václava IV. opadávat a ustupovat před náporom nových sil latentně tu obsažených už dříve a na čas přehlušených příbojem kolonisace. Jestliže na př. zakládá kníže Konrád II. v Olešnici v r. 1380 kostel a klášter pro benediktiny slovanského obřadu z kláštera Emauzského v Praze, spadá tato událost sice do období vlády Václavovy, ale její vnitřní a pravý kořen je u Karla IV. a jeho snahy o obnovení slovanské liturgie jako zvláštní počty pro jeho národ. Jistě je správné, spatřuje-li se v založení samém doklad pro „rozmach slovanské národnosti“ ve Slezsku,⁶⁵ ale kořeny tohoto rozmachu spadají do doby Karlovy a navazují na starší expansi české náboženské kultury, jak jsme to viděli v řádu křižovnickém a jak to později se bude projevovat ve stycích vysokého učení

⁶⁵ Dr. Wattenbach píše ve studii: *Das Slavenkloster in Öls* ZGSch. III, str. 207. „... Von diesen (rozuměj emauzských benediktinů) ist also eine Kolonie nach Öls gekommen, ein deutliches Zeichen, dass der Aufschwung der slavischen Nationalität sich auch nach Schlesien erstreckte, wo gerade innerhalb der Klostermauern der Kampf der verschiedenen Nationalitäten mit besonderer Lebhaftigkeit geführt worden ist.“

Karlova s universitou krakovskou prostřednictvím jejích profesorů. Tato vlna české expanse kulturní není závislá na osobnosti a vůli jednotlivých panovníků a nejméně lze ji přičítat Václavovi IV., do jehož vlády spadají její nejvýraznější projevy. Hnutí husitské dalo jí později jiný směr a tím ji postavilo před nové, namnoze nepřekonatelné hráze. Ve Slezsku však nestalo se husitství překážkou pro rozšíření českého jazyka jako úředního jazyka listin, právních zápisů a literárních záznamů. Rozhodovala patrně jeho blízkost a srozumitelnost řeči domácího lidu a vedle toho ovšem okolnost, že politické spojení se zeměmi českými vedlo k přizpůsobování právních poměrů, což mělo opět vzápětí používání úřednického aparátu českého školení.⁶⁶

Tak se stalo, že od 2. polovice XV. stol. během necelých 100 let ovládla čeština téměř celé Slezsko Horní, ale i valnou část Slezska Dolního a Středního jako úřední jazyk listin a zápisů i pravděpodobně jako řeč vzdělanců a t. zv. lepších vrstev. Vedle ní a s ní žil hovorový jazyk domácího lidu, stejně blízký polštině jako češtině, který nejen opanoval téměř úplně venkov, stráviv mnohé roztroušené kolonizační vesnice německé, ale pronikl i silně do měst a spolu s češtinou zněl i na šlechtických a knížecích zámcích. Koncem XV. stol. mluví se na knížecích sněmech česky a jsou knížata ve Slezsku, která německy vůbec neumějí nebo jen málo. „Německá listina z konce

⁶⁶ Al. Adamus v článku: Dějiny školství na Těšínsku ve Věstníku archivu a muzea ostravského kraje I. uvádí, že těšínský školní mistr Petruš, rodák z Frýdku, stal se někdy koncem XV. stol. městským písařem olomouckým. Proti tomu roudnický rodák Vavřinec Leander Rvačovský z Rvačova byl 1556 rektorem školy těšínské a později stal se písařem v Hranicích.

XV. stol. je v Hor. Slezsku, netýká-li se výlučně městských poměrů, neslýchanou zvláštností,“ přiznává Grünhagen a dodává velkomyslně, že dobrá třetina Slezska byla během XV. století slovanskému národu zpět dobyta.⁶⁷ Přiznání hodně nucené a hodně částečné, jak uvidíme, když budeme pozorovati národnostní stav Slezska z XVIII. stol., tedy z doby, kdy germanisace spolu s reformací zde byla na opětovném vzestupu. Čeština vládne v úřadech a ve společnosti i v XVI. a polovici XVII. stol. a teprve pak začíná ustupovat, až v Horním Slezsku teprve v letech 40. mizí úplně, zanechávajíc ještě v němčině leckterý právní termín. Krnovský hejtman nařizuje v r. 1609 do Bytomě, kolonisačního města německého, aby tam byl císařský dekret čten německy a česky, „protože obec Bytom z většiny je česká“, čímž ovšem je míněno, že obyvatelstvo je převážně slovanské. Dokonce i v územích polských, přičleněných kdysi z Polska ke Slezsku a později opět ke Krakovsku připadlých, jako byly Osvětimsko a Zátorsko, byla úřední a jednací řečí čeština ještě téměř sto let poté, co odpadla koupí k Polsku. Teprve r. 1563 bylo na základě úmluv stavovských delegátů osvětimsko-zátorských se sněmem polským zavedeno do obou knížetství polské právo, polská organizace a polská úřední řeč.⁶⁸ Nepochybuji ovšem, že lid tam mluvil už dříve polsky.

⁶⁷ C. Grünhagen: *Geschichte Schlesiens I*, str. 396.

⁶⁸ Srv. J. Kapras: *Z dějin českého Slezska*, str. 29.

VLIVY POLSKÉ

Dynastické zájmy Piastovců. Styky obchodní a hospodářské. Vliv církevní organisace: biskupové, kapitula. Reformace. Slezsko jako území polské?

Polské jazykové a kulturní vlivy na Slezsko byly určovány nejvíce dvěma činiteli: vládnoucími dynastiemi polských Piastovců a církevní organisací. Polský původ Piastovců, kteří ve Slezsku od r. 1163 vládli, oddělující zemi postupným vývojem značně rychlým od polského státu a dělíce ji v menší, ale samostatné útvary správní, nebyl rozhodující pro polský vliv sám o sobě, protože tito Piastovci se kulturně brzy přiklonili k západu, střídajíc a spojujíc v sobě kulturní orientaci německou s českou. Avšak jejich příbuzenské svazky s vládnoucími knížaty polskými sváděly jejich politické zájmy často do Polska — hlavně v době před začleněním Slezska do České koruny — a tak způsobovaly nejen spojení území slezských s polskými ve formě jakýchsi personálních unií, ale spolu s nimi i úzkou součinnost hospodářskou, vojenskou a velmi často i společenskou. Tento styk nebyl přerušen ani po začlenění Slezska do českého státu a zesílen byl hlavně za válek husitských, kdy na polský dvůr do Krakova soustředil se nejen společenský, ale i politický život slovanské střední Evropy. Chytrá politika polská udržovala dobré styky jak s ostatním světem křesťanským, tak s českými kacíři, a tak k ní byli přitahováni slezští vladaři obojího směru, pokud vůbec se chtěli nějak uplatnit. Povoláním polské dynastie na český trůn byl tento vývoj dovršen, ač právě tehdy osvědčilo se, jak pevně je už Slezsko připoutáno k českému státu, když přechodně bylo z něho za Matyáše Korvína vytrženo.

Státní hranice nebyla však tehdy — a zvláště ne zde — čínskou zdí. Geopolitické položení Slezska, činící je křižovatkou obchodních cest, stalo se podkladem rozsáhlého obchodu, který se zde a hlavně ve Vratislavi vyvinul a v němž polská města hrála velkou roli. Zvláště Krakov jako tehdejší hlavní město svým blízkým položením ke Slezsku měl čilé styky obchodní se Slezskem, ale mimo to i kulturní, protože tamní universita byla slezskému obyvatelstvu nejbližší. Pozdější vývoj hospodářský na slezském venkově způsobil dále — hlavně od XVI. stol. — i silnou poměrně imigraci polského lidu z vlastní Polsky, jež byla sice rázu sezónního — šlo o výpomocné dělnictvo k pracím žňovým — ale měla vzápětí, jak už to bývá, i příležitostné usazování Poláků mezi domácím lidem, úkaz obdobný pozdějším stěhováním dělnictva průmyslového do Slezska v době jeho silného rozmachu hospodářského v XIX. stol.

Mocným poutem, spojujícím Slezsko s Polskem a hájícím zájmy slovanského obyvatelstva proti náporům germanisace, byla polská církev podporovaná vždy římskou kurií. Přátelský poměr kurie k Polsku byl navázán už za Měška I., který dal své země v ochranu stolce sv. Petra a vnějším výrazem, stejně jako praktickým důsledkem této politicky málo nebezpečné závislosti byl svatopetrský halíř placený z Polska kurii. Je doložen už z XII. století, tedy z doby, kdy Slezsko bylo buď součástí nebo ještě v užší souvislosti s polským státem a pochází snad z doby Boleslava Chrabrého; není tudíž divu, že zůstávalo zájmem kurie, aby závazek Polska byl splněn i Slezskem. A vskutku svatopetrský halíř spojoval Slezsko s Polskem jako závazek vůči kurii ještě ve

XIV. století.⁶⁹ Jiným církevním poutem Slezska k Polsku byla příslušnost diecése vratislavské k arcibiskupství hnězdenskému. Založeny ve stejnou dobu pod záštitou moci Boleslava Chrabrého, tvořily články jednotné hierarchické organizace církevní, kterou se marně snažila otrásti i osobnost tak vlivuplná, jako byl sv. Norbert, když usiloval o podřízení biskupství Vratislavského pod moc arcibiskupa magdeburského. A hnězdenští arcibiskupové sledovali v ohledu národnostním vždy a zvláště v dobách silných náporů germanisačních zájmy domácího lidu, které jim ovšem splývaly se zájmem polského národa. Za řadu jiných dokladů nechť mluví usnesení synody lenczycké z r. 1257, podle něhož mají při kostelních školách hnězdenské církevní provincie býti ustanovováni za učitele jen tehdy Němci, jestliže jsou s to vysvětlovati svým žákům latinské spisy polsky,⁷⁰ nebo stížnosti polských biskupů u příležitosti sporu Jindřicha IV. s biskupem vratislavským, jak je podali u kurie, horlíce proti vnikání Němců do polského území v r. 1285.

Biskupové vratislavští a jejich kapitula zaujímají stanovisko — posuzováno s hlediska národnostního — zvláštní, přesněji řečeno střídavé. V některých jednotlivcích poznáváme horlivé Němce, kteří záměrně a soustavně sledují uplatnění německých národních zájmů, jiní stojí v táboře slovanském a mocně podporují domácí

⁶⁹ Zajímavým dokladem k tomu je notářská listina o poselství Karla IV. proti vybírání sv. petrského haléře ve Slezsku pro kurii, když nebyla splněna podmínka, pod kterou byl jím ve Slezsku povolen: podřízení diecése vratislavské pražskému arcibiskupovi z 1355 Mai 12. B. Mendl: *Regesta Bohemiae et Moraviae* VI, č. 32.

⁷⁰ H. Schubert: *Gelehrte Bildung in Schweidnitz im 15. u. 16. Jdt.* ZGSch. XXXVII.

živel proti náporu cizinců. Nejlépe vidíme toto střídání proudů nacionálních v průběhu XV. století za válek husitských a po nich. V r. 1417 stal se biskupem ve Vratislavi vévoda Konrád z rodu knížat olešnických. Byl to přítel němectví a v r. 1435 vydal edikt vylučující Poláky z obročí kapituly, což dlužno ovšem chápat ne ve smyslu národní, nýbrž státní příslušnosti. Po něm dosedl v r. 1447 na stolec biskupský Petr II., národnostně stranicky nijak nevystupující a po jeho smrti nastupuje r. 1456 v úřad a vládu biskupa vratislavského člen mocného českého rodu panského Jošt z Rožmberka, při vší věrnosti k církvi současně uvědomělý Čech a přívrženec krále Jiřího, pokud to bylo slučitelné s jeho funkcí. Nástupcem jeho se stal r. 1468 zásadní odpůrce Jiříkův, biskup Rudolf, který je vystřídán r. 1482 Janem IV. Rothem, horlivým germanisátorem ve všech oblastech svého působení. Po dlouhé vládě tohoto biskupa nastupuje opět jemný a vzdělaný humanista Jan V. Thurzo.

Podobné poměry byly v kapitule, kde už ve XII. stol. propukaly dosti často národní rozpory mezi přívrženci polské a německé orientace. Zejména při obsazování nových míst vystupovala do popředí snaha ovládnout kapitolu německým nebo polským živlem, při čemž za německých biskupů zastupovala polské zájmy kurie. I živel laický se mísil do těchto sporů a ve XIV. i XV. století vystupuje město Vratislav proti kapitule, podezřívajíc ji nebo některé její členy — patrně ne bezdůvodně — z velezrádných pletich na straně polského krále proti pravoplatnému vrchnímu lennímu pánu země.⁷¹ Nižší duchovenstvo bylo jistě z valné části slovanské, stejně jako řá-

⁷¹ Srv. C. Grünhagen: *Geschichte Schlesiens I*, str. 107 a násl.

dy, přicházející do styku bezprostředního s lidem. Ale-
spon v takovém stavu je nalézáme v XVIII. stol., kdy
získáváme první širší přehledy. Tehdy i později měli
v katolickém kleru slovanští obyvatelé země mocnou
oporu a ochranu.

Reformace přišla totiž do Slezska přímo z Německa
jako hnutí náboženské, nesoucí v sobě i jistý nacionální
přízvuk německý. Proto byla též zprvu přijata přede-
vším v krajích a v kruzích, kde němčina si zachovala
svůj vliv a svoji převahu: v západních částech Středního
a Dolního Slezska a převážně opět v městech a šlechtě.
Jen do jižních částí Hor. Slezska zasahoval z Moravy
vliv reformace české. Právem proto vidí badatel spojitost
reformace s novou germanisací Slezska, když zdůrazňuje
a staví do vzájemné protiváhy slovanské a katolické Hor.
Slezsko a germanisované a převážně protestantské Slez-
sko Dolní a Střední.⁷² I pozdější germanisační politika

⁷² „So stand denn das überwiegend slavische und katholische
Oberschlesien dem fast durchfest germanisierten(?) und über-
wiegend protestantischen Mittel- und Niederschlesien gegen-
über.“ C. Grünhagen: Oberschlesiens Sonderstellung. ZGSch.
XXXVII. Srv. též, jak souvislost národnostní a náboženské
otázky v Hor. Slezsku líčí Adamus v citované už práci Opolsko
neboli Horní Slezsko na str. 25 a násl. Zejména upozorňují na
zajímavé konstatování: „Pouze tam mluví evangelíci na Horním
Slezsku ještě slovansky, kde jsou náboženskou menšinou mezi
slovanským katolickým lidem, aneb kde sídlí hromadně, jak tomu
je okolo Břehu, Námyslova, Sycova (Wartenberg) ve Středním
Slezsku, kde se rychle poněmčují a v sousedních krajích Horního
Slezska okolo Klučborku a Olešné.“ (Str. 26.) „Tam, kde slo-
vanský lid byl víry evangelické ještě před sto lety, není dnes už
často ani památky po jazyce slovanském, kdežto katolické men-
šiny dodnes mluví slovansky, ač evangeličtí sousedé jejich jsou
už Němci . . .“ (Str. 25—26.)

pruská za Friedricha II. kráčela ruku v ruce s uplatňováním luterského protestantismu, který ve Slezsku se stal a byl nejen projevem německého ducha po stránce náboženské, nýbrž i nacionální. Katolické kněžstvo — ne sice výlučně, ale převahou — bylo zčásti polonofilské ve smyslu národnostním, zčásti nestranné, ale pro svůj bezprostřední styk s lidem a v zájmu jeho sžívalo se s ním nejen ve způsobu života, ale i v řeči. Zdá se, že i původem svým z valné části pocházelo ze sociálně slabších vrstev a že zůstávalo svému původu národnostně i sociálně věrno. Nasvědčovalo by tomu, že když bylo v r. 1765 vydáno v departementu vratislavském a hlohovském nařízení, jímž se zakazuje studium pro děti sedláků, krčmářů, zahradníků a nižších lidí vůbec, podal proti tomu generální vikariát námitky s poukazem na to, že po uplatnění zákazu je se co obávati nedostatku duchovenstva.⁷³ Není pak divu, že při takovém postoji zásadním je stanovisko t. zv. osvícených úředních kruhů německých k domácímu slovanskému lidu a spolu s nimi i k jeho kněžím značně příkré a odmítavé. Ani ne tak apriorní národní zaujatost, jako dobové neporozumění osvícenského vzdělance vyzařuje ze zprávy ministra hraběte Dohny králi Friedrichu Vilémovi III. před jeho cestou do Slezska roku 1810, když píše: „V Horním Slezsku je prostý člověk mocen jen polské řeči, je katolického náboženství, svrchovaně nevědomý, líný, zarputilý a ožralství oddaný. Ale jsou tu nasnadě i morální příčiny tohoto zpustnutí. Duchovenstvo katolického kleru v těchto krajinách jest samo ve vysokém stupni nevzdělané, a proto neschopné působiti ke vzdělání prostého

⁷³ Srv. C. Weigelt: Die Volksschule in Schlesien nach der Preussischen Besitzergreifung ZGSch. XXIV.

člověka.“⁷⁴ Není pochybnosti o tom, že soud pruského ministra je nejen nespravedlivě příkrý, ale i nesprávný, jak uvidíme dále při úvahách o povaze slezského lidu, svědčí však výmluvně stejně o tom, jak vzdálení lidu byli jeho páni, jako o tom, do jaké míry bylo katolické kněžstvo s lidem srostlé. Proto též případ uvádíme v této souvislosti.

Načrtli jsme tedy v hrubých obrysech, do jaké míry a v jaké způsobě se uplatňovaly vlivy sousedních národů na původní domácí slezský lid slovanský ve středověku: germanisace ve formě německé kolonisace, kulturní expanse česká ve správě a společensko-kulturní orientaci a vlivy polské, vyvěrající hlavně z příbuznosti vládnoucích knížat a organisace církevní, resp. z církevně politických zdrojů. To byly síly, jejichž působení mohlo nebo mělo mít rozhodující význam na národnostní otázku slezskou. Žádná z nich se však neukázala dosti silná, aby rozhodla úplně a konečně ve svůj prospěch, třebaže vliv český v XVI. století nebyl daleko vítězství. Katastrofální obrat národních osudů českých v XVII. století způsobil změnu, která z činitele nejsilnějšího učinila složku nejslabší. Její slabost byla zdvojnásobena při pozdějším vývoji ještě skutečností, že národní politika česká se oddala v poměru ke Slezsku zcela pasivní resignaci i tehdy, kdy už národ byl nacionálně i politicky obrozen a dovršil své obrození politickou samostatností. Místo Čechů zaujali v novověku Poláci, činitel ve středověku vlastně nejslabší.

A přece je třeba se zmíniti ještě o věci, která na první

⁷⁴ Dr. O. Linke: Zur Reise des Königs Friedrich Wilhelms III. nach Schlesien 1810. ZGSch. XXXIX.

pohled překvapuje: starší prameny středověké do XV. století používají pro území nesporně slezská názvu Polsko a jeho knížata i lid bývají počítáni k Polákům. Obojí spolu totiž úzce souvisí: protože je Slezsko považováno za zemi polskou, jsou obyvatelé té země zváni Poláci. To je zjev, který můžeme sledovati ve starším středověku až do XV. století, a vyskytuje se tak důsledně a za takových okolností, že nakonec ztrácí na průkaznosti, pokud bychom z něho chtěli vyvozovat závěry státoprávní a národnostní. Zní to sice paradoxně, ale uvidíme, že i v historii neztrácí paradox svou zdánlivou protismyslností nic na pravdivosti.

Od Kosmy až dále přes Karla IV. setkáváme se i v českých písemných památkách s názvem Polonia, Polen, Polsko i pro území slezské a podobně je tomu v pramenech německých i domácích slezských. V téže době bývají obyvatelé Slezska zváni Poloni, jako je dodnes — pokud se hlásí k slovanské národnosti — za Poláky pokládá šmahem a bez výhrad jak průměrný Čech z lidu, tak i politik a vědecký odborník spolu s převážnou většinou Němců; a jako jen malá část Slezanů, a to obyvatelé Opavska a Těšínska, jsou a ještě s jistými rozpaky považováni za Čechy odedávna.

Napsal jsem už v úvodě své práce, jak málo a teprve ve druhé a třetí řadě zná středověk pojem národa v jeho dnešním ethnografickém smyslu, jak nepoměrně větší důraz klade na původ, či jak bychom přesněji řekli příslušnost k teritoriu. Už na sklonku starověku byla na př. Germania pojmem geografickým, který spolu a současně znamenal i určení ethnografické. To zůstalo, ba naopak ještě více se vžilo ve středověku, kdy na místo jednotné Germanie nastoupily jednotlivé územní oblasti.

Poříčí horní polovice Odry na sever od Sudetských a Beskydských hor bylo takto počítáno k Polsku. Nesmíme totiž zapomenouti, že v této době názvu Slezska pro celou pozdější zemi nebylo. Pojem Slezska s tím obsahem, jak je známe, se počal tvořit během XV. stol. a ustálil se teprve ve stol. XVI. Přistupovalo dále, že v době předchozí, kdy se krystalisovaly státní útvary, území slezské přešlo z moci české ke státu polskému. Nemalou úlohu hrála jistě též okolnost, že pro pohled ze západu, hlavně z Čech, splývá Slezsko svou východní a severní hranicí s vlastním územím polským, nejsouc od něho odděleno žádným horským pásmem ani významným říčním tokem. Má tedy na pohled — s výrazným odlišením své vlastní jednoty v povodí Odry — geografickou souvislost s Polskem. Všecky vnější známky určovaly tedy Slezsko jako teritoriální součást území zvaného Polskem, a proto je vysvětlitelné a pochopitelné, že v tomto zeměpisném významu slova splývalo Slezsko s Polskem jako širším pojmem geografickým.

Rozhodně však nemá pojmenování Slezska názvem Polsko nebo nějakou variantou tohoto jména významu státoprávního. Vyplývá to právě z pramenů, které Slezsko do polské územní oblasti kladou. Jestliže na př. Kosmas píše, že kníže Břetislav II. r. 1096 rozbořil v Polsku na břehu řeky Nisy hrad Brdo a mnohem níže vystavěl nový hrad Kamenec, znamená to, že území to bylo přivtěleno k českému panství — jinak by tam kníže nestavěl nový hrad — a přece zůstávají tyto končiny pro Kosmu Polskem, jak jsou mu jimi při určování hranic panství Slavníkova v době, kdy určitě náležely pod vládu knížat pražských.⁷⁵ Lze sice namítnout, že Kosmas

⁷⁵ Srv. Kosmův letopis český v *Fontes rer. boh.* II, str. 139 a 141.

promítal do dob starších stav, jaký byl za časů jeho, neboť právě koncem 1. a počátkem 2. desítiletí XII. stol. získali Poláci některé hrady, které měly chránit severní hranice českého státu proti Polákům (Kozlí, Ratiboř, Kamenec), ale přirozenější vysvětlení je, že není třeba viděti v Kosmově Polsku X. a XI. stol. anachronismus, zvláště pro konec XI. stol. ne — bylť přece současníkem tehdejších událostí a změn — nýbrž pouhé označení zeměpisné, jak ho bylo i pro Slezsko běžně užíváno později. Vždyť podobně nazývají sebe knížata hornoslezská v prohlášení z r. 1355 vůči Karlovi IV. — šlo o odumření lén po smrti Boleslava Bytomského — knížaty polskými, ač už dávno přijali vrchní vládu českého panovníka a jejich země tvořily součást českého státu.⁷⁶ Sám Karel IV. píše v listině z r. 1348, v níž inkorporuje knížetství slezská do České koruny, o knížatech slezských a polských a podobně markrabí Ludvík Braniborský v listině o úmluvě s Karlem IV. uvádí mezi jeho zeměmi Čechy, Moravu, Polsko (zu Polan) a jiné.⁷⁷ Všecky tyto zmínky nevztahují se na Polsko vlastní, nýbrž na Slezsko a nezahrnují v sobě ani nároků českého krále na Polsko, jak tomu bývalo za krále Václava II. a Jana Lucemburského, protože už při schůzce na uherském Vyšehradě r. 1335 se král Jan na základě úmluvy trenčínské krátce předtím uzavřené titulu krále polského vzdal. V Trenčíně ujednali poslové krále polského s králem Janem a markrabím Karlem dohodu, jíž se Poláci vzdávají ná-

⁷⁶ „Nos Cunradus Olsnicensis . . . , quod licet d. Karolus . . . ex superioritate domini, quod sibi in nos et ceteros principes ac principatus seu ducatus Polonie rite competit. .“ Mendl: Regesta Bohemiae et Moraviae VI, č. 137.

⁷⁷ Archivum Coronae regni Bohemiae II, č. 61 a č. 250, str. 433.

roků na knížetství slezská a český panovník a jeho nástupce odříkají se všech práv na Polské království. Polský král Kazimír tuto úmluvu s jistým zpožděním v r. 1339 zvláštní listinou ratifikoval. Jestliže tedy i v době pozdější vyskytuje se pro všechna nebo některá knížetství slezská pojmenování Polsko, jde zřejmě jen o užití vžitého termínu geografického bez jakéhokoliv obsahu státoprávního nebo politického. Polský král Kazimír sám mluví o své zemi jako o království Polském v hranicích, jaké byly s Karlem IV. sjednány.⁷⁸ Stojí tu tedy státoprávní pojem království Polského — vlastního to polského státu — proti širšímu geografickému názvu Polska — dnes bychom řekli končin polských, — k nimž bylo počítáno také Slezsko. K žádnému jinému výsledku nelze po kritickém rozboru pramenů dospět.

Bylo by ovšem možné, že Slezsko bylo počítáno do oblasti polské na podkladě stavu národnostního. Jinými slovy řečeno, že pojem Polsko a polský pro Slezsko je v pramenech míněn ve smyslu ethnografickém a jako takový není vázán na politické hranice. V tomto pojetí by zahrnování Slezska do oblasti polské znamenalo, že Slezsko je podle mínění pozorovatelů českých a západních vůbec obýváno lidem polským, a proto označováno za končinu polskou.

Taková možnost by byla velmi pravděpodobná, kdybychom směli do středověku vkládat moderní pojetí národa na podkladě jazykovém. Ani v tomto případě by ovšem v tom nebylo nutné viděti důkaz, že lid slezský národnostně přísluší k Polákům, protože řeč západoslovanských národů si byla — tehdy více ještě než později

⁷⁸ Archivum Coronae regni Bohemiae II, č. 84.

— blízká a v očích cizích pozorovatelů mohla splývat, zvláště když neměli příležitost ke srovnání. Rozhodující však je, že pro středověk nelze takového nazírání na národní příslušnost vůbec připustit. Otázka jazyka hrála, jak jsem už napsal v úvodě, roli podružnou. Teprve s uplatněním národních jazyků v literatuře a vytvářením spisovného jazyka, jež s tím souvisí, počíná se ozývat silněji prvek jazykový v pojmu národa, ač latentně jistě v něm byl obsažen už dříve. Starší národní uvědomění politické přibíralo koncem XIV. stol. v Čechách složku jazykovou — z počátku podvědomě — později záměrně, až ji v hnutí husitském uplatnilo plně. V listech husitských se už mluví o nepřátelích jazyka českého. V Polsku byl vývoj obdobný, jen značně opožděný.

A tu je jistě zajímavé, že paralelně — netvrdím, že v příčinné souvislosti — ztrácí se užívání názvu Polsko pro oblast slezskou a pojem Slezska se vžívá jako jediné a výhradné označení země celé nebo její části. Jistě že přispívaly k tomu i správní reformy a celková tendence státní politiky vytvářeti větší celky, jež sdružovala drobná knížetství ve vyšší správní útvar, ale myslím, že nelze přejíti bez povšimnutí skutečnost, že vytvoření pojmu Slezska jako územního celku, nejen správního útvaru, spadá do doby prvního národního uvědomění českého, do jehož kulturní oblasti tehdy Slezsko náleželo. Nešlo jistě o nějaké souběžné slezské uvědomění národní, ale je velmi pravděpodobné, že jakési pochopení slezské jednoty a svébytnosti odpovídalo témuž duchu doby, který dával uzráti v sousedství národním individualitám. V bývalých „končinách polských“ vyhraňovalo se Slezsko ne jako útvar nový, ale jako oblast, v níž se naplňují a vyzrávají staré, původní předpoklady svébytného vý-

voje. Že šlo o kraj polský ve smyslu geografickém a ne ethnografickém, je patrné konečně i z řady případů, kdy Němci ve Slezsku jsou počítáni k „národu polskému“.⁷⁹

⁷⁹ Slezský novoplatonik Vitelo, který napsal dílo o perspektivě v 2. polovici XIII. stol., nazývá se Durynčanem a Polákem, zřejmě podle svého původu a působení. Němci ze Slezska jsou na Karlově učení v Praze počítáni k národu polskému.

PRUSKÉ NÁSILÍ

Ráz doby. Germanisace školou. Národnostní obraz z odlesku germanisace.

Velký přelom v národnostním vývoji Slezska nastal po odtržení valné části země od koruny České, jež tvořila součást habsburského soustátí. V r. 1742 podařilo se Friedrichovi II. Pruskému dobýti na Marii Terezii celého Slezska až na jižní jeho část, která byla pak zorganizována v samostatný správní útvar t. zv. Rakouského Slezska, rozpadajícího se ve dvě části: Opavsko a Těšínsko.

Poznali jsme, že Slezsko v XV. a XVI. stol. ovládl na venkově téměř úplně a v městech z valné části opět domácí lid slovanský, který strávil až na menší pozůstatky vlny kolonizačního příboje německého, jež pronikaly sem od XIII. do počátku XIV. století. V té době náleželo Slezsko nejen politicky k českému státu, nýbrž zapojilo se plně i do oblasti českého národního a kulturního života. Přírozeným a nutným důsledkem toho ovšem bylo také, že se zde projeví i ony známky úpadku národního života, které shledáváme v Čechách a které měly vedle specifických příčin domácích svůj původ též v obecném kulturním proudění evropském. Mám na mysli novou vlnu germanisace, která poznenáhlu během XVII. století a ve stol. XVIII. počala zachvacovati šlechtu a zámožnější vrstvy měšťanstva, ponechávajíc venkov — a tím i jádro obyvatelstva — vcelku netknuty. Vedlo by nás daleko, kdybychom chtěli sledovati různé příčiny a jednotlivé projevy tohoto nového germanizačního proudu. Byly obdobné, jako v Čechách, snad ve Slezsku méně politické a více obecně kulturní pro přímý

styk jeho hospodářsky nejvyspělejší části západní se sousedícími zeměmi německými, jak nasvědčuje i pronikání německé reformace především do těchto krajů. Nezasahovaly do hloubky, tvoříce spíše vnější nátěr veřejného života a módní záležitost vyšších společenských vrstev. Při tom ovšem osvědčila starší slovanská tradice ve veřejné správě — hlavně v její stavovské větvi — tak silnou odolnost, že na př. v Hor. Slezsku členové stavů, kteří v druhé polovici XVII. stol. v soukromé své korespondenci užívali módní němčiny, vytrvale a neústupně hájili češtinu jako oficiální řeč, kterou byly prováděny zápisy o jejich jednání nebo do zem. desk ještě v 1. polovici XVIII. stol. Důsledkem této slovanské tradice patrně též bylo, že ještě na počátku 2. polovice XIX. stol., tedy v době, kdy veřejná správa byla čistě německá a zemský sněm slezský zásadně potíral jakékoliv i nejmenší uplatnění češtiny u úřadů v Rakouském Slezsku, dával vídeňský dvůr vyhotovovati základní zákony říšské pro Slezsko ve dvojím originálním vyhotovení: českém i německém.⁸⁰

Vedle této početně slabé vrstvy majetných držitelů moci a hospodářského bohatství žila tu ovšem valná část ostatního obyvatelstva svým vlastním národním životem dále. V očích soudobých pozorovatelů jevil se jejich stav jako zaostalý, nekulturní a hluboce úpadkový. S hlediska civilisačního pokroku snad měli pravdu tehdejší i novější kritikové, ale s hlediska národního stala se nepřístupnost slezského lidu k vnějším popudům a nedůvěra ke všemu, co přichází odjinud, nejjistější a snad jedinou ochranou nejen jazyka, ale i všech ostatních složek ná-

⁸⁰ Tak říjnový diplom z r. 1860 a únorová ústava z r. 1861 v archivu země Slezské.

rodního života. Tak bránil a jen tak mohl ubrániti slezský lid slovanský, třebaš za cenu těžkých ztrát, svoji ethnickou osobitost alespoň v té míře, v jaké to shledáváme dosud.

Vláda pruská znamenala pro Slezsko počátek dalekosáhlých reforem správních a hospodářských, leč ruku v ruce s nimi kráčela i pronikavá opatření, jež směřovala i k základním změnám národnostním. Slezsko se mělo i po stránce jazykové státi německou zemí, proniknutou státní myšlenkou pruskou. Vypadá to však, jako by Friedrich II. tušil, jak těžká práce ho v tom směru ve Slezsku čeká. Nechtěl původně Hor. Slezsko od Rakouska odtrhnout jednak proto, že je považoval za kraj chudý a málo významný, jednak proto, že poznal, jak těžko bude je zvládat.⁸¹ Raději chtěl urvati z Čech oblast královéhradeckou, ale zde narazil na zásadní odpor Marie Terezie. A tak přece jen nakonec přijal i to kyselé jablko, jen když znamenalo kořist, a hned v 50. a 60. letech XVIII. stol. celou řadou opatření se snažil o „povyšení vzdělanosti“ v lidu tím, že naučí všecky němčině. Především byla tedy věnována pozornost škole. Už v r. 1751 vyšlo nařízení pro Hor. Slezsko, že v „polských“ vesnicích mají býti ustanovováni němečtí učitelé, kteří by učili mládež i lid německy, už prý proto, aby porozuměl královským ediktům.

Těžko bylo ovšem provést nařízení, když bylo málo

⁸¹ C. Grünhagen: Oberschlesiens Sonderstellung . . . ZGSch. XXXVII. „Es schrieb Friedrich noch am 8. Juni 1742 an seinen Minister Podewils nach Breslau, er wolle nichts von Oberschlesien haben, es sei dies ein ruiniertes Land, militärisch nicht zu behaupten und von Leuten bewohnt, von denen er nie rechte Anhänglichkeit werde erwarten dürfen.“

učitelů, a pokud byli, nemohli se s lidem dorozuměti. Proto bylo v r. 1756 nařízeno konsistořím jako dozorčím úřadům školským, že za učitele do škol smějí býti ustanovovány jen osoby, které umějí polsky i německy. Výsledky těchto opatření nebyly asi valné jak pro překážky vnitřní, tak následkem událostí vnějších, které činily osud Slezska stále ještě nejistý. Když však sedmiletá válka skončila pro Friedricha úspěšně, počalo se ihned navazovati na předchozí germanisační nařízení školská, ale vedle nich byl vyvíjen od úřadů už tlak i na obyvatelstvo dospělé. Ještě v r. 1763 vyšel rámcový výnos o vyučování ve školách, že „především je třeba hleděti k tomu, aby byla zavedena němčina“, které překáželo vžití studium dosavadní, zdůrazňující na vyšších stupních ještě latinu.

Hned roku následujícího přikročilo se k násilným a rázným prostředkům, jak vynutiti plnění vládních předpisů školských. Správám panství bylo nařízeno pod pokutou 50 tolarů, že do 6 týdnů musejí sesaditi učitele na školách, kteří neumějí německy. Současně ovšem bylo vrchnostem doporučováno, aby stavěly školy a dbaly o vyučování dětí, neboť prý ony „budou míti největší zisk z toho, budou-li míti poddané, kteří si zvyknou na německou řeč, náležitě budou křesťansky vzděláni a vůbec přivedeni k tomu, aby se naučili lidsky myslit a stali se vzdělanějšími“. Všimněme si, že ono navyknutí řeči německé bylo na prvním místě.

Zdá se však, že nařízení o propouštění učitelů bylo lze snáze provést, než vyhovět přání pro zřízení nových škol v novém duchu. Následujícího roku bylo nutno opět vydati pro vrchnosti nový — poněkud jiný — výnos, kterým se opět nařizuje dominiím, aby si do 3 měsíců opatřily zdatné učitele. Kde je však vzítí? Proto byly souběžně

zřizovány semináře pro učitele, kde byl vychováván dorost v takovém směru a takovém duchu, aby požadavky vládního vzdělávání lidu byly splněny.⁸²

Výsledky této kulturní politiky vlády byly brzy patrné. Už ve své zprávě o Hor. Slezsku r. 1764 libuje si ministr Schlabrendorf, že dosazování německých učitelů slibně započalo a že se v něm tedy bude pilně pokračovat.⁸³ A věru nelhal pan ministr. V r. 1767 bylo v departementu Vratislav již 1673 škol, z toho 950 katolických a 723 evangelických a řada dalších škol se zřizovala. V období 4 let vzrostl jen počet škol o 473, o jejich vnitřní přeměně ani nemluvíc. Nesmíme totiž zapomenouti, že při tom všem nešlo jen o nějaká běžná nařízení byrokratická, jejichž částečné splnění nebo nesplnění je do značné míry otázkou dobré vůle, nýbrž o vládní opatření pruské, cílevědomě vydané a houževnatě prováděné. Viděli jsme už, jak se hrozilo pokutami, ale ještě patrněji

⁸² V líčení školské politiky pruské ve Slezsku opírám se hlavně o studii C. Weigelt: Die Volksschule in Schlesien nach der preussischen Besitzergreifung ZGSch. XXIV. Odtud jsou také uvozovkami označené citáty.

⁸³ Příslušný odstavec zprávy Schlabrendorfovy cituji doslovně z článku H. Seeliger: Die Zeitungsberichte unter Friedrich d. Grossen. ZGSch., IL. Je tam výstižně a s dojemnou upřímností zachycen poměr těchto pánů k slezskému lidu slovanskému: „Mit Ansetzung von deutschen Schulmeistern ist auch bereits ein guter Anfang gemacht worden und wird damit fleissig kontinuiert werden, damit die Jugend deutsch lesen und schreiben lernt und dadurch gesitteter wird, denn bisher sind die meisten mit dem Vieh auf einerlei Weise erzogen und haben ausser dem Pater noster und Ave Maria keine weitere Begriffe von Religion noch sonst erlangt; es sehen verschiedene Herrschaften den Nutzen davon ein, der ihnen durch bessere Kinderzucht erwächst und bieten willig vohero die Hand dazu, str. 284.

vystupuje, jaký význam své školské politiky ve Slezsku vláda přikládala, když zjistíme, že ministr Schlabrendorf osobně zjišťoval a dával zjišťovat stav školství a národnost učitelů a kněží, sám se o věc zajímal a soustavně sledoval. Uvědomíme-li si, co znamená v plném obsahu pojem pruská vnitřní politika, pochopíme teprve, že Slezsko je v XIX. století už hodně německé a nechápeme naopak dobře, že se udržel slovanský lid v Hor. Slezsku v tak značném počtu přes to všecko ještě do doby naší.

I mimo školu se totiž dělalo všechno, aby slezský lid byl ze stavu podle mínění pánů nevzdělanosti a tuposti povznesen k lidské důstojnosti. K tomu mělo být použito opět duchovenstva. Ukázalo se však, že ani kněží — hlavně katoličtí — neumějí dobře německy. Bylo dosti i takových, kteří neuměli vůbec a ministr Schlabrendorf byl tím velmi nepříjemně překvapen. Ihned bylo nařízeno, že všichni duchovní se musí do roka naučit německy, ba dokonce ani do kláštera neměl být přijat, kdo by německy neuměl. Na lid poddaný však měly vrchnosti ještě působiti přímo prostředky méně mírnými, a proto snad účinnějšími. Doporučovalo se, „aby žádná ženská osoba se nesměla dříve vdát, žádný chlapík se nesměl státi dříve hospodářem nebo sedlákem, dokud se nenaučil pořádně německy, aby se stalo jakousi hanbou, neumí-li někdo německy“.⁸⁴

Důsledky všech těchto opatření vytrvale prováděných a sledovaných se přirozeně musely projevit v postupném poněmčování domácího slovanského lidu především v oblastech se silnější německou diasporou a větším počtem

⁸⁴ C. Weigelt l. c. ZGSch. XXIV, str. 46.

měst, podléhajících i dobovému proudu germanisačnímu, jako byly západnější části Slezska, hlavně Středního a Dolního. Teprve tehdy začal zde poněmčovací proces, který vedl ponenáhlu až k dnešnímu stavu; tvrzení o souvislosti německého rázu Středního a Dolního Slezska od kolonisace ve XIII. stol. do doby naší všude tam, kde dnes vládne nebo převládá němčina, jsou tedy z valné části nesprávná. Dokladem pro to je nejen podrobnější a intenzivnější studium kolonisace a národnostního stavu v době následující, nýbrž i stav, v jakém slezský lid nalézáme v době nové, kdy zemi postihly rány, jež změnily její osudy i tvářnost velmi podstatně.

Po okupaci valné části země Pruskem nastalo údobí násilné germanisace — jak jsme je stručně nastínili — a právě odlesk této národnostní politiky pruské dává nám nahlédnouti do poměrů slezských velmi jasně a průkazně, protože nám ukazuje národnostní stav země ve světle pruského zjišťování úředního, jež jistě Slovům nebylo příznivě nakloněno. O tom, jaký byl stav národností ve Slezsku v 2. polovici XVIII. stol., mluví prušští úředníci. Jejich zjišťování školských a národnostních poměrů, z nichž vycházeli, aby zjednali nápravu podle svých představ a cílů, dosvědčuje nám jasně a výslovně, že nejen Hor. Slezsko, o němž se to přiznává obecně, nýbrž i Slezsko Střední a Dolní bylo převážně slovanské. Prameny a zprávy německého původu uvádějí výslovně, že i ve valných oblastech těchto částí Slezska neumí obecný lid německy.⁸⁵ Při tom je zřejmě patrné, že zprávy ty nemají na mysli jednotlivce, kteří by

⁸⁵ V citovaném článku C. Weigelta ZGSch. XXIV stojí o věci psáno doslovně: „Was übrigens bezüglich der Förderung der deutschen Sprachkenntnis für Oberschlesien galt, war selbst-

žili roztroušeně mezi ostatním obyvatelstvem německým, nýbrž že tu jde o jednotný, cizími vlivy jazykovými nedotčený celek domácího obyvatelstva, o který původcům nové kulturní politiky jde. Široké masy lidové se mají naučit německy alespoň tolik, aby se mohly s úřady porozumět. Z toho je také vidět, že mezi tímto domácím obyvatelstvem nebylo ani německé diaspory, protože při vzájemném styku lidových vrstev by se slovanští obyvatelé jistě alespoň trochu německy naučili. Kde však žilo slovanské obyvatelstvo ve styku s Němci a tudíž německy umělo, bylo už počítáno do oblasti německé, protože se o nich předpokládalo, že brzy při novém duchu správy splynou se státním národem kulturně i jazykově.

Vidíme-li tedy ze současných německých zpráv, že i ve Středním i Dolním Slezsku jsou velké oblasti, kde domácí lidé vůbec německy neumějí, jestliže dále musíme předpokládat, že tu byly též oblasti, kde slovanský lid ve styku s městem a německou diasporou se německy naučil, docházíme k nutnému závěru, že ještě v 2. polovici XVIII. století byla většina celého Slezska zemí slovanskou stejně, ne-li více jako ostatní země koruny České. Jen ve městech a v některých západních a horských oblastech žily buď menšiny nebo větší souvislé celky německého obyvatelstva, zbylého tu ještě z dob kolonizačních, nebo — jako v městech a šlechtě — nově se kultur-

verständlich für die ganze Provinz massgebend, da auch in weiten Bezirken Nieder- u. Mittelschlesiens die deutsche Sprache durchaus nicht die allgemein gebräuchliche war.“ V dalším pak píše se už zřetelněji: „Die Einrichtung von Seminarien stellte sich immer mehr als nothwendig heraus zumal neben dem Mangel an Lehrern ein guter Teil derselben, und zwar nicht bloss in Ober- sondern auch in Nieder- u. Mittelschlesien kein deutsch verstand . . .“ Srv. dále s některými doklady, uváděnými v pozn. ⁶⁰.

ně obracejícího k Němcům. Jen nové politické poměry zavedly i tyto vrstvy k úplné germanisaci. Na poměrech českých, kde byl národnostní vývoj úplně obdobný, vidíme, že národní obrození XIX. století dovedlo i tyto vrstvy připoutati zpět k mateřskému národnímu kmenu. V Prusku ovšem nebylo možné, co bylo možné v Rakousku.

NÁRODNÍ PROBUZENÍ

Kořeny obnovy. Osvícenství a romantismus. Obrození v duchu polském po r. 1848. Obrození v duchu českém. Řešení poválečné.

Nové kulturní proudy evropské, které s romantismem přinesly i zdůraznění prvku lidového jako kulturně tvůrčího, nezastavily se ovšem ani na hranicích pruských. I zde se uplatňovalo hnutí svobodomyslné, které znamenalo ochabnutí, případně i zastavení tuhého tlaku germanisačního. Jenže zde mohlo už jíti pouze o zastavení, ne o zpětné získání ztracených postavení. Jednak už vývoj v Dolním a z valné části i Středním Slezsku hodně pokročil, jednak nebylo tu vnitřních sil, z nichž by se kulturní život rozvíjel. Jazyk slovanského lidu ve Slezsku nedospěl k tomu, aby se stal spisovnou řečí, nebylo tedy domácí literatury a nebylo ani inteligence, z níž by národní uvědomění rostlo. Podivuhodně houževnatý konservatism lidový byl uzpůsoben jen na hájení domácí kulturní tradice lidové a ne na národní expansi. Pokus kněze Ant. Stabika o vytvoření literárního jazyka slezského na základě hornoslezského nářečí se neujal.

V té době — okolo polovice XIX. stol. — bylo už Slezsko předmětem horlivé národně-propagační činnosti polské.⁸⁶ Když polevil germanisační tlak ve Slezsku a kult lidových zdrojů kulturních zdůraznil i význam lidové řeči, byly tedy už značné oblasti Slezska Dolního a Středního získány pro německví. Nedá se sice předpokládat, že by slovanský jazyk v těchto krajích už tehdy

⁸⁶ Pěkný a důkladný přehled národně obrozenského ruchu v prus. Hor. Slezsku v XIX. stol. podal Al. Adamus v citované už studii Opolsko neboli Hor. Slezsko, str. 47—66. Stojí sice v zásadě na běžném stanovisku, že slovanský lid ve Slezsku je

zcela vyhynul, ale celkově byly zde již i široké vrstvy lidové orientovány do té míry k německé kultuře pruského ražení, že bylo jen otázkou času, zda první či druhá generace změní národnost úplně. Na základě těchto zkušeností prorokoval asi opolský školní rada Benda r. 1819, že do půl století nebude už slovanského lidu ani v Hor. Slezsku, které zůstalo z valné části jazyku svých předků věrno. Nesplnilo se toto proroctví zásluhou houževnatosti lidu a díky blahodárnému vlivu, který přivodil obrat ve smýšlení a cítění kulturního světa evropského ve smyslu lidovému duchu a národním jazykům příznivém. Novými proudy byli i ve Slezsku a v Prusku dotčeni zprvu jen osvícení jednotlivci, ale jejich názory a snahy našly brzy domácí ozvěnu a úrodnou půdu, protože v zemi žily, či spíše doutnaly ještě zbytky staré české kulturní tradice.

Souvislost se starším kulturním vývojem nebyla ve Slezsku vlastně nikdy přerušena úplně. V lidu žily pozůstatky staršího duchovního života stále, a to nejen jako odumřelá památka, nýbrž jako živá součást jeho svátečních chvil: postily, modlitby a duchovní písně — jistě spolu s nimi i písně lidové. Evangelíci měli svou postilu Zámorského a kancionál Třanovského vedle náboženské literatury psané polsky, katolíci měli plody bohaté literární činnosti jesuitské. Nezapomínejme, že slavný kazatel Boh. Hynek Bílovský byl rodem z Hlučína.⁸⁷ Jestliže větví národa polského — což popírám — ale v sebrání materiálu a zpráv poučuje velmi důkladně. Omezují proto své líčení v této části jen na nejnútnejší skutečnosti, odkazuje na jeho výklady, kterých nemohu — až na drobnosti — ani doplniti ani kontrolovati, nemaje po ruce příslušné literatury ani pramenů.

⁸⁷ Z Hlučína pocházel i jiný vynikající kazatel Frant. Xav. Laštovka, a vůbec hráli Slezané v literárním ruchu českého baroka

evangelíci zprvu se za katolické restaurace v Čechách počali kloniti více k polštině, aby brzy pak pod vlivem pruského protestantismu propadali germanisaci, velká katolická většina slovanského obyvatelstva zůstávala ještě počátkem XIX. stol. ve spojení s kulturní oblastí českou. Především v kostele, ale i mimo jeho zdi hlavně drobnou literaturou špalíčkovou, vydávanou česky nebo v domácím nářečí hornoslezském v letech 30. A na těchto doutnajících jiskrách národního života mohli zapáliti oheň národního probuzování idealisté, kteří obdobně — ač ve skrovnější míře — jako jejich druhové v Čechách podjali se obrovského úkolu národně uvědomiti opět slovanský lid ve Slezsku, úkolu, který — jak věřím — zdaleka ještě není vykonán.

První červánky — prozatím — obrozeneckého hnutí ve Slezsku můžeme sledovati v činnosti evangelického pastora J. S. Richtra, který upozorňoval na potřebu vyučování ve školách v jazyku mateřském. Jeho snahy nevedly ovšem hned k reformám, ale jsou samy o sobě dokladem snášenlivějšího nazírání na jazykovou otázku i se strany úřadů. Pohnuté dějiny evropské v prvním desetiletí XIX. století nedovolily pronikavějších zásahů reformních, ale ani reakčních, a celkový vývoj pozdější způsoboval, že v národnostní politice byla zachována jistá zdrženlivost. Polské povstání v r. 1830 vyvolalo na pruské straně dokonce odezvu slovanskému živlu příznivou. Povstání bylo namířeno proti Rusku a po jeho

významnou roli: frýdecký rodák Božan je autorem známého kancionálu Slaviček rajský z r. 1719 a z Frýdku byl i vynikající cisterciák Hiršmencl, který žil a působil i na Hlučínsku a zemřel r. 1703 na Velehradě. (Za tyto údaje, jakož i jiná cenná upozornění vděčím p. prof. dru Vašicovi.)

nezdaru byli uprchlíci v Prusku přijímáni přívětivě z důvodů politických. Odlesk takové politiky nemohl se neprojevit i u správních úřadů. Nevedly sice k výsledkům praktickým podání a spisy šlechtice Karla Kosického ze Zakřeva, německy psané, jimiž se dožadoval počátkem let 40. zavedení slovanského jazyka do úřadů v knížetství Opolském, ale jsou samy o sobě výrazným svědectvím, jak daleko už dospěly snahy o jazykové a národní obrození. Vskutku vidíme brzy poté, že v r. 1842 začíná vycházet polsky orientovaný týdeník ve Pštíně a o 4 roky později přistupuje k vydávání české Holubice Cyprian Lelek. Třebas oba časopisy brzy zanikly, zůstávají dokladem pokročilého už národního života ve Slezsku, pokročilejšího na př. než na rakouské straně Opavska, tehdy ještě spícího. Jako v Čechách o něco dříve, tak i ve Slezsku vystupují na scénu národního života nadšenci, které zveme buditeli. Příkladem takového buditele lidového typu byl učitel Josef Lompa, který četnými knížkami rázu vlastivědného a lidopisného nám nejen zachoval cenný materiál pro poznání soudobého stavu slezského lidu slovanského, nýbrž i přispěl vydatně k zachování jeho národní, či lépe řečeno ethnické svébytnosti. Jeho příkladu — nevím, zda uvědoměle, či nezávisle na něm — následovali i prostí mužové z lidu, jako byl horník Lis, který r. 1840 vydal v Opolí modlitby a písně pro horníky.

Ve správě veřejné se projevil snášenlivější duch nové doby nejvýrazněji ve školských zákonech r. 1842. Tehdy byla i vládním opatřením připuštěna slovanská řeč do škol nejen nižších, ale i vyšších, ač prakticky žila na školách nižších, třebas v podružné úloze, jistě už dříve z důvodů pedagogických. Bez mateřské řeči dětí by se prostě učitelé s nimi nedorozuměli. V přímé souvislosti

s tímto národně-obrozeneckým ruchem snad není, ale jistě dokladem národně snášenlivějšího kursu a dokonce jistého vědomí bývalé kontinuity českoslezského kulturního života může býti skutečnost, že v té době působí na vratislavské universitě slavný český biolog Jan Ev. Purkyně (v letech 1823—1849) a vynikající český básník té doby František Lad. Čelakovský na stolicí slavistiky (1841—1849).

Bouřlivý rok 48. vzbudil i ve Slezsku silný ohlas, jenže jak v německém, tak slovanském lidu byly to především ideje politické a požadavky sociální, které byly vedoucím motivem různých těch schůzí a shromáždění, ústících tu a tam i v nepokoje. Otázka národní a jazyková nezapadla sice úplně — Moravci na pruském Opavsku žádali též slovanské úřadování, na Těšínsku i Opavsku se vyskytli zástupci slovanského obyvatelstva mezi členy tehdejších samosprávných orgánů zemských — ale vcelku mělo tehdejší hnutí méně národní a více politický a sociální ráz, daný hospodářskou situací kraje.

Teprve v pozdějších svých důsledcích projevuje se hnutí roku osmačtyřicátého ve Slezsku i po stránce národní a jazykové. Tehdy však už nabývá nových forem tím, že začíná diferenciaci slovanského lidu slezského v národnostní oblast polskou a českou. Jeho dosavadní jednota, vnitřně sice diferencovaná, ale přece jen v jazyku i ostatních projevech lidového ducha existující, počíná se tříštit příklonem k novému obrozenému nacionalismu českému a polskému. Zprvu byl tento vývoj — alespoň u některých — ještě neuvědomělý a vyvěral ze základních prostředků kulturní činnosti, jimiž je škola a kniha. Jakého základního vzdělání nabyli ten který národní či politický pracovník, takovou přijal

kulturní orientaci a takovou také uplatňoval v prostředí, v němž působil. Vedoucím motivem jeho snah bylo uvědomit slovanský slezský lid a ochránit jej před germanisací a teprve průvodním následkem takové národní činnosti bylo, že polská nebo česká kniha se v lidu četla a polskému nebo českému jazyku se ve škole učilo a polsky nebo česky se psalo, pokud se chtělo nebo mohlo psát jazykem spisovným. Později ovšem, na sklonku XIX. stol., změnil se poměr, hlavně na Těšínsku a v levém Poodří, v přímý zápas mezi zastánci české a polské národní orientace, při němž strana česká se omezovala na obranu, kdežto Poláci, podporovaní silným přistěhovalectvím z Haliče, byli živlem útočným. Na slezský lid a jeho svébytnost se zapomnělo, či spíše jeho vlastní národní problematika byla záměrně odstavena na slepou kolej. Teprve Ondra Lysohorský ji opět oživil způsobem poněkud příliš násilným, protože nebral zřetel na dosavadní vývoj.

Ve skupině starších národních buditelů slovanského Slezska polské orientace zaujímá přední místo školní rada a později světící biskup vratislavský Bernard Bogedajn, rodák z Vroblína ve Slezsku, vysvěcený na kněze v Poznani a tam také působící před tím, než přišel do Opolí. To se stalo právě v r. 1848, a jeho posláním bylo vykonávati dozor nad katolickým školstvím. V této své funkci měl Bogedajn možnost prosazovati uplatnění dětem srozumitelného jazyka při vyučování — zákony z r. 1842 dávaly mu k tomu právo — a protože přišel sám z polského prostředí, byla to polština, kterou zaváděl ve školách i v učitelstvu. Řeč domácí byla pro kulturní pojmy málo vyspělá, neměla literární tradice a byla hlavně v názvech věcí, jež přinesla s sebou civilisace,

silně znešvařena výrazy německými. Polština byla lidu srozumitelná a mimo to byl to jazyk mnohých přistěhovalců, které přilákal velký rozmach hornoslezského průmyslu z přilehlých končin polských a s nimiž se dostával domácí lid do bezprostředního styku soužitím nebo spoluprací v továrnách doma nebo i ve vzdáleném Poruří, kam jezdili i ze Slezska dělníci na práci. Odtud se datuje teprve ponenáhly příklon slovanského lidu slezského k polštině a silnější pronikání polských jazykových prvků do domácího nářečí.

Ruku v ruce s činností ve školách kráčela uvědomovací práce novinářská, jež navazovala na základy školou vybudované. Zde se uplatnil především polským duchem vedený časopis *Katolik*. Časopis ten byl založen poznaňským Polákem Janem Chocieszewským, ale velkého významu nabyl, když po 2 letech, r. 1869, se jeho vedení ujal obětavý a nadšený učitel Karel Miarka. Ve spojení ideje náboženské s ideou národní zakořenil velmi pevně na slezském venkově a stal se později jádrem, kolem něhož vyrostly mohutné nakladatelské a tiskařské podniky polské. V době Miarkově byly ovšem ještě poměry těžší, redaktor byl za nastalého kulturního boje uvězněn, jeho nástupce kněz Radziejowski rovněž, ale pro Slovany šťastnou chybou Bismarkovy politiky při zahájení „Kulturkampfu“ v r. 1873 bylo, že chtěl jedním rázem vyřídit obě složky, v nichž viděl překážku a nepřítele pruského němectví: slovanské národnosti a katolictví. Způsobil si tím nejen domácí odpor na dvou frontách, nýbrž i spojení mladé, pevně ještě nezakotvené myšlenky slovanské ve Slezsku s hluboce zakořeněným a tradičně do všech složek soukromého i veřejného života domácího lidu vrostlým katolicismem. „Nikdy nebylo větší shody

a vzájemné podpory a pomoci mezi slovanským lidem na Horním Slezsku jako v době Kulturkampfu, kterou vylíčili kněží lidu jako dobu Diokleciánova pronásledování. Je to doba plná nadšení k boji proti Prusku. Dodnes pamětníci vykládají s nadšením o svém odporu proti nařízením vlády. Kulturkampf vykonal velice mnoho na záchranu slovanského lidu před germanisací, která na mnoho let tímto činem pruské vlády byla zdržena.“ Tak případně charakterisuje ono období Al. Adamus,⁸⁸ a tak tomu nepochybně i bylo.

† Všecka národně-obrozenecká dosavadní práce ve Slezsku, ať už byla rozvíjena lidmi domácími či ze sousedství, měla na mysli především obranu domácího živlu před germanisací a nesledovala v podstatě národně-expansivní cíle polské, i když jim mimovolně sloužila. Teprve ke konci XIX. stol. zasahuje do Slezska uvědomělá polonisační činnost, řízená zprvu kulturně nejvyspělejším Poznaňskem, později hlavně ve smyslu protičeském na Těšínsku z Krakova. V r. 1889 ujal se vedení časopisu *Katolik* Adam Napieralski a vybudoval kolem něho velké podniky vydavatelské. Současně bylo započato s politickým organisováním lidu ve Slezsku samém, a stejná, ne-li větší péče byla věnována vzbuzení zájmu o Slezsko uvnitř vlastního národa polského. Umělecké i vědecké kruhy byly mobilisovány, aby svou činností přispěly k získání Slezska ne už pro původní neurčitou a národně nevykrystalisovanou věc domácího slovanského lidu, nýbrž s jasným a přesným cílem: dobýt Slezska jako země polské. V tom duchu vyrůstá už i nejmladší generace slezská a v jejím čele se ocitá houževnatý, byst-

⁸⁸ Al. Adamus l. c., str. 51.

rý a populární bojovník Vojtěch Korfanty. U něho je už problém Slezska problémem polským, a přece se i na jeho osudu projevilo, že nelze odvěké ethnické síly zlomit úplně. Vojtěch Korfanty dostává se do konfliktu s Polskem vlastním, je vězněn a donucen žít v exilu a ústraní. Jeho případ není jen, jak ho vidím, záležitostí vnitrostranických bojů polských, nýbrž typickým projevem slezské výlučnosti v oblasti politické, jak se projevuje mimoděk i tam, kde vůle a všechny vědomé politické a národně-kulturní dispozice jsou zaměřeny mimo vlastní zemi a přiklánějí se do oblasti sousední, sice blízké, ale přece jen cizí. Slezsko, i když se zčásti ocitlo v kulturní oblasti polské, nesmí ztratit svoji individualitu a svoji soudržnost s ostatními částmi v oblasti kultur jiných.

Národní vývoj v oblasti českého kulturního působení byl mnohem tišší a skromnější. Po odtržení Slezska k Prusku a vytvoření t. zv. Rakouského Slezska nastala v obou částech zprvu germanisace shora, t. j. byla odstraněna úřední řeč česká tam, kde se dosud udržela. Lid zprvu byl dotčen málo, takže ani první vlna pruské germanisace ani poněkud pozdější josefinské poněmčování českého lidu v Rakousku nedodělalo se větších výsledků. Jen v okrajových pásmech, kde stýkala se oblast česká s německou, posunovala se ponenáhlu, ale jistě poněmčovací vlna od vesnice k vesnici. Celý pás obcí na západní hranici Opavska, dnes zcela německých, jest ještě v německých popisech z r. 1830 uváděn jako jazykové pohraničí české. Na Těšínsku počaly úřady od konce XVIII. stol. uplatňovati polštinu, protože domácí řeč jim zněla — hlavně přízvukem — blíže polštině.

Prvním a nejzasloužilejším buditelem slezského lidu

české orientace byl Cyprian Lelek, rodák benešovský a farář ve Vodce. Jeho působiště bylo v pruské části Slezska, pro tamní školy vydal svůj slabikář, pro tamní lid vydával svůj časopis Holubici a ve jménu toho lidu vystupoval v pruském parlamentě. Vychoval si tak řadu národně uvědomělých následovníků z řad kněží, kteří s ním spolupracovali a pak pokračovali v jeho díle, i když se poměry od dob Kulturkampfu, který Lelek ještě zažil — zemřel 1883 — po stránce národnostní značně zhoršily. Orgánem těchto „zapadlých vlastenců“ v Prusku se staly od r. 1893 Katolické noviny.

Na rakouské straně bylo v době počátků Lelekovy činnosti ještě ticho. Jen nesměle a velmi krotce se ozývali kolem r. 48. jednotlivci, k nimž dolehl ohlas národního ruchu s pruské strany. Teprve v 60. letech vystupuje na Opavsku vynikající osobnost, zahajující pronikavou a nad poměry i jakostně vyspělou činnost národně uvědomovací: profesor Adolf Vašek, rodák hájecký. V jeho šlépějích kráčejí pak další následovníci z řad domácích, mezi nimiž vyniká hlavně Vincenc Prasek, i jednotlivci, přišlí sem z jiných zemí českých, jako na př. Moravani, novinář Jan Zecpal a historik Josef Zuka. Opavský Besedník Vaškův a později Opavský Týdeník jsou časopisy již vynikající úrovně, takže lze říci, že české Slezsko rakouské té doby mílovými kroky dohonilo časové zpoždění svého obrozenského nástupu. Nelze nám v přehledném nástinu pouštět se do podrobnějšího líčení českého národně obrozenského hnutí na Opavsku, ale je nutno přiznati, že třebas tu působila řada obětavých jednotlivců z ostatních zemí českých, přece jen nenašlo Slezsko ani zdaleka té opory ve vlastním jádru českého kulturního prostředí, jako měli polští pracovníci slezští v Polsku.

To se projevilo nejpatrněji na národnostním vývoji Těšínska. Zde rozvíjeli politickou i kulturní činnost především průkopníci polské národní orientace, a tak se dostal slezský lid na Těšínsku více do sféry polské, zachovává ovšem stále, jako v přilehlých krajích pruského Slézska, svoji ethnickou odlišnost. Jen proud přistěhovalců vytvářel tu opravdovou polskou diasporu, ponenáhlu se s domácím lidem sžívající. K takto vymezené polonisaci Těšínska přispělo ovšem značně i neblahé stanovisko českých filologů, kteří na základě jazykových znaků, odvozených ze soudobého stavu češtiny a polštiny, bez zřetele na historický vývoj obou řečí a hlavně bez ohledu na autonomní vývoj slezského nářečí, měřili a sekali nemilosrdně jazykové oblasti v jednotlivé úseky podle svých theoretických pravidel, nedbajíce ani historického a ethnického vývoje, ani geopolitického základu přirozené jednoty.⁸⁹

Národně-obrozenským hnutím ve Slezsku — jak původním více slovanského rázu ve smyslu autonomním, tak pozdějším, rozdvojeným už v oblast polskou a českou — byly postaveny hráze rychle dosud postupující germanisaci, ale nebylo jí zabráněno úplně. Byla jen zpomalená a dostávala jiné, méně okázalé a nápadné formy. Těšila se nadále mocné a trvalé podpoře vládních a úředních míst, ale už se nedála na základě přímých nařízení, nýbrž více cestičkami postranními, jako bylo na př.

⁸⁹ Na nesprávnost filologických hranic poukazuje správně J. Kapras v knížce: Z dějin českého Slezska, str. 61. V této práci je též podrobněji vylíčena národnostní politika v Rak. Slezsku, jak se jeví ve světle úředních jazykových nařízení. Připojen je též přehled podrobnější, hlavně monografické literatury o národnostním vývoji v Rak. Slezsku.

využívání hospodářského nátlaku na sociálně slabší vrstvy. A tak vidíme, že ještě v 2. polovici XIX. stol. propadají postupné germanisaci celé obce, v obcích dotud čistě slovanských vznikají zprvu malé, později silnější menšiny, jejichž úkol je ovládnout v době co nejkratší celou obec. Vytrvalostí a houževnatostí mělo být dokončeno to, co se neprovedlo naráz cestou násilnou.

A z tohoto stavu vycházelo pořádání politických a státních poměrů ve Slezsku po světové válce. Nepřihlíželo se vůbec ke staršímu historickému vývoji, zapomnělo se docela na organickou, jak geopolitickou, tak ethnickou jednotu země a jednoduše se krájelo stejně, jako se tvoří hranice zájmových sfér někde v poušti vnitřní Afriky. Zapomnělo se především, že uznáváním národnostního statu quo dává se sankce vší předchozí politice odnárodňovací, že držitel moci a násilník dostává tak nejen schválení svého postupu, nýbrž že se mu naznačuje: „Málo a nešikovně jsi prováděl násilí. Kdybys byl pracoval bezohledněji, důkladněji a s větší krutostí, přikrojili bychom Ti dnes toho více. Byl ovšem plebiscit. Ale zdánlivá spravedlnost a objektivnost plebiscitu padá okamžitě, když není uvedena v soulad se zákony morálky, vyplývajícími z historické třetí perspektivy do hloubky časů. Neuvědomělý nebo pod dojmem agitace a chvilkových slibů zlákaný nebo zterorisovaný jednotlivec může v krátkém okamžiku zvrátit výsledek práce, pro niž žili a umírali jeho předkové — a on o tom ani neví — má rozhodovat o věcech, které sám nemá namnoze ujasněny, protože cizí zájmové sféry mu vlastně pohled zastřely, o věcech, které budou určovati život a osud jeho dětí, jež nevědomky prodává za lákavé sliby cizinců. Plebiscit, prováděný bez zřetele na historický

vývoj Slezska a nehledící v závěrečném uspořádání poměrů na ethnickou a geopolitickou jednotu země, nemohl a nemůže ani v budoucnosti spravedlivě a uspokojivě slezský problém rozřešit. Jeho jádro spočívá v tom, jak smířit odvěkou a immanentní touhu po jednotě původního a stále trvajícího celku s rozdělením lidu ve tři odlišné národní, případně i jazykové oblasti, přimykající se k národním, případně státním celkům sousedním.

+

SLEZSKO A SOUSEDÉ

Znaky jednoty a rozrůznění. Poměr k němectví. Poměr k Polákům a Čechům. Ondra Lysohorský a závěr historika.

Základem pro řešení slezských problémů, z něhož podle mého přesvědčení nutno vycházeti, je princip původní geopolitické, hospodářské, sociální i ethnické jednoty Slezska, kulturním vývojem rozrůzněné v orientaci českou, polskou a německou. Ukázal jsem v předchozím líčení kořeny této jednoty a sledoval její vytrvalost a odolnost v bouřlivém toku zcela zvláštních osudů země, a to v dobách, kdy nebylo ještě národnostního rozdělení bojů, jak je přinesl novodobý nacionalism. Zůstala nám ovšem ještě otázka, zda nynější stav, kdy lid, obývající Slezsko v jeho geopolitickém celku, se jeví už rozdělen ve tři národy, nerozrušil původní celistvost do té míry, že o jednotě už nelze mluvit. Otázka jistě důležitá alespoň politicky, protože pouhé zjištění historické bez reálného podkladu v přítomnosti nemůže být východiskem pro pořádání věcí současných a budoucích. Co umřelo, nelze lidem uměle křísit.

Přistupujeme-li k této otázce, musíme si především uvědomit, že řeč není jediným znakem národní individuality. Vedle ní jest tu ještě řada projevů povahy objektivní i subjektivní, které určují národ jako ethnický celek. K prvním patří společné souvislé území, na němž se odehrávají dějinné události a z něhož vzrůstají kulturní statky vnitřně spřízněné. Subjektivním projevem národní individuality je uvědomění jednoty, vůle k ní, vědomí o sounáležitosti jednotlivců ve společném vyšším sociálním útvaru. Přistupuje dále anthropogeografie s názorem na zemi jako primárního činitele národo-

tvorného, podle něhož národ vyrůstá z přirozeného a sta pokolení trvajících soustředění v jediné specifické oblasti.“ „Čím starší je základní populace, z níž národ pochází, tím hlouběji se zakládá jeho přirozená svébytnost“.⁹⁰

Slezský lid má řadu těchto znaků v obsahu úplném, některé jen zčásti a pokřiveně dochovány a některé chybějí zcela. Přesto však vystupuje na př. jeho jazyková jednota, dochovaná v nářečích sousedních jazyků slovanských a ve vlivu na němčinu zgermanisovaného lidu tak patrně a výrazně, že předstihuje daleko ethnickou jednotu lidu švýcarského, jež naopak zase vypsěla v nezávislý a státně vyhraněný útvar politický. Ethnická jednota slezského lidu projevuje se však nejzřetelněji v postoji lidu k jistým otázkám politickým a národnostním, jak se objevily v průběhu novějších dějin národních, tedy v době, kdy národnostní otázka stála ve Slezsku v popředí politického zájmu všech tří zúčastněných národních sousedů. Vystupuje tak výrazně, že ji nelze ani ve vědecky nezaujatém přehledu národního vývoje pominout. Jde o poměr slezského lidu k nacionalismu německému, přesněji určenému prušáctvím, ke snahám velkopolským a k jistým novějším projevům centralismu českého, případně moravského.

Zmínil jsem se už výše o tom, že Friedrich II. věděl o nepříznivém stanovisku hornoslezského lidu k sobě a obával se ho. Ale ani Dolní a Střední Slezsko nevířaly pruskou správu s nadšením, až na určité kruhy protestantské, jež viděly v pruském králi zastávce víry, a ně-

⁹⁰ Jar. Korčák: Ethnický profil našeho národa. Svazky č. 32, str. 19.

které živly zpracované četnými placenými agenty. Příznačným je na př. stanovisko vratislavské kapituly — jistě německy smýšlející — která s jedinou výjimkou kanovníka hraběte Schaffgotsche se stavěla odmítavě proti Friedrichovi. A tento mladý kanovník byl duchovním takové pověsti, že kurie se rozhodně postavila proti jeho jmenování koadjutorem biskupa, když ho Friedrich chtěl odměnit za jeho postoj. O stanovisku občanstva — i německy smýšlejícího — svědčí na př. rozhodný odpor města Nisy, kde měšťané svorně hájili město s posádkou proti Prusům, ač předtím měli těžké spory s vládou vídeňskou.⁹¹

Postoj slezského lidu k němectví a prušáctví se však nezměnil ani v pozdější době. Zejména v Hor. Slezsku, které si uchovalo lépe svůj slovanský původní ráz, projevovalo se nepřátelské zaujetí lidu proti držitelům moci při každé vhodné příležitosti. Tak za válek napoleonských, kdy odpor proti francouzskému imperialismu zachvacoval i široké vrstvy lidové a zvláště mezi Němci vedl k nadšenému hnutí národního odboje, slezský lid se spontánně vylučoval z této nacionálně povznesené nálady a nejen že aktivně nepřispíval účastí na dobrovolnickém hnutí, nýbrž i utíkal před nucenou službou vojenskou. Pluky, které byly sestaveny ze slezských odvedenců, musely být dlouho domluvami a sliby získávány v zázemí, než mohly být zasazeny do boje. Současníci si to ovšem

⁹¹ O věci píše K. Sczodrok v článku: Neisse und seine östliche Sendung (citováno ze sborníku Oberschlesien) takto: „Es ist kein schlechtes Zeugnis für die Neisser, dass sie, gegen die Maria Theresia gerade vor den schlesischen Kriegen noch eine Strafexpedition ausschicken wollte, zunächst noch lange Zeit von Preussen nichts wissen wollten.“

vysvětlovali jako zaostalost a zbabělost, ale nemohli nepostřehnouti to hlavní: nedostatek patriotismu.⁹²

Ještě o více než půl století později nevymizel tento duch ze slezského lidu a za války rakousko-pruské v r. 1866 vznikl ve Slezsku hlavně mezi t. zv. moravským lidem značný neklid, jehož kořeny byly v sympatiích s nepřátelskou stranou rakouskou.⁹³ Nakonec se ovšem podařilo tuhou dresurou tento politický postoj lidu překonat, ale v ostatních složkách národního života lidu trval a trvá.

Za všechno jiné svědčí o tom umělecká díla slezských spisovatelů. Začtete-li se pozorně do románů Aug. Scholtise, porozumíte-li povídkám A. Heina — oba spisovatelé patří jistě k Němcům nacionálně uvědomělým — cítíte dobře, jak cizí se cítí v tom svém novém národním společenství a jak je to přepodivně táhne domů k tomu zaostalému posmívanému lidu, který mluví jinak než oni sami, a k tomu pro cizince nehostinnému kraji jejich domova. A tak nakonec, když byl zdůraznil takový A. Hein, že Hor. Slezsko je zemí německé kultury, musí doznati právě proto, že je umělcem a ne politickým agitátorem: „Nikdy však se nestalo Hor. Slezsko zemí západnickou. Zůstalo zemí východu.“ A o slezském člo-

⁹² M. Laubert v článku: Die schlesische Landwehr der Befreiungskriege ZGSch. XLVII píše: „die lokalen Gründe, die gerade in Schlesien hemmend wirkten, liegen einmal in der kulturellen Rückständigkeit der polnisch-schlesischen Bevölkerung . . . wiewohl nach einer Schilderung des Prinzen von Anhalt-Pless der Oberschlesische Landmann feige, von ausgesprochener Abneigung gegen den Soldatenberuf erfüllt und ohne Patriotismus war, haben sich die Leute nach anderen Zeugnissen bei gütlichem Zureden doch durchaus willig gezeigt . . .“

⁹³ Srv. Al. Adamus, Opolsko . . ., str. 46—47.

věku — myšleno německé národnosti — píše: „Učil se, mnoho se učil, ale odcházel ven do Říše, aby se učil a vracel se jako kolonista své domoviny. Ta cesta se musí obrátit.⁹⁴ Ano, to je poznání pro slezské Němce základní, jasnovidné. Ne Eschenloerové nebo Grünhagenové, byť měli Slezsko seberadši, mohou mu rozumět a určovat jeho osud. To byli Němci, jejich poslání bylo šířit a uplatňovat zde velkoněmeckou myšlenku, očkovat ducha zcela cizího, to byli lidé, kteří přišli kolonizovat zemi. Pro Slezany však platí: Der Weg muss umgekehrt werden. Jediné tak najdou cestu k sobě a přestanou býti janičárskou zrudou zgermanisovaných Slovanů, kteří ztratili ducha a charakter v tuhém naškrobeném oděvu prušáckého střihu.

Odbočil jsem snad z oblasti tradiční vědy historické k dokladům u ní nezvyklým — k dílům umělců péra, ale jsem přesvědčen, že básníci mluví stejně upřímně jako suché úřední dokumenty, ba v dnešní době mnohem upřímněji. Poví a prozradí někdy i to, co ostatní lidé by nepřiznali a co je pečlivě zakryto, protože i pravda bývá bohužel dnes často nežádoucí. A nežádoucí bylo, aby německy mluvící Slezan nebyl bojovníkem germánské expanse, byť mu to slušelo jako černochoům salonní úbor! I německy mluvící Slezan si konec konců může a musí uvědomit, že není Prušák nebo Germán ani původem ani povahou.

Při líčení národního obrození slezského v oblasti kulturního vlivu polského ukázal jsem již na to, že nemělo ráz velkopolský ani nacionálně polský, nýbrž že mu šlo

⁹⁴ Z článku A. Hein: Die Seele des Oberschlesiens. Citováno ze sborníku Oberschlesien, str. 185 a 187.

o záchranu a uplatnění domácího lidu slovanského a teprve okolnost — spíše náhodná a vnější — že se tak dalo někde volnějším, jinde užším příklonem k polštině, způsobila, že se domácí jazyk ocítil postupně ve sféře polské. Silně spolupůsobilo, že slovanská škola byla od dob Bogedajnových postavena na základech vyučovacího jazyka polského. Původní jazyk domácí však byl samostatným jazykovým útvarem — arci jen v lidové formě — který na vnějšího pozorovatele působil dojmem přechodného nářečí mezi polštinou a češtinou, nebo nářečím prostoupeným jazykovými živly obou sousedních slovanských národů. Historický přehled kmenového vývoje nás pak poučil, že nejde o smíšeninu dvou národních větví, nýbrž o samostatnou slovanskou větev, jež se opozdila, či ustrnula ve svém jazykovém vývoji a podléhala vlivům sousedním. Odtud také si vysvětlíme zjev, že ve starších nářečích slezských je tolik výrazů německých. Jsou to hlavně pojmy, jež přinášela civilisace a které se do lidu dostaly prostřednictvím německých pánů.⁹⁵ Nepadá proto na jeho hlavu posměšná přezdívka, které se mu dostalo v názvu Wasserpoláků. Vždyť takové opravdu nepěkné znešvaření lidového jazyka jest jen obdobou užívání cizích slov ve vyspělých jazycích spisovných, které bujelo donedávna i u uznávaných kritiků a spisovatelů. Při rychlém postupu civilisace si lid bez spisovného jazyka nestačil tvořit nové pojmy a s novými cizími přebíral i jiná běžná slova, pro něž své vlastní výrazy měl.

Jazykovou odlišnost slezské lidové řeči vystihl v r. 1819

⁹⁵ Tak na př. starý kožich zůstal vždy v lidové mluvě kožuchem, ale novější zimník už zdomácněl jako vinterok nebo z rozpaků jako „velký kabát“.

zmíněný už školní rada polský Benda, když napsal o domácím obyvatelstvu: „Lid, o němž mluvím, náleží německému mocnáři, podroben je německým zákonům, avšak nezná ani svých pánů, ani jazyka jejich zákonů. Straní se úředníků státních, kteří velice málo aneb vůbec nemají naň vlivu, řídí lid jedině hrůzou, nikoliv láskou a důvěrou.

Lid nemá nic společného kromě jména s vlastními Poláky, nemluví jazykem polským, nýbrž jakousi míchaninou česko-moravsko-polsko-německou . . .

Toto skutečné neštěstí dá se . . . odstraniti, jestli tento jazyk co možná nejrychleji vyhuben bude vyučováním mládeže po německu.“⁹⁶ Tato zpráva nepotřebuje, myslím, komentářů. Zobrazuje poměry, nechtíc, dokonale.

Vedle zmíněných skutečností, jež mluví pro odlišnost slezského lidu od Poláků i v době nové samy o sobě, jsou tu ještě přímé projevy povahy spíše sociální, jež prozrazují přímou vůli lidu odlišovat se od národa polského jako něco jiného, zvláštního a odlišného. A tyto zjevy, právě protože jsou povahy sociální a pramení z etnických základů lidu, kde hovoříme o jeho povaze a duši, se opakují a projevují v nových obdobách i později, v oblastech jazykově téměř zpolonisovaných a bez nacionálního zabarvení jako nechuť a nepřízeň lidu domácího proti cizím přistěhovalcům téhož národa. Je-li tento zjev v jisté míře snad obecný u každého lidu usedlého, nabývá ve Slezsku zvláštní intensity a zvláštní povahy, protože lid je jinak v jádru pohostinný.

Jedním z nejvýraznějších projevů slezské národní odlišnosti od Poláků v přehledu historickém i v době nové

⁹⁶ Citováno z díla Al. Adamuse l. c., str. 60.

jest okázalý a přímo do očí bijící nezájem slezského lidu na polských národních povstáních, která vyvolala vždy ve všech oblastech polských silnou odezvu a prudké hnutí ve všech vrstvách národa bez rozdílu politických hranic. V Rusku, Rakousku i Prusku viděly národně uvědomělé vrstvy vždy v povstání, ať to bylo v r. 1830—31, či v r. 1846 a 1848 nebo konečně r. 1863, vždy společnou věc národní, kterou třeba podporovat buď přímou účastí nebo nepřímou způsobem, jak kdo mohl a i vrstvy méně uvědomělé byly strhávány k zájmu. Ve Slezsku však nevzbudila povstání ohlasu žádného, nechceme-li za ohlas považovati záporný postoj těch skupin slezského obyvatelstva, které přišly do styku s povstáním v pohraničí nebo záměrnou agitací, kterou se pokoušeli agenti rozvířit.

Tak za prvního povstání v r. 1830 přišlo z Poznańska, které mělo přibližně tolik obyvatel jako Hor. Slezsko, na pomoc povstalcům více než 2.000 lidí — z Hor. Slezska jich bylo 23, a to ještě povahy spíše dobrodružné než planoucí národním nadšením. Ještě více bije do očí odlišování věcí slezských od polských, když vidíme, jak Slezané, kteří byli právě na práci někde v ruském Polsku, spěšně se vracejí domů a nedávají se ničím zlákat k spoluúčasti, ani jsou-li svědky obecného nadšení. Cítí se cizinci, jimž do věci nic není. Je pravda, že polská povstání nebyla věcí lidových mas ani v polských zemích, ale přece jen zasáhla do národního života vždy značně hluboko. Ve Slezsku nikoliv. Když se r. 1846 pokoušeli agenti získati i zde půdu pro chystaná spiknutí, musili brzy doznati, že „u Moravanů a Slezanů není prý ani řeči o lásce k vlasti“. Myslili ovšem společnou vlast, jak v jejich představě žila — velké Polsko, či ještě šíře.

Polská agitace tehdy zasahovala totiž i do ostatních slovanských národů ve střední Evropě, a tu je zajímavé, že i sami osnovatelé povstání nepočítali patrně při svých plánech na Slezsko jako součást polského národního teritoria, protože jejich agitace zde má týž ráz jako činnost emisarů u Čechů a jiných národů slovanských.⁹⁷ Vůdcové povstání se na Slezsko nedívali jako na př. na Poznaňsko nebo Západní Prusy, jimž bylo rezervováno zastoupení v hnutí. Zřejmě je považovali za národně sice blízké jako jiné Slovany, ale ne za součást národa, který měl být osvobozen. Slezané byli i pro ně ještě tím, čím se viděli namnoze sami sobě — slovanským lidem, mluvícím blízkým, ale odlišným jazykem.

Když potom v r. 1848 vypuklo v Poznaňsku nové povstání — ostatně brzy potlačené — nehnula se ve Slezsku opět, tak říkajíc, ani noha, ač šlo o politické hnutí uvnitř jednoho státu a v zemi sousední. V té době se naopak právě stala ona příhoda, která tak názorně ukazuje vlastní smýšlení lidu o poměru k Polákům. Krakovský misijní kazatel Antoniewicz oslovil na jednom ze svých kázání velké shromáždění lidu ve Slezsku: Lide polský! Po skončení kázání přišla však k němu skupina posluchačů, jakási lidová delegace a prosila ho uctivě a pokorně, aby napříště je neurážel oslovením, kterého užil,

⁹⁷ Citáty vybírám z článku A. Lattermanna: Oberschlesien und die polnischen Aufstände im 19. Jahrhundert ZGSch. LXIV, o který se opírám i v celkovém líčení věci. O agitaci r. 1846 se tu píše: „Die Tatsache, dass ebenso wie nach Oberschlesien auch zu den unter österreichischem Zepter lebenden slavischen Völkern und in die Wendei Sendlinge gingen, zeigt dass damals die Schlesier noch nicht als Nationalpolen angesehen wurden, sondern als Slaven mit Tschechen, Slowenen und Wenden auf eine Stufe gestellt wurden“ (str. 237—238).

ale zval je tak, jak mají býti zvaní: lide pruský nebo lide hornoslezský!⁹⁸ Okolnost, že se příhoda stala v r. 1848, dodává jí zvláštní váhy: zeslabuje možnost vnějšího, úředního tlaku na vykonání takového projevu. Byla to opravdu táž reakce lidová, která ještě dnes mezi domácím obyvatelstvem k Polákům se hlásícím působí, že nevraživě se dívají na Galicijce. Ještě polské povstání v r. 1863, tedy v době, kdy už se začínaly určité části slezského lidu kulturně klonit k Polsku, nevzbudilo ve Slezsku žádných sympatií. Všechny úřední zprávy, jež se věci dotýkají, zjišťují souhlasně, že ve Slezsku nenalézá polské hnutí ani odezvy, natož nějaké podpory. Naopak, když se v pohraničí lidé doslýchali, že na ruské straně se objevují povstalci, sbíhali se a srocovali ozbrojeni kosa-mi, ale ne jim na pomoc, nýbrž proti nim, aby se bránili, kdyby se pokoušeli do země vniknout. Povstalci o této náladě ve Slezsku dobře věděli a tentokráte se ani v pro-voláních ke Slezanům neobraceli.⁹⁹ Přes to ovšem s ně-mecké strany používalo se polského povstání k zesílení germanisačního úsilí ve Slezsku.

† Můžeme připustit, že jistý podíl na záporném postoji slezského lidu k politickým hnutím polského národa měl nedostatek politického a národního uvědomění lidových vrstev, zpracovávaných dlouho pro pruskou státní myšlenku, ale přece tím nelze vysvětliti vše. Ti lidé, kteří dovedli proti pánům hájit svůj národní svéráz, by jistě alespoň zčásti dali najevo své sympatie pro věc polskou, kdyby věděli nebo jen podvědomě cítili, že jde

⁹⁸ Viz A. Lattermann l. c. ZGSch. LXIV, str. 255.

⁹⁹ A. Lattermann v citovaném článku konstatuje na str. 262: „die Stammesgenossen jenseits der Grenze waren für ihn eine fremde Nation.“

o součást jejich národa. Nestalo-li se tak, projeví tím zřejmě, že podle jejich názoru se věc jich netýká, že je to záležitost cizí. Věci polské byly jim tak vzdáleny jako záležitosti ruské nebo srbské, jejich zájem byl upoután výhradně na obhajobu kmenových kulturních statků vlastních. A toto stanovisko držíme v jejich podvědomí stále, až do doby nejnovější, kdy už bez rozpaků se hlásí k národnosti polské. V širším rámci polského národního vědomí zůstávají Slezany, hájícími svou odlišnost a udržujícími ji v dialektu i jazykově. Bude-li potlačována, najde dříve či později svůj výraz v politickém hnutí separatistickém. Vyjde-li se jí rozumně vstříc, může se státi mostem k dorozumění s národem českým prostřednictvím českých Slezanů.

Zmínili jsme se už výše, že česká kulturní expanse nezasahovala násilně do vnitřního kmenového vývoje slezského, a že proto slezský živel v oblasti českého kulturního vlivu zůstal uchován v poměrně nejčistší podobě. Nezůstal sice ušetřen jazykových i obecně kulturních vlivů českých — vždyť se stal a jest součástí českého národního celku, ale nešlo o pohlcování a přeměnu národní podstaty, nýbrž spíše o prolínání a oplodňování prvky, jež v domácím vývoji chyběly nebo měly podstatné mezery. Proto se též nesetkáváme v politickém a národním vývoji Slezska s podobnými zjevy, jako jsme je viděli v poměru k Němcům a Polákům. V českém Slezsku se naříkalo vždy spíše na nezájem českých kulturních středisk, než aby se hájily hodnoty domácí proti čechišaci. Nebylo toho třeba, když i s české strany se přejímaly namnoze these, vyvěrající ze zřidel polských a podle toho i zaměřené. V mnohých případech pomáhali

Češi, někdy vědomě, jindy bezděčně, polonisovat Slezsko. Teprve poslední léta ostřeji vyhocených národnostních bojů a v konflikty ústících politických protiv vyvolala i v českém Slezsku odezvu, zdůrazňující místní vlastenectví jako protiváhu širšího vědomí národního, či spíše soustřeďující se k užšímu jádru slezského vědomí v širším celku českém. Je zajímavé, že první projevy toho druhu rostly z odporu k nezájmu českému o Slezsko a teprve později nabývaly dalších rysů, když se ukazovala potřeba obrany proti nezdravému centralismu, vykořisťujícímu zemi hospodářsky, oslabujícímu ji politicky a odbarvujícímu ji kulturně. Tak vidím krystalisaci českého vlastenectví v obranu domácího lidu v díle Petra Bezruče, ale z toho vyvěrá i ona počáteční nedůvěra a odpor slezského lidu k pracovníkům příšlým z Čech, projevující se i v lidových říkadlech, ale pomíjející tehdy, jestliže člověk cizí nebere domácímu, což jeho jest v jeho tradičních statcích. Nelze tedy v nedůvěře českého Slezana viděti odpor protičeský, protože české národně politické expanse tu nebylo, ale přece jen jakousi slabší obdobu, spíše ozvěnu týchž pocitů, které v polské a německé části Slezska ve výraznější podobě se objevují jako odpor proti polonisaci a germanisaci, a to nejen v jejich jazykové, nýbrž širší formě obecně kulturní expanse. Tak se lid podvědomě brání proti asimilaci, jež by znamenala ztrátu ethnické svébytnosti.

A opět byl to básník, který po svém postoupil v době nejnovější nejdále ve vyjádření přirozené, vnitřní a odvěké touhy slezského člověka po takových formách života, které by mu umožňovaly utvářet svět podle hlasu srdce, živeného ze zdrojů odvěké svébytnosti. Ondra Lysohorský, dlouho skrytý pseudonym — i v tom ná-

stupce a pokračovatel Petra Bezruče — nastoupil ve svém básnickém díle cestu programového slezského separatismu. Učinil tak současně formou, obsahem i zaměřením svých básní ve Spivajuci piasči, zapomínaje, že za dnešního stavu věcí nelze uměle tvořiti, co nevyrostlo z přirozených základů samo. A tak dlužno jeho vystoupení hodnotiti jako jeden z posledních, ještě příliš radikálních a politicky nevyjasněných, ale sociologicky nejvýraznějších projevů slezské touhy po svobodě. Naplnění její však vyžaduje řešení citlivé a jemné, jež bude sice méně radikální než strohý a do důsledku vedený separatism národní a politický, avšak při tom bude odpovídat základu historicky dané a přes věky uchované ethnické svébytnosti.

V takovém stavu byla slezská otázka, když světový politický vývoj dospěl stadia, kdy bylo nutno obhájití základní hodnoty lidské kultury, aby se mohlo začít s budováním světa nového, bohdá spravedlivějšího a šťastnějšího pro všechny lidi i jejich vyšší sociální útvary.

Není úkolem historika, aby se pletl do otázek politických, ač někdy chtě nebo nechtě se jich dotknout musí. Nechci ani já vědomě překračovati meze stanovených úkolů. Přesto však budiž právě historikovi dovoleno, aby zdůraznil, že i přítomné dění jest a bude součástí dějin. Proto se pokusil ve dnech nejtěžších zkoušek svého lidu, aby jemu i všem, kteří budou spoluříditi jeho osudy, usnadnil orientaci pohledem na minulé staletí ethnického vývoje. Bude šťasten, přispěje-li tím k lepší budoucnosti svých krajanů, své země i svého českého národa ve velké a slavné rodině národů slovanských.

РЕЗЮМЭ

Силезская земля образует геополитическое целое, лежащее на границе трех политических, хозяйственных и культурных сфер. Этим обуславливается чрезвычайное значение силезской проблемы. Если бы мы пожелали исследовать с исторической точки зрения вопрос о народности на той или иной территории, то мы должны были бы всегда учитывать, что современное представление о народности в прошлом часто имело иной смысл. Не язык, а территориальная принадлежность определяла в средние века вопрос о том, кто к какому народу должен быть отнесен. Поэтому наше исследование, опирающееся часто на исторические источники не прямого характера, должно быть контролировано данными различных вспомогательных наук (языковедение, социология), иначе одностороннее исследование может привести, а часто и умышленно ведет, к неверным результатам, отвечающим личным тенденциям исследователя или, скорее, диктуемым потребностями современной политической обстановки; примером этого служит литература о Силезии последнего времени. Силезская земля уже в доисторическую эпоху представляла собою вместе с областью судетской, т. е. с теперешними чешскими землями, целостное заселенное пространство. О том, какие народы жили там в древнейшие времена, мнения расходятся. По одной — славянской теории праобыватели страны были славяне, которых еще до рождения Христова сменили здесь кельты, в свою очередь вытесненные германцами; есть теория о населении иллирском, которое

здесь жило перед кельтами и германцами; существует также взгляд, что самой древнейшей из известных народностей средневропейского пространства были кельты. Как бы то ни было, но в 4 столетии до Р. Х. Силезию населяли кельты, начавшие в это время по немногу отступать под напором с севера германцев; на границе христианской эры, кельты здесь исчезают. Германские племена вандалов и лугиев (эти племенные имена в данном случае обозначают более широкое народное объединение, включавшее и некоторых славян, живших уже тогда в Нижней Силезии) оставили эту территорию сравнительно скоро; в 4 стол. по Р. Х. их уже здесь нет.

Славянское население овладело Силезией с 4 стол. по Р. Х. Это была группа племен, известная под наименованием белых хорватов, пришедшая сюда из основной прародины славян, из Закарпатья, и заселившая широкую область от верхнего течения Вислы и до сев.-восточной Чехии. Повсюду в этих пределах о белых хорватах говорят, независимо друг от друга, свидетельства с 8 и по 9 век. Наиболее важные из них принадлежат императору Константину Порфирогенету, Каролю Альфреду и арабским путешественникам. Историческое исследование этих источников, дополненное данными из области диалектологии и этнографии, доказывает, вопреки господствовавшему до сих пор мнению, что белохорватская народность не исчезла, но продолжала существовать далее под именами разных племен, о которых говорят исторические источники, касающиеся Силезии, и живет до настоящего времени в виде основного этнического объединения населения Силезии, распадаю-

щегося, правда, в культурном смысле на чешскую, польскую и немецкую части, но сохранившего, по-прежнему, много общих, внутренне связывающих его этнических начал. Народ белых хорватов не сумел выработать самостоятельного литературного языка, однако сохранил своеобразность народного говора, проявляющуюся, как в чешском так и в польском силезских диалектах, в которые лишь их развитие последнего времени внесло более существенное расхождение. Следует считать, таким образом, ошибочным мнение, что славянская часть населения Верхней и Нижней Силезии является старой ветвью польского народа. Более детальное изучение вопроса указывает, что силезцы являются потомками древних белых хорватов, славянской племенной группы, которая в своем хозяйственном и политическом развитии подпадала последовательно под политическое, а также языковое и культурное влияние двух соседних славянских народов, а также немецкой экспансии, сохранив, однако, до наших дней некоторые основы этнической самобытности, сообщающие населению Силезии известное единство, несмотря на внутреннее разделение его на две славянские народности и германизованную часть. Если же поставить вопрос о том, с каким из славянских народов силезцы теснее и ближе связаны, то придется указать на чехов, с которыми хорваты в пределах с.-в. Чехии смешались и слились. В соответствии с намеченным выше этническим характером Силезии определились и политические судьбы этой области. Силезия всегда занимала особое изолированное положение, когда она становилась частью другого го-

сударства. Собственной самостоятельности она, однако, не достигла. Выяснилось при этом, что наиболее естественным и длительным было объединение ее с государством Чешским.

Чисто славянский характер Силезии был нарушен лишь в конце 12 стол., когда здесь обозначились первые признаки массового немецкого переселения, известного под именем немецкой колонизации. Под влиянием этой последней в течение последующего периода, исчисляющегося приблизительно 150 годами, в Силезии произошли крупнейшие социальные и хозяйственные изменения, сопровождавшиеся также и изменениями народности. К коренному славянскому населению прибавились переселенцы — немцы. Однако, если германская историография пытается откровенно или в более-менее скрытой форме утверждать, что уже во время средневековой колонизации в Силезии создано положение, отвечающее в основных чертах теперешнему, но эти попытки являются умышленным обманом. Результатом средневековой колонизации была германизация лишь сравнительно небольших, большей частью горных и пограничных деревенских районов Силезии, при чем и здесь, отличается последующий процесс слияния расплывчатых групп переселенцев со славянским окружением; внутри Силезии лишь в новозаложенных городах немцы колонисты преобладали, хотя и в эти города стал скоро проникать, все более и более усиливаясь, славянский элемент. Не только Верхняя Силезия, но и значительные части Силезии Нижней остались, как увидим далее, славянскими. Колонизация немецкая внесла в этнографиче-

скую карту Силезии пестроту, но в основе ее не изменила.

Процесс колонизации, обусловивший хозяйственные и политические изменения в составе ее населения, сопровождался присоединением Силезии к Чешскому государству. С первой половины XIV ст. и до половины XVIII стол. Силезия политически относится к землям Чешской короны, а культурно входит в область чешской народной жизни, хотя, надо отметить, начало систематического примкнувания Силезии к чешской культуре относится уже к первой половине XIII столетия, соперничая при этом, с самого начала с сильными влияниями германскими, которые, однако, к концу XV стол. были совершенно преодолены. Культурное влияние польское в старые времена опиралось отчасти на факт принадлежности Бреславльской диоцезы к архиепископству Гнезненскому, отчасти же на родственные связи силезских князей Пястовцев с королями польскими. Политически, однако, эти связи с течением времени слабели, культурно же, будучи и с самого начала очень слабыми, уступали еще быстрее чешскому влиянию, чем влиянию немецкому. Лишь во время гуситских войн и в период после них, польское влияние приобрело большее значение, но в то время сама Польша находилась в значительной степени под влиянием чешской культурной и языковой экспансии. Правда, мы встречаемся в терминологии старого времени с обозначением Силезии именем Польша или иными вариантами этого наименования, однако, это надлежит понимать лишь в смысле географическом (в настоящее время мы переводили бы наименование По-

лония, примененное к Силезии, как польской местности), не придавая ему народностного и политического смысла, так как вполне установлено, что термин «Полонус» применялся и к немцам, жившим в Силезии, а силезские князья титуловались князьями Полонии, и в то время, когда они находились под верховной властью королей чешских.

Когда в 1742 г. значительная часть Силезии была отторгнута Фридрихом II. Прусским от земель Чешской короны, здесь не только наступило время радикальных административных реформ, но рука об руку с ними начата была прусскими правительственными органами настойчивая и насильственная германизация. В отблеске этих мероприятий, отражающихся в прусских официальных документах, мы видим, как силен был славянский элемент в крае. Верхняя Силезия почти целиком и большая часть Нижней Силезии были славянскими. Славянское население находим и в горах, заселявшихся во время немецкой колонизации немцами. Таким образом только в то время, со второй половины XVIII стол., начинается понемечение значительных, связанных между собою, районов Нижней Силезии; в это же время немецкий язык овладевает большинством городов, уже значительно славянизированных естественным ходом событий предшествовавшего периода, и вытесняет в официальных учреждениях язык чешский и в тех областях, где применение его до того времени удержалось, как одна из сословных привилегий. Главным орудием политики онемечения была школа, однако, и на массу населения воздействовали разными мерами, так напр., лишь тот, что знал немец-

кий язык, мог получить по наследству от родителей земельное имущество, мог жениться. То, что несмотря на все это, славянское население сохранило свой язык в большей части Верхней Силезии и во многих областях Силезии Нижней, свидетельствует о его удивительной народной прочности.

Культурные течения конца XVIII и первой половины XIX стол. сказались и в Пруссии ослаблением прямого давления власти на народ и в свете новых идей стали под влиянием просвещенных лиц проявляться признаки народного пробуждения. Первоначально дело шло не о движении ясно выраженного национализма определенного направления, скорее можно говорить о пробуждении народа в духе его старых традиций, причем характер этого явления всегда отвечал культурной ориентации того или иного будителя, не желая служить чуждым интересам. В то время пишут на домашнем диалекте, делаются попытки выработки самостоятельного литературного языка; пример и поддержка ищутся в активном польском народном движении того времени, проявлявшемся главным образом на Познани. С половины XIX стол. польская ориентация приобретает большую прочность, благодаря школьной работе Богедайнова, которая хотя и не преследовала сознательно целей отвечающих современному наступательному национализму, но фактически глубоко полонизировала коренное население Силезии. С конца XIX стол. начинается, однако, сознательная, предприимчивая и активная полонизация, руководимая из польских кругов, находящихся вне Силезии; она встречается с вновь ожившей германизаторской ак-

цией, начатой наступлением против католической церкви эпохи так называемого Культуркампа. Население Силезии поддается полонизации лишь постепенно и медленно; основанное на старой глубокой традиции отношение силезцев к полякам продолжает оставаться отрицательным. И в этом можно видеть невольное проявление этнического различия. Силезия вообще не приняла участия в народном подъеме Польши и в ее борьбе за самостоятельность; наоборот, силезцы часто занимали противоположную позицию; до половины XIX ст. многие поляки сами считали Силезию не польской а лишь славянской землей. Даже и теперь, после полонизации восточной части края, в населении остается инстинктивное отталкивание от братьев того же литературного языка, но иной крови, приходящих в Силезию из собственной Польши, что приводит иной раз к конфликтам (в этом — более глубокие причины дела Корфанты).

Неонемеченная область Верхней Силезии, к западу от Одера, а в южной части ее и на левом берегу реки, осталась в сфере чешского культурного и языкового влияния и народное возрождение в этих областях является по времени даже более ранним и по содержанию и более глубоким, чем чешское народное движение в австрийской Силезии (Киприан Лелек). Население долго настойчиво заявляло о своей принадлежности к моравцам и лишь в силу малого интереса с чешской стороны, стали в конце XIX ст. проникать, главным образом до окраинных районов, поляки, конечно совместно с немцами, германизаторная работа которых стала вестись в новых

модернизированных и более интенсивных формах. Таким образом, лишь в течение последних 60—80 лет создавалась нынешняя этническая карта Силезии, видоизменившаяся к невыгоде славян, главным образом — чехов. И этой именно картой обуславливалось политическое и государственное устройство Силезии после первой мировой войны. Не обращено было вовсе внимания на ход исторического развития страны, были забыты совершенно ее ограничения, как геополитические так и этнические особенности; землю кроили, не обращая совершенно внимания на ее внутреннюю неоднородность, совершенно таким же образом, как проводят границы сфер влияния где-либо в пустынях внутренней Африки. Забыто было прежде всего то, что признанием народностного состава, основанного на принципе статус-кво, санкционируется вся предшествовавшая политика денационализации; прежние держатели власти и насильники не только получают одобрение их действий, но им как-будто говорится: «Мало и недостаточно искусно вы проводили насилие, если бы вы действовали беспощаднее, настойчивее и с большей жестокостью, то вы получили бы теперь больше». Был, правда, плебисцит, однако, кажущаяся справедливость и объективность плебисцита падает тотчас же, если он не проводится в согласии с законами морали. Участник плебисцита несознательный, или соблазненный агитацией, заманчивыми обещаниями, или наконец терроризированный, может в одно мгновение погубить результаты работы, для которой жили и умирали его предки, о чем он даже и не знает, ему приходится решать о вещах, часто

для него совершенно неясных, так как сферы чужих интересов заслоняют ему кругозор, — о вещах, которыми будут определяться жизнь и судьба его детей; в неведении своем он их продает за заманчивые обещания чужеземцев. Плебисцит, проведенный без внимания к характеру исторического развития Силезии и без учета, при окончательном устройении края, факта этнического и геополитического единства Силезии, не мог в прошлом, и не сможет в будущем, справедливо и удовлетворительно разрешить Силезскую проблему. Сущность ее сводится к тому, как примирить глубоко укорененное вековое тяготение к единству коренного и постоянно продолжающегося целого с разделением населения на три народные области, примыкающие к соседним народам и государствам. При решении нельзя, конечно, считаться лишь с интересами этих государств, прежде всего надо учитывать интересы и волю народа Силезии, выращенные на почве его исторических традиций. Это должны понимать политики, если они хотят утвердить принципы справедливости. А лишь на основах справедливости можно создавать спокойную, мирную и счастливую жизнь народов.

OBSAH

ÚVODEM str. 9 - 20

Slezská otázka. Historická pravdivost. Pojem národnosti v historickém vývoji. Prameny studia o národnosti a jejich kritika.

OBYVATELÉ SLEZSKA V DOBĚ NEJSTARŠÍ str. 21 - 27

Osídlovací páteř sudetská. Keltové, Hyrové, Germáni, Lugiové, Vandalové, Silingové. Prameny k otázce příchodu Slovanů.

DOBA STAROSLOVANSKÁ str. 28 - 36

Pravlast Slovanů. Problém lugijský a slovanské osídlení zemí českých. Jazyková diferenciac Slovanů. Nejstarší slezské kmeny.

BÍLÍ CHARVÁTI str. 37 - 71

Zprávy císaře Konstantina a jiných pramenů. Sídla Charvátů. Kritika námitek Brücknerových. Charváti v 8. - 10. stol. Charvátsina základem slezských nářečí. Souvislost hmotné kultury. Podhalané. Problém Lachů. Rozbor znaků slezské jednoty a odlišnosti.

NĚMECKÁ KOLONISACE str. 72 - 87

První vlivy západní. Způsob německé kolonisace. Účast slovanského lidu na venkovské kolonizaci. Výsledný národnostní obraz. Kolonisace městská a její národnostní výsledky. Šlechta a veřejná správa.

VLIVY ČESKÉ VE STŘEDOVĚKU str. 88 - 93

Činnost kněžny Anny. Jindřich IV. a král Přemysl II. Doba Karlova a Václavova. Doba vládnoucí češtiny.

VLIVY POLSKÉ str. 94 - 106

Dynastické zájmy Piastovců. Styky obchodní a hospodářské. Vliv církevní organizace: biskupové, kapitula. Reformace. Slezsko jako území polské?

PRUSKÉ NÁSILÍ str. 107 - 115

Ráz doby. Germanisace školou. Národnostní obraz z odlesku germanisace.

NÁRODNÍ PROBUZENÍ str. 116 - 128

Kořeny obnovy. Osvícenství a romantismus. Obrození v duchu polském po r. 1848. Obrození v duchu českém. Řešení poválečné.

SLEZSKO A SOUSEDÉ str. 129 - 141

Znaky jednoty a rozrůznění. Poměr k němectví. Poměr k Polákům a Čechům. Ondra Lysohorský a závěr historiká.

RESUMÉ str. 143 - 171

Ruské, anglické, francouzské.

LEOPOLD PEŘICH: SLEZSKO
PŘEHLED NÁRODNOSTNÍHO VÝVOJE
OBÁLKU A SLEZSKÝ ZNAK NA TITULNÍ STRANĚ
NAKRESLIL BŘETISLAV ŠTORM
MAPU SLEZSKA PŘEKRESLIL FRANTIŠEK MĚCHURA
VYDALO NAKLADATELSTVÍ VYŠEHRAD
V PRAZE L. P. 1945
VYTISKLY Č. A. T. ČESKOMORAVSKÉ AKCIOVÉ
TISKAŘSKÉ A VYDAVATELSKÉ PODNIKY V PRAZE
VYDÁNÍ PRVNÍ
CENA BROŽ. Kčs 54'-

SLEZSKO

Historický vývoj země.
Kreslil: František Měchura

25 0 25 50 75 100 km

VYSVĚTLIVKY:

- Povodí Odry
- - - Hranice diecése vratislavské
- · - · Hranice země poč. XV. stol.
- · — Úprava hranic r. 1921

fesorský sbor v čele s děkanem. Rektor i děkani jsou voleni pro funkční období jednoho roku nebo dvou let.

Osoby, nastoupivší presenční službu, nebo vojenský výcvik příslušníků náhradní zálohy, podrží svoje pracovní poměry. Nemají v době, kdy konají presenční služby, nárok na dovolenou. Zaměstnancům přísluší při nastoupení presenční služby vedle mzdy, na kterou mají nárok, ještě mzda po dobu jednoho týdne. Zákon tento ze dne 16. ledna 1946 č. 18 Sb. platí od 1. října 1945.

O sjednocení a úpravě některých poplatkových předpisů jedná zákon z 19. února 1946, č. 32 Sb. Pro duchovní správu je důležité stanovení pevných kolkových poplatků. Sazby platné v den 29. září 1938 se zvyšují: z 50 h a z 1 Kčs na 2 Kčs, z 3 Kčs na 8 Kčs, z 5 Kčs na 12 Kčs, z 8 Kčs na 20 Kčs, z 10 Kčs na 25 Kčs. Kolkové poplatky za matriční listy jsou tedy 12 Kčs, na žádosti také 12 Kčs, na odvolání proti výměrům úřadů 20 Kčs. Dávky na úřední, výkony se řídí vlád. nařízením z 21. listopadu 1940 č. 458 Sb. Vláda je zmocněna, aby upravila sazebníky dávek za úřední výkony ve věcech správních, avšak dávka za udělení státního občanství nesmí přesahovati 100.000 Kčs, za udělení jiných oprávnění nebo poskytnutí výhod 50.000 Kčs a za jiný úřední úkon 15.000 Kčs.

O drahotním přídatku poživatelů státních odpočivných platů jedná zákon z 19. února 1946 č. 39 Sb. Poživatelé odpočivných platů měli podle vlád. nař. č. 126/1941 Sb. drahotní přídatek 4.200 Kčs ročně. Tento přídatek se nyní zvyšuje na ročních 7.800 Kčs. Zákon nabývá účinnosti dnem 1. srpna 1945 a platí v zemích České a Moravskoslezské.

Památný den 7. března. Zákonem ze dne 7. března 1946 č. 52 Sb. byl den 7. března, den narození presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka, prohlášen památným dnem republiky Československé.

Literatura

Leopold Peřich: **Slezsko.** Přehled národnostního vývoje. Nakl. Vyšehrad v Praze 1945. Str. 141. Ke konci přidáno ruské, anglické a francouzské resumé. Autor, jak v úvodu praví, píše tuto knížku z lásky ke své rodné zemi a snaží se v ní položit základní hlediska, jimiž má být rozřešena palčivá otázka slezská. Slezsko jest, jak praví, již svou geografickou polohou jakousi otázkou, ježto se v něm stýkají tři národnosti. Nelze proto řešiti otázky slezské spravedlivě se stanoviska ani jedné, ani druhé, ani třetí národnosti, nýbrž jedině se stanoviska slezského, a to podle historického vývoje.

V dalším vykládá děje osídlení Slezska od nejstarších dob až po dobu nejnovější. Páteří osidlovací v nejstarších dobách byla sudetská, ať to byli Keltové nebo Germáni nebo Slované. Název země podle autora

minění pochází pravděpodobně od Silingů, blíže neznámého původu. Po Keltech přicházejí do Slezska Germáni a po nich asi již ve IV. století Slované. Podle Konstantina Porfyrogeneta a jiných zpráv patřily kmeny slezské k tak zvaným Bílým Charvatům, takže ještě v X. století tvořili tito Charvaté jádro obyvatel Slezska. Později vystupují jejich skupiny pod různými kmenovými jmény: Poboranů, Slezanů, Třebovanů, Holasiců, Opolanů a jiných. A tito obyvatelé zachovali si svou svéráznost a etnickou individualitu v nářečí, jež se odlišuje od sousedních slovanských národů. S tohoto hlediska, vyžadují-li nové poměry dělení Slezska, mají rozhodovati ne imperialistické plány, praví autor, ale hlavně zájmy domácího lidu. A ty mluví aspoň na levém břehu Odry výrazně a nepokrytě pro Český stát.

Autor líčí dále, jak západní vlivy ve Slezsku uplatňují se nejdříve na poli církevním zakládáním západních klášterů. Německá kolonisace ve středověku má povahu hospodářsky meliorační, nikoli ještě národní. Vedle ní vzniká i slovanská kolonisace zvláště na venkově. České kulturní vlivy, ač začínají již počátkem křesťanství sňatkem Měška I. a sv. Vojtěchem, přece vrcholí až v dobách posledních Přemyslovců a v době lucemburské, kdy se Slezsko stává součástí českého státu. Přitom však vylučuje stejně záměrnou politiku českonárodní, ježto tehdejší politika byla vždy jen rázu osobního a dynastického. Ale i přesto kulturní český vliv roste, až konečně od 2. polovice XV. století ovládá čeština téměř celé Slezsko. Významnými činiteli jsou při tom některé církevní řády, které se šíří ve Slezsku a mají své správní centrum v Praze. Přes snahy Karla IV. dostati biskupství Vratislavské pod vrchní dozor metropolitů Pražského, zůstává Vratislav ve svazku církevní provincie Hnězdenské. Ale mezi biskupy vratislavskými se střídají národní proudy polské, české a německé. Luteránská reformace ve století XVI. proniká nejprve mezi obyvatelstvem německým a je přípravou pro budoucí okupaci pruskou.

Ve století XVII. po české katastrofě ustupují ve Slezsku české vlivy polským, které byly kdysi nejslabší, takže se neprávem začíná zaměřovat za území polské. Ale tato okolnost nemohla nijak mít vliv na změnu státoprávního postavení Slezska. Doba od okupace Fridrichem II. ve století XVIII. jest již dobou záměrné a systematicky prováděné germanisace Slezska, s tím úmyslem, aby se stalo posléze každému obyvateli slezskému »hanbou, neuměl-li německy«. Pruští úředníci, provádějící tato nařízení, jsou nepřimo, jak správně praví autor, nejlepšími svědky, že nejen Horní Slezsko (jehož okupace se Fridrich II. obával), nýbrž i Střední a Dolní Slezsko bylo převážně slovanské.

Než ani tato násilná germanisace nemohla vyhladit kořeny slovanských. Národní obroda v době romantismu vyslovuje požadavky slovanského jazyka v úřadech i ve školách. Pozdější Bismarckův »Kulturkampf« posiluje jen vzájemné slovanství a s ním i katolictví ve Slezsku. Teprve koncem XIX. století zasahuje do Slezska uvědomělá činnost polonisační,

vedle níž vzniká i česká obrozenská činnost zásluhou obětavých vlastenců slezských. Zatím germanisace také postupuje zejména využíváním nátlaku hospodářského na sociálně slabší vrstvy slovanské, takže po světové válce politické uspořádání ve Slezsku přihlíží jen k stanovisku hospodářskému bez ohledu na vývoj historický a národnostní.

Autor ke konci dovozuje, že přes různost jazykovou trvají mezi lidem slezským stále charakteristické známky jednoty, jež jsou dokonce silnější než ve Švýcarech. Dokladem jejich jsou jak odpor Slezanů k pruské vládě, tak i nezájem na polských povstáních, tak také i literární díla všech tří jazyků slezských. Z toho všeho činí závěr, že k uspokojivému politickému řešení slezské otázky třeba přihlížeti k historickému vývoji a k této uchované ethnické svébytnosti obyvatel Slezska.

J. K. Vyskočil.

Per l'unità della Chiesa. Incontro ai fratelli separati di Oriente. Roma 1945. Unione missionaria del clero. Pg. XV—541. Ani v době světové války 1939—45 neutuchal zájem o různé theologické otázky i o náboženskou situaci ve světě. Rovněž snahy, směřující k bližšímu poznání odloučeného křesťanského Východu, problémy unionistické atd. pokračovaly a našly celou řadu odborných vědeckých pracovníků, zvláště z papežského Ústavu východních studií v Římě. Teprve nyní se dovídáme o řadě významných knih, které nám byly v době okupace nepřístupny. Uvádíme zde na př. hlubokou knihu o Církvi: P. S. Tyszkiewicz S. J., *La sainteté de l'Église Christoconforme. Ébauche d'une ecclésiologie unioniste.* Rome, Pont. Just. Orient. Stud. 1945, 8°, pg. 286 — a sbírku přednášek k poznání křesťanského Východu: *Incontro ai fratelli separati di Oriente.* Roma 1945.

Předmluvu k uvedené knize napsal kardinál G. Pizzardo, prefekt Kongregace seminářů a universitních studií. Přednášky různých autorů (hlavně profesorů papežského Ústavu východních studií v Římě) jsou seskupeny podle různých hledisek: a) všeobecný pohled na křesťanský Východ (pravoslavný i katolíky východních obřadů; pravoslavná církev v Sovětském svazu), b) dějiny (vznik a vývoj východního rozkolu církevního, dějiny ruské církve od počátku až do roku 1942, církev ukrajinská, papežové a jednota východních církví atd.), c) dogmatická theologie (různé pojetí Církve u pravoslavných a katolíků, prvenství sv. Petra, Filioque, kult blahoslavené Panny Marie na Východě, náboženští ruští myslitelé a pod.), d) patrologie a hagiografie, e) liturgie, f) církevní právo, g) apoštolát pro návrat odloučených východních křesťanů (proč nutno o návrat odloučených křesťanů usilovati, různé překážky, modlitba o jednotu atd.).

Všechny přednášky jsou zpracovány přehledně, ke každé je připojena hlavní podrobnější literatura. Sbíрка jest velmi vhodná k pořádání tak zv. »Dies Orientis«, nařízeného roku 1935 theologickým fakultám a seminářům.

Rozdělení křesťanského světa (katolíci, pravoslavní, protestanté, an-